

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE MANEVİYAT VE
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mustafa Burak TOSYALIOĞLU

BURSA, 2021

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE MANEVİYAT VE
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mustafa Burak TOSYALIOĞLU

**Danışman
Doç. Dr. Mustafa Naci KULA**

BURSA, 2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Mustafa Burak TOSYALIOĞLU

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Bilim Dalı: Din Psikolojisi

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: XV+ 116

Mezuniyet Tarihi: .../.../2021

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Naci KULA

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE MÂNEVİYAT VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Bu çalışmanın amacı mâneviyat ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Psikolojik iyi oluş ile ilişkisi olan birçok unsur bulunmaktadır. Maneviyat da bunlardan birisidir. Yakın zamana kadar dindarlıkla bir kabul edilen maneviyat halen bu görüşü savunan kimseler bulunmasına rağmen dinden ve dindarlıktan ayrı bir kavramdır. Ülkemiz maneviyat çalışmalarının yeni yeni filizlendiği bir akademik çalışma ortamına sahiptir. Bu çalışmaya Türkiye genelinde üniversitelerin farklı bölümlerinin Hazırlık, 1.sınıf ve 4.sınıfında eğitim gören 525 öğrenci katılmıştır. Uygulanan Psikolojik İyi Oluş ve Maneviyat Ölçeği sonrası gerçekleştirilen ilişkisel tarama modeli ile öğrencilerin maneviyatları ve psikolojik iyi oluşları belirli değişkenler açısından incelenmiştir. Maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer değişkenlerimizden cinsiyet, anne-baba beraberlik durumu, mezun olunan lise türü, eğitim görülen bölüm ile döneme göre maneviyat puanlarında anlamlı bir farklılaşma olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Maneviyat, Manevi, Psikolojik İyi Oluş, Üniversite Öğrencileri,

ABSTRACT

Name and Surname: Mustafa Burak TOSYALIOĞLU

University: Bursa Uludag University

Institution: Social Science Institution

Field: Department of Philosophy and Religious

Branch: Psychology of Religion

Degree Awarded: Master

Page Number: XV + 116

Degree Date: .../.../2021

Supervisor: Doç. Dr. Mustafa Naci KULA

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND SPIRITUALITY AMONG UNIVERSITY STUDENTS

The purpose of the study is to determine the relationship between spirituality and psychological well-being. There are various factors in relation to psychological well-being. Spirituality is one of them. Until recently, spirituality, which was regarded as a part of religiosity, is a separate concept from religion and religiosity, although there are still people who support this view. Spirituality is a new research field in our country which has been studied very recently. Five hundred twenty-five students enrolled in the first and fourth grade preparatory classes from various departments in different Turkish universities participated to this study. The psychological well-being and spirituality of the students were examined in terms of certain variables with the relational screening model carried out after the applied Psychological Well-Being and Spirituality Scale. A significant relationship was found between spirituality and psychological well-being. It is concluded that spirituality scores are significantly different according to gender, parental marriage status, the type of high school graduated from, the department of education and the period.

Key Words:

Spirituality, Spiritual, Psychological Well-being, University Students

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
YEMİN METNİ	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar	ix
KISALTMALAR	xi
TEŞEKKÜR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1.MÂNEVİYAT KAVRAMI.....	4
1.1.1. Mâneviyata Giriş.....	4
1.1.2. Mâneviyat Tanımları.....	6
1.1.3. İslam’da Maneviyat: Tasavvuf.....	9
1.1.4. Din ve Dindarlık Kavramları	12
1.1.4.1. Din Kavramı.....	12
1.1.4.2. Dindarlık Kavramı	15
1.1.5. Mâneviyat ve Din-Dindarlık Kavramlarının Karşılaştırılması.....	17
1.1.5.1. Maneviyat ve Din-Dindarlık Arasındaki Farklılıklar	17
1.1.5.2. Maneviyat ve Din-Dindarlık Arasındaki Benzerlikler	19
1.1.6. Mâneviyatın Ruh Sağlığına Etkisi	20
1.1.6.1. Mâneviyat ve Psikolojik İyi Oluş ile İlgili Çalışmalar.....	22
1.2. PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ.....	27
1.2.1. İyi Oluş.....	27
1.2.3 Ruhsal Olarak İyi Olma	28
1.2.3.1. Farklı Kuramların İyi Oluş Görüşü.....	30
1.2.3.2. Carol Ryff’in Çok Boyutlu Psikolojik İyi Oluş Modeli.....	33
1.2.4. Psikolojik İyi Oluş ve Pozitif Psikoloji.....	34
1.2.5. Psikolojik İyi Oluş ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2. 1. Araştırmanın Modeli	40
2.2. Çalışma Grubu	40
2.3. Veri Toplama Araçları	40
2.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	40
2.3.2. Maneviyat Ölçeği.....	41
2.3.3. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği.....	42
2.4. Araştırmanın Problemi	43
2.4.1. Araştırmanın Alt Problemleri.....	43
2.5. Araştırmanın Amacı	45
2.6. Araştırmanın Önemi.....	45
2.7. Araştırmanın Sınırlılıkları	45
2.8. Verilerin Toplanması.....	45
2.9. Verilerin Analizi.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Grubun Genel Yapısına İlişkin Sonuçlar	47
3.1.1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımları	47
3.1.2. Öğrencilerin Yaş Göre Dağılımları	47
3.1.3. Öğrencilerin Gelir Düzeyine Göre Dağılımları.....	48
3.1.4. Öğrencilerin Anne-Baba Beraberlik Durumuna Göre Dağılımları	48
3.1.5. Öğrencilerin Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Dağılımları	49
3.1.6. Öğrencilerin Eğitim Görülen Bölüme Göre Dağılımları.....	50
3.1.7. Öğrencilerin Eğitim Görülen Döneme Göre Dağılımları.....	50
3.1.8. Öğrencilerin Mezun Olunan Lise Türüne Göre Dağılımları	51
3.2. Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve Maneviyat Ölçeği'nin Toplam Puanlarına Dair Dağılımlar	51
3.3. Üniversite Öğrencilerinin Maneviyat Düzeyleri ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular.....	54
3.4. Öğrencilerin Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluşlarının Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına Dair Bulgular	54
3.4.1. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Veriler.....	54
3.4.2. Yaş Değişkenine İlişkin Veriler.....	56

3.4.3. Gelir Durumu Değişkenine İlişkin Veriler.....	59
3.4.5. Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere İlişkin Veriler	62
3.4.6. Öğrencilerin Anne-Baba Beraberlik Durumuna İlişkin Veriler.....	65
3.5. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş ve Maneviyat Düzeylerinin Eğitim Bilgileri Değişkenlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına Dair Bulgular.....	68
3.5.1 Mezun Olunan Lise Türüne İlişkin Veriler.....	68
3.5.2 Eğitim Görülen Bölüme İlişkin Veriler.....	73
3.5.3 Eğitim Görülen Döneme İlişkin Veriler.....	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Tartışma	80
4.1.1. Üniversite Öğrencilerinin Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluşlarının Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşmasına Yönelik Sonuç ve Tartışmalar	81
4.1.1.1. Cinsiyete Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş.....	81
4.1.1.2. Yaş Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş.....	84
4.1.1.3. Gelir Durumuna Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş	86
4.1.1.4. Anne-Baba Beraberlik Durumuna Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş.....	88
4.1.1.5. Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş .	90
4.1.2. Üniversite Öğrencilerinin Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluşlarının Eğitim Durumlarıyla İlgili Değişkenlere Göre Farklılaşmasına Yönelik Sonuç ve Tartışmalar	91
4.1.2.1. Mezun Olunan Lise Türüne Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş.....	91
4.1.2.2. Eğitim Görülen Bölüme Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş	92
4.1.2.3. Eğitim Görülen Döneme Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş	94
4.2. Sonuç ve Öneriler	96
KAYNAKÇA.....	99
EKLER	114
Ek 1: Bilgi Formu	114
Ek 2: Maneviyat Ölçeği	115
Ek 3: Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	116

TABLÖLAR

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Sıklık Dağılımları	47
Tablo 2. Öğrencilerin Yaşa Göre Sıklık Dağılımları	48
Tablo 3. Öğrencilerin Gelir Düzeyine Göre Sıklık Dağılımları	48
Tablo 4. Öğrencilerin Anne-Baba Beraberlik Durumuna Göre Sıklık Dağılımları	49
Tablo 5. Öğrencilerin Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Sıklık Dağılımları	49
Tablo 6. Öğrencilerin Eğitim Görülen Bölüme Göre Sıklık Dağılımları.....	50
Tablo 7. Öğrencilerin Eğitim Görülen Döneme Göre Sıklık Dağılımları.....	50
Tablo 8. Öğrencilerin Mezun Olunan Lise Türüne Göre Sıklık Dağılımları	51
Tablo 9. Maneviyat Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Alınan Puanlar	52
Tablo 10. Psikolojik İyi Oluş Ölçeğinden Alınan Puanlar	53
Tablo 11. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Ait Güvenirlilik Katsayıları	53
Tablo 12. Öğrencilerin Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş Skorları Arasındaki İlişkiyi Ortaya Çıkarmak İçin Yapılan Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları	54
Tablo 13. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre T-testi Sonuçları	55
Tablo 14. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre T-testi Sonuçları	56
Tablo 15. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	56
Tablo 16. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	57
Tablo 17. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Yaşa Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	58
Tablo 18. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Gelir Düzeyine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	59
Tablo 19. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Gelire Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	60
Tablo 20. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	62
Tablo 21. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	63
Tablo 22. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	64
Tablo 23. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	65

<i>Tablo 24. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Anne-Baba Beraberlik Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları</i>	<i>65</i>
<i>Tablo 25. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Anne-Baba Evlilik Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları</i>	<i>67</i>
<i>Tablo 26. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Puanlarının Anne-Baba Evlilik Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları</i>	<i>68</i>
<i>Tablo 27. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Mezun Olunan Lise Türüne Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları</i>	<i>69</i>
<i>Tablo 28. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Mezun Olunan Lise Türüne Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları</i>	<i>71</i>
<i>Tablo 29. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Mezun Olunan Lise Türüne Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları</i>	<i>73</i>
<i>Tablo 30. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Bölüme Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları</i>	<i>74</i>
<i>Tablo 31. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Eğitim Görülen Bölüme Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları</i>	<i>76</i>
<i>Tablo 32. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Bölüme Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları</i>	<i>77</i>
<i>Tablo 33. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Döneme Göre T-testi Sonuçları</i>	<i>77</i>
<i>Tablo 34. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Döneme Göre T-testi Sonuçları</i>	<i>79</i>

KISALTMALAR

Aç.L.	: Açık Lise
A., A.Ö. ve F. L.	: Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri
A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
A.yer	: Aynı yer
Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
Bl.	: Bölüm
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Din.E.V.B.	: Din Eğitimi Veren Bölümler
D.L.	: Düz Lise
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İ.H.L.	: İmam-Hatip Liseleri
MES.L.	: Meslek Liseleri
Ö.L.	: Özel Lise
Psk.E.V.B.	: Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler
Say.B.	: Sayısal Bölümler
Söz. B.	: Sözel Bölümler
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
S.	: Sayı
S.B.L.	: Sosyal Bilimler Lisesi
T.L.	: Temel Lise
Trc.	: Tercüme
vd.	: Ve diğerleri.
Yt.B.	: Yetenek Bölümleri
YET.L.	: Yetenek Liseleri

TEŞEKKÜR

Çalışmamıza giriş yapmadan önce bu çalışmanın ete kemiğe bürünüp bu hale gelmesinde emeği geçen önemli isimlere teşekkür etmeyi bir borç bildiğimizden bu kişileri burada saygı ve minnetle zikredeceğiz. İsmi biraz sonra zikredeceğim kişilerin yardım, destek ve motive edici tavırları ile bu satırlar kağıda dökülmüştür.

Yoğun bir tempoyla çalışmasına, yüzlerce öğrencinin ders sorumluluğunu taşımasına, dersten çıkıp koridorda odasına yürüyene kadar bile öğrencilerin kendisini boş bırakmadığı doluluğuna rağmen yüzünden tebessüm eksik olmayan, her sorumda ve sorunumda yanımda olan, bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, eksiklerimi yanlışlarımı hoşgörüyü karşılayan, alanı daha da sevmem de tesirini duyduğum değerli ilk danışmanım emekli Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK'a öncelikle teşekkür ediyorum.

İlk danışmanım Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK'ın emekliliğinin ardından danışmanlığını devralan, tezimin son halini almasında beni sabırla dinleyerek eksik ve yanlışlarımı düzeltilmesinde bana yol gösteren, bilgi ve tecrübeleriyle yolumda bana ışık ve rehber olan değerli danışmanım Doç. Dr. Mustafa Naci KULA hocama da gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez yazım sürecimde yardım ve destekleriyle yanımda olan değerli arkadaşlarım ve aynı zamanda meslektaşlarım Psikolog Uğur CEBECİ, Pedagog Züleyha ŞAKAR ve Psikolojik Danışman Erdal YANARDÖNER'e teşekkürlerimi ve gönül dolusu sevgilerimi iletiyorum.

Bugünlere gelmemde en büyük emek sahibi, maddi ve manevi desteklerini her zaman aldığım, dualarını hiçbir zaman eksik etmeyen, sonsuz bir fedakârlık ve özveri abidesi değerli aileme de burada özellikle en kalbi duygularıyla selamlarımı ve şükranlarımı sunuyorum.

Mustafa Burak TOSYALIOĞLU

BURSA 2021

GİRİŞ

İnsan, duygu, düşünce ve davranışları göz önünde bulundurulduğunda bize her zaman geniş ve müstesna şekilde araştırma konusu sağlayan bir varlık olmuştur. Onun henüz bilmediğimiz ve keşfedilmeyi bekleyen yönleri ise araştırmacılar için meraklarını cezbedici edici bir unsurdur. İnsanı, en kapsamlı şekilde ele aldığımızda fiziki ve ruhsal olarak iki temel yapıya ayırabiliriz. Bu yapılardan ilki olan fiziki kısmı daha somut daha ölçülebilir belki daha nesnel bir çalışma alanı olurken diğer yanı olan ruhsal kısım ise daha soyut, ölçülmesi daha güç ve daha öznel bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıp alanı, her geçen gün yapılan yeni çalışmalar ve buluşlarla bizi şaşırtırken ruhsal yanımızı ele alan çalışmalarla psikoloji bilimi de namütenahi bir varlık olarak insan ruhunun derinliklerine yönelik araştırmalar yapmaya devam etmektedir. İşte insanın ruhsal yanını ele alacağımız bu çalışmamızda, bireyin davranışlarına etki eden önemli unsurlardan biri olan mâneviyat kavramı üzerinden bunun psikolojik iyi oluşla ilişkisini belli açılardan incelemeye çalışacağız.

İnsanın iç dünyasının bir noktada yansıması olan davranışlarının, duyguları ve düşünceleri doğrultusunda ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir. Bu duygu ve düşüncelere etki eden birçok unsur bulunmakla birlikte bunların en önemlilerinden birisi ise mâneviyattır. Mâneviyatın dindarlıkla karıştırılıyor olması ve birçok kişi tarafından da aynı kabul edilmesi öncelikle ve özellikle din-dindarlık ve mâneviyat kavramlarını ele almayı iktiza etmekte, aralarındaki benzerlik ve farklılıklardan bahsedildikten sonra konumuz olan mâneviyatın davranışa etkisinin ele alınmasının ve sonrasında ise psikolojik iyi oluşun teoriksel temeli üzerinde durulmasının diğer araştırmacılar için de yol gösterici olacağı kanaatindeyiz. Muhakkak ki kavramsal kısmı kapsamlı bir şekilde ele almak, pratik için bize hem rehberlik yapma hem de yordayıcı olma konusunda yardımcı olacaktır.

Psikolojik iyi oluşa etki eden en önemli unsurlardan birisi olan maneviyatın ele aldığımız temel bağımsız değişkenlerimizle olan ilişkilerinin görülmesinin özellikle depresyonun bu çağın ilk sıralarda yer alan rahatsızlıklarından birisi olması nedeniyle ileride yapılacak önleyici psikolojik ve danışma ve rehberlik hizmetleri ve çalışmaları için de araştırmacılara faydalar sağlayacağı düşüncesindeyiz. Bir bozukluk ortaya

çıkmadan önce alınacak tedbirlerin hem sağaltım masraflarının asgariye düşürülmesi hem de daha sağlıklı bir toplum ve dolayısıyla refah seviyesi yüksek ve mutlu insanlara sahip olabilme adına önemli olduğu fikrindeyiz.

İnanç kavramı insan hayatının en önemli öğelerinden birisidir. İnsanın dünyada var oluşunun başlangıcı aynı zamanda inançların da başlangıcı kabul edilmektedir. İnsan yaşadığı her dönemde bir varlığa inanmış, bu kimi zaman tek Tanrı kimi zaman kendi eliyle yaptığı putlar olmuş ama kişi manevi yanını hiçbir zaman ihmal etmemiş ve muhakkak kendine dayanacak bir aşkın güç peşinde olmuştur. Bireyin fiziki kısmının gıdası nasıl yiyecekler ise ruhi tarafının gıdası da inanç ve maneviyattır. Hatta Mevlana'nın temsilinden yola çıkarsak pergelin sabit ayağı insanın inanç kısmıysa hareketli olan ayağı ise kişinin inanç dışında kalan her türlü parçasıdır. Tarihte de gördüğümüz üzere insan inançları doğrultusunda davranışlarda bulunmuştur. İnanç ve maneviyatın davranışa yönelik bu etkisi ve davranışla ilişkisi de göz önünde bulundurulması gereken önemli bir etkidir. Bu çalışma işte bu özelliğin de bir noktada ele alınmasına vesile olacaktır.

İnsanın inançla olan ilişkisi ve bağı ve bunun ilk olarak hangi zamanlara kadar uzandığı da özellikle dinle ilgilenen sosyal bilim alanları açısından ilgi ve merak duyulan bir konu olmuştur. Geçtiğimiz yıllarda Şanlıurfa Göbeklitepe'de insanlık tarihinin en eski tapınaklarından birinin bulunması (12.000 yıl öncesine ait olduğu tespit edilmiştir), ilkel bir hayat sürdükleri ve dini bir hayattan ve inanç sisteminden uzak oldukları düşünülen Neolitik dönemi insanının aslında böyle olmadığı¹ yönünde bilim dünyası açısından çarpıcı bir gelişme olarak, bildiğimiz ve öğrendiğimiz tarihin yeniden yazılmasına etki edecek derecede önemli bir gelişmedir. Bu antik alanda bulunan bazı heykellerin üzerindeki figürlerin ise Tevrat'ta geçen ifadelerle benzerlik göstermesi ise dikkat çekicidir.² Bu önemli keşif de dikkate alarak denilebilir ki dinin ve inancın tarihi insanlık tarihi kadar eskidir.

Her geçen gün artan teknolojik yeniliklerle de birlikte artık “madde” hayatımızda daha fazla yer kaplayan ve daha fazla zamanımızı alıp bizi meşgul eden bir varlıktır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Osman Kurt, Mehmet Emin Göler, “Anadolu’da İlk Tapınak: Göbeklitepe”, *Sivas, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, S.2 (2017), ss.1107-1138.

² Kurt, Göler, a.g.m., s.1123.

Gerekli ya da özellikle gereksiz alışverişler için harcanan zaman ve para, herkesin bir ev ve araç sahibi olması ya da olmak istemesi, cep telefonlarının elimizden düşmemesi ve uzun bir süre ona bakmadığımızda ise yoksunluğunun yaşanması aslında maddenin nasıl da bizi avucuna aldığını gösteren en basit örneklerden bazılarıdır. Eşyayla olan bu birliktelik dikkatle incelenmesi gereken bir konudur. Tek sebep olmamakla birlikte maddeyle olan bu bağıımız, psikolojik iyi oluşumuza da tesir etmekte, aşırıya kaçılıp kontrol elimizden gittiğinde ciddi psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir. Teknoloji bağıımlılığı artık günümüz bağıımlılık türlerinin arasındaki yerini almıştır. Burada bilinç düzeyimizi arttırmak, farkındalığımızı yükseltmek önem arz etmektedir. Kişi, kontrol mekanizmasının kendi elinde olduğunu bilerek maddeden uzaklaşarak ruhuna zaman ayırmalı, ruhuyla baş başa kalmaya gayret etmelidir. Hayata karşı vereceğimiz küçük molalar kendimize gelmemiz ve hatta kendimizi bulmamızda etkili olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1.MÂNEVİYAT KAVRAMI

1.1.1. Mâneviyata Giriş

Psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıktığı ilk yıllarda özellikle bir kısım ünlü ve önemli psikologların da etkisiyle ampirik bir ruhsal çalışma alanı oluşturulmaya gayret edilmiş, psikoloji de diğer pozitif bilim dalları gibi denenebilir ve test edilebilir bir bilim alanı olarak bu dünyada kendine yer edinmeye çalışmıştır ve haliyle de mâneviyatı ikinci plana atan ve belki de görmezden gelen bir psikoloji bilimi ortaya çıkmıştır.³ İlk psikologlardan bir kısmının dini olaylarla da yakından ilgilendikleri⁴ ancak bu grubun azınlıkta kaldığı ve bazı bilim adamlarının pozitivist paradigma ve metodolojiyi benimsemesi ile din ve mâneviyatın varoluşu ekolün ortaya çıkışına kadar özellikle de davranışçı yaklaşımın etkisiyle psikoloji dışında tutulduğu ve psikolojiye bir rakip olarak varsayıldığı görülmektedir. Davranışçı ekolün ruh, bilinç gibi kavramları kabul etmeyen ve bunları psikoloji dışına iten tutumu ister istemez mâneviyatın da incelenmediği bir ruh bilimi dönemini beraberinde getirmiştir.⁵

Ünlü davranışçı psikolog ve edimsel koşullanmanın mücidi Skinner'in ruhun ortadan kaldırılmasının gecikmiş olduğu ve onun doğuşunun kaynağının bizim cehaletimiz olduğu şeklindeki yorumu⁶ ve Freud'un din için yaptığı dinin bir illüzyon olduğu ve dinsel öğretilerin güvenilir olup çelişkiler ve şüpheler taşıdığı şeklindeki ifadesi bize mâneviyat ve dinin psikolojinin dışında tutulduğunu ve önemsenmediğini gösteren örneklerden bazılarıdır.⁷ İnançlara ve dine uzak bir psikoloji bilimi yavaş yavaş yol almaya devam ederken ilk psikologlar arasında da görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve

³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Robert Frager, *Kalp, Nefs ve Ruh*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, 1.b., İstanbul: Sûfi Kitap, 2018, s.34-37.

⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 8.b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s.48.

⁵ Duane P. Schultz, Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay, 2.b., İstanbul: Kaknüs Yay., 2002, s.327,328; Ali Köse, "Psikoloji ve Din: Bir Dargın Bir Barışık Kardeşler", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.19, S.3 (2006), s.1-2.

⁶ B.F. Skinner, *Beyond Freedom and Dignity*, Australia: Penguin Books, 1971, s.196.

⁷ Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, çev. Aziz Yardımlı, 2.b., İstanbul: İdea Yayınları, 2011, s.37, 43.

mâneviyata yer veren ve bu konuyu önemseyen, bu konuda görüşlerini bildiren meslek elemanları ve bilim adamları da var olagelmıştır. Freud'un, veliahdı olarak görmesine rağmen onunla olan görüş ayrılıkları sonrası yollarını ayırıp kendi fikirleri doğrultusunda ilerlemeye devam eden Carl Gustav Jung, Tanrı ve inanç üzerine önemli görüşleri olan ünlü bir psikolog olmuştur. Jung, kendi psikolojik ekolü çerçevesinde dini kavramları yorumlamıştır. Ona göre Tanrı ve din ile insanın ilişkisi kendiliğinden oluşmaktadır.⁸

Psikolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasını müteakip kendi içindeki uzmanlık alanlarının oluşumunun da seyri ile birlikte özellikle bireyin manevi tarafını da konuları içinde bulunduran din psikolojisi alanı ilgileri üzerine çeken bir saha olarak ortaya çıkmıştır. “1899 yılında E.D. Starbuck tarafından Din Psikolojisi alanında ilk kitabın (The Psychology of Religion) yazılması ve din psikolojisi alanının kurucusu kabul edilen W. James'in “Varieties of Religious Experience (Green, New York, 1902)” isimli eseri alandaki ilk yayınlar olmuştur.⁹ Bedii Ziya Egemen tarafından yayınlanan “Din Psikolojisi, Saha, Kaynak ve Metod Üzerine Bir Deneme (Ankara, 1952)” isimli eserin öncülüğünde, Neda Armaner'in yayınları (İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi (Ankara, 1967); Psikopatolojide Dini Belirtiler (Ankara, 1973) ve Din Psikolojisine Giriş (Ankara, 1980) bu alanın ülkemizdeki tanınırlığı ve gelişip ilerlemesi noktasında önemli bir yer edinmiştir.¹⁰ Hem dünyadaki ve akabinde ülkemizdeki bu çalışmalar, insanın mana alanının da artık titizlikle incelenmesi, bu alandaki sorulara cevaplar bulunabilmesi için bir fitilin ateşleyicisi olmuş, devam eden yıllarda hız kazanarak ve çoğalarak artan bilimsel çalışmaların yol göstericisi niteliğini edinmişlerdir. Din konusunun bir çalışma alanı olarak ele alınması ile birlikte son yıllarda ise maneviyat konusu gündeme gelmeye başlamıştır. Batının doğuya yönelik ilgisi, Budizm, Konfüçyanizm gibi inanç sistemlerinin Batı'da taraftar bulmasının da etkisiyle maneviyat dikkat çeken bir konu haline gelmiştir.

Son on yıllarda ve günümüzde mâneviyata duyulan ilgi gözle görülür bir şekilde artmaktadır. Bu artan ilginin somut delillerini hem yurtdışında hem ülkemizde giderek çoğalmakta olan yapılan araştırmalar, yazılan tezler ve hatta belki de maddi bir ölçüt olarak bu alanda bireylerin yaptıkları harcamalardan görebilmekteyiz. 2003 yılında

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ali Ulvi Mehmedoğlu, “C. G. Jung'un Tanrı Anlayışı”, *Toplum Bilimleri*, C.7, S.14 (2013), ss. 15-26.

⁹ Hökelekli, a.g.e., s. 48, 49.

¹⁰ Hökelekli, a.g.e., s. 54, 55.

İngiltere’de 670 Milyon Sterlinlik (4,5 Milyar TL civarı) bir harcama yoga, tamamlayıcı terapiler vb. için yapılmıştır.¹¹ Peki, günümüzdeki popülerliği ve oluşturduğu yeni çalışma ve araştırma alanları ile mâneviyattan nasıl bahsedebiliriz? Mâneviyat nedir? Mâneviyat ile ilgili neler söyleyebiliriz?

1.1.2. Mâneviyat Tanımları

Mâneviyat, soyut bir alanı tanımladığı için öznel ve kişiden kişiye farklılık arz eden bir kavram olmuştur.¹² Dilimize, Arapça aslı “Ma’na” olup değişmeden geçen “Mâna” kelimesinden türetilen ve mâna ile ilgili olan, maddi olmayan, duyularla sezilebilen anlamlarında kullanılan manevi kavramının Arapça çoğul eki “-ât” almasıyla türetilmiştir.¹³ Cisim ve ruhtan müteşekkil olarak zikrettiğimiz insanın ruhi yanıyla ilgili bir kavramdır. Kelime lügavi olarak nasıl “mâna” demekse bir noktada insanın da anlamı, bâtını belki de insanı insan yapan kısmıdır.

Batı kaynaklarında mâneviyat kavramı, “Spiritualite” olarak geçmektedir ve farklı mânalarda kullanılabilmekle birlikte günümüzde Batı’da daha çok kişiye özgü ve ruhsal biçimde, Kutsal ile olan tecrübeleri ifade etmek için kullanılmakta¹⁴ olup Latince kökenli “Spiritus”tan türetilmiş ve lügavi olarak “Yaşamı hissetmek” anlamına gelmektedir.¹⁵ 1980’lerden sonra popüleritesini arttıran ve dindarlıktan farklı bir şekilde tanımlanan bir kavram olan Spiritüalite, “Anlam arayışı, aşkın bir güç ile yaşanan ilişki, kendinde olanla iletişime geçme” gibi farklı şekilde ifade edilmiştir.¹⁶ Diğer kavramların tanımlarında yaşanan çeşitlilik bu tanımda da karşımıza çıkmakta ve kavram farklı farklı ve birçok şekilde ifade edildiğinden burada bunlardan bir kısmına örnek vermekle yetinilecektir.

¹¹ Elizabeth Puttick, “The Rise of Mind-Body-Spirit Publishing: Reflecting or Creating Spiritual Trends”, *Journal of Alternative Spiritualities and New Age Studies*, S.1 (2005), s. 139-140.

¹² Neslihan Dursun, *Evli ve Bekâr Bireylerin Yaşamın Anlamı ve Maneviyat Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.13.

¹³ <http://www.tdk.gov.tr> (06.08.2020)

¹⁴ James M. Nelson, *Psychology, Religion and Spirituality*, New York: Springer Science+Business Media, 2009, s.8.

¹⁵ Fadime Çınar, Fatma Eti Aslan, “Spiritüalizm ve Hemşirelik: Yoğun Bakım Hastalarında Spiritüel Bakımın Önemi”, *İstanbul, Jaren Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, C.3, S.1 (2017), s.38.

¹⁶ Brian J. Zinnbauer, Kenneth I. Pargament, “Religiousness and Spirituality”, *Handbook of the Psychology*, ed. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, New York: The Guilford Press, 2005, s.23-24.

Maneviyat için farklı kişilerce yapılan tanımlara baktığımızda bu tanımları şu şekilde bir araya getirmek mümkündür:

A. J. Neal; “Bize yaşamda anlam ve amaç veren ve bizi kendimizden daha büyük bir şeye bağlayan şeydir”¹⁷,

D.M. Ondeck; “Dinden daha geniş kapsamlı olup, fiziksel hayata amaç veren iç kuvvetleri içerir”¹⁸,

Armstrong; “Kişinin dünyada yaşama şeklini etkileyen daha yüksek bir varlıkla ilişkisinin olmasıdır”¹⁹,

M.G. Meraviglia; “Kişinin ruhunun Tanrı'ya veya yüce bir varlığa olan inancını yansıtan benzersiz ve dinamik bir süreçte yaşadığı deneyimler ve ifadeler olarak tanımlanır; kendine, başkalarına, doğaya veya Tanrı'ya bağlılık ve zihin, beden ve ruhun boyutlarının bütünleşmesidir”²⁰,

Baggini; “Maneviyat, doğaüstü dünyayı kabul etmeyerek materyalist veya natüralist dünyada gözle görülemeyen tüm zihinsel durumları (sevgi, güzellik, güçlü, aşkın gibi) kapsar ve gözle görülebilen tüm fiziksel nesneleri (yemek, su gibi) dışarıda bırakır”²¹,

Philip Sheldrake; “Maneviyat, insanların yaşamaya çalıştığı en derin değerleri ve anlamları ifade eder”²²,

¹⁷A.J. Neal, “Spirituality: The Secret in Project Management”, *Norcross, Industrial Management*, C. 55 S.4 (2013), s. 12.

¹⁸Deborah Mariano Ondeck, “Religion and spirituality”, *Tennessee, Home Health Care Management and Practice*, C.14, S.3 (2002), s. 231.

¹⁹Akt. R.A. Giacalone and C.L. Jurkiewicz, ‘Toward a science of workplace spirituality’, *Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance*, Eds. R.A. Giacalone and C.L. Jurkiewicz, Armonk, New York, NY: M. E. Sharpe, 2010, ss. 3-28.

²⁰M. G. Meraviglia, “Critical Analysis of Spirituality and Its Empirical Indicators: Prayer and Meaning in Life”, Orange, CA, *Journal of Holistic Nursing*, C.17, S.1 (1999), s.18.

²¹Julian Baggini, “The Lost Rewards of the Spiritual Life”, *Free Inquiry*, C.28, S.4 (2008), s.41.

²²Philip Sheldrake, *A brief history of spirituality*, Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007, s.1.

Madan Handa'nın Hindu perspektifli tanımı; "Maneviyat kalbin kültürüdür. Kalbin saflaştırılması, şehvet, öfke, açgözlülük, sahip olma arzusu, kibir ve bencil bilinçle dolu olan kalbin sıradan bulanık fincanının temizlenmesidir"²³,

Elizabeth J. Tisdell; "Maneviyat, insanların algılanan yüksek bir güç, yüksek bir amaç ya da bütünlük deneyimi ile nasıl anlam kazandığı ile daha çok ilgilidir"²⁴,

Frances Vaughan; "Kutsalın öznel tecrübesidir"²⁵,

J. Mata "Aşkın ve / veya ilahi olanla ve evrenin bir parçasını hissetmemize izin veren doğuştan gelen bir insan özelliğidir. Maneviyat böylece bireysel kapasiteyi ve yaşamın özünü kapsar ve insanlara daha fazla bilinç ve daha derin bir varlık anlayışı sağlar"²⁶,

A. Ridge'nin modern zaman maneviyat tanımı ise "Anlam arayışı, ruhun gelişimi ve nihai değerler bağlamında, bütüncül ve de öncelikli olarak kutsalla ilgilenmedir"²⁷, demiştir.

Bu tanımlarda daha önce de ifade ettiğimiz gibi kişinin kendine yönelerek, mistik tecrübeler yaşaması, kendiyle ve/ya da kendinden üstün olan bir varlıkla iletişim içinde olma çabası göze çarpan önemli unsurlardır. Bazı tanımlarda öznel tecrübeye özellikle vurgu yapılmıştır. Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta ise davranışsal boyuta fazla değinilmemesidir. Maneviyat için yapılan bu tanımlarda, bir sonraki başlıkta din tanımında sıklıkla rastlayacağımız, pratikler, ritüeller, hareketler ikinci planda kalmakta ve özellikle ruhi alana vurgu yapıldığı görülmektedir. Yine bu tanımlarda dikkat çeken kavramlardan birisi anlam arayışıdır ve ayrıca yaşam amacına yönelik bir vurgunun yapılmasıdır ki kişi yaradılışı gereği neden bu dünyada var olduğu sorusunu ilk zamanlardan bu yana sormuş ve bu soru felsefi düşüncenin de önemli sorularından birisi

²³M.L. Handa, *Manifesto for a peaceful world order: A Gandhian perspective*, Delhi: Gandhi Bhavan, University of Delhi, 1982, s.36

²⁴Elizabeth J. Tisdell, *Exploring Spirituality and Culture in Adult and Higher Education*, San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2003, s.47.

²⁵Frances Vaughan, "Spiritual Issues in Psychotherapy", *The Journal of Transpersonal Psychology*, C.23, S.2 (1991), s.105.

²⁶Jennifer Mata, "Sharing My Journey and Opening Spaces: Spirituality in The Classroom", *International Journal of Children's Spirituality*, C.19, S.2 (2014), s. 114.

²⁷Ann Ridge, "Spirituality. A Brief History, by Philip Sheldrake: Spirituality, Theology and Mental Health: Multi-Disciplinary Perspectives, by Christopher Cook Studying Christian Spirituality, by David Perrin (Book Review)", *Journal of Spirituality in Mental Health, Religion and Culture*, C.17, S.3 (2015), s.213.

olmuştur. Yine Kutsal, İlahi ve Aşkın(transcendent) ifadeleri de maneviyat tanımlarının önemli öğelerindendir. Bireyin bu 3 unsur ile ilişki ve iletişim içinde olma çabası maneviyatın öne çıkan yönlerinden birisidir. Maneviyatta bireysellik ön planda olduğu için buradaki Kutsal ve aşkın kavramlarının tanımı ve içinin doldurulması da kişiden kişiye ve bir maneviyat sisteminden diğerine farklılık gösterebilmektedir.

Bu tanımlar üzerinde çabalı bir dikkat gösterildiğinde çıkarılabilecek ortak noktalardan birisi ise maneviyatın bir süreç içermesidir. Bu süreç ruhi gelişim ve yukarıda bahsettiğimiz maneviyata ilişkin hususlarda gereklidir, gelişimin ani olması değil belirli bir zaman dilimi içinde olması beklenmektedir.

1.1.3. İslam’da Maneviyat: Tasavvuf

Tasavvuf, İslam’daki manevi hayatın ismidir. İlk belirtileri Hz. Muhammed dönemine uzanan ancak sistemli hale gelmeye Miladi VIII. ve Hicri II. asırda başlayan tasavvuf, İbrahim b. Edhem, Şakik Belhi, Davud Tâi, Fudayl b. İyaz ve Maruf Kerhi gibi zahidlerin öncülüğü ile müstakil bir ilim alanı haline gelmiştir.²⁸ Tasavvufta İslami kaynaklar temel alınarak dinin kural ve kaideleri yaşanmaya ve bu konuda derinleşilmeye çalışılmış, bu tavır ve yöntemin ayrıca başkalarına aktarılma yolları da disipline edilmiştir.²⁹ Mustafa Kara’nın ifadesiyle tasavvuf, İslâm’ın özü, ruhu ve manevi tarafıdır.³⁰

İnsanın ruhi ve manevi olan yanı, gözle görülemeyen, elle tutulamayan ama buna rağmen insanı bütünleyen ve tamamlayan tarafıdır. Zahiri bir tarafımız olduğu gibi batini bir yanımız da mevcuttur. Kur’an-ı Kerim’de “Rabbimiz, içinde olanı en iyi bilendir.”³¹ denilerek insanoğlunun birbirine gizli ama Yaratıcı’ya açık olan bu kısmının bilgisine yine onun ulaşabileceğinin ifadesiyle manevi yanımıza işaret edilmektedir. İnsan yaratılışı itibarıyla Yaratan’dan bir parçadır ve dolayısıyla da ilahi ve kutsal bir yöne sahip olup ve Yaratan’la olan bu bağı nedeniyle de bütünlüğün içindeki bir kısımdır ve

²⁸Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı: Selef, Kelâm, Tasavvuf, Felsefe*, İstanbul: Dergâh Yay., 1979, s.123.

²⁹Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 5.b., İstanbul: Dergâh Yay., 1999, s.18.

³⁰Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, 3.b., İstanbul: Dergâh Yay., 1990, s. 19.

³¹el-İsra, 17/25

bu bütünlük içinde özel bir anlam ifade eder.³² “Şüphesiz biz insanı en mükemmel surette yarattık.”³³ Ayet-i Kerime’si ile insan hem maddi hem manevi tarafla bir bütün ve meleklerden de üstün hale gelebilecek bir potansiyele sahip olarak Yaratıcı’nın bir eseridir.

İslam kültüründe mâneviyat ile doğrudan alakalı olan alan tasavvuf olmakta³⁴ ve tasavvuf yaygın olarak “İslam Ezoterizmi”³⁵ şeklinde ifade edilmektedir. İslam’dan ayrı bir tasavvuf anlayışı ya da İslamsız bir tasavvuf düşüncesinden bahsetmek mümkün değildir.³⁶ Ünlü mutasavvıflar insanın ruhi yönüyle alakalı olarak kendi yöntem ve tarzları doğrultusunda sohbetler yapmış ve kimileri bunla birlikte eserler de vücuda getirmişlerdir. Bu alanda birçok mutasavvıftan bahsedilebileceği gibi Muhyiddin İbn-i Arabi, Hz. Mevlâna, Yunus Emre³⁷ dünya çapındaki bilinirlikleri ile de özellikle bu konuda başta zikredilmesi gereken isimlerdir. İbn-i Arabi “Tasavvufun birçok metafiziki ve kozmolojik doktrinini açık bir şekilde formüle eden ilk kişidir”.³⁸

Tasavvufta maneviyattan bahsedilirken dinden ayrı ve bağımsız değil dinle iç içe ve dinle bütünleşik bir anlatım ve hatta yaşayış tarzı tercih edilmiştir. Ahkâm ve taabbudi kısmı dinin fiziki yanını ifade ederken³⁹ meşhur Cibril hadisinde geçtiği üzere Allah’ı görüyormuşçasına ibadet etme olarak açıklanan “İhsan” sözü⁴⁰ bu noktada bize dindeki maneviyata işaret etmektedir. İhsan, kişinin nefsini tezkiye ve tathir etmesi ile mümkün olabilecek ve murakabe ve müşahade ile derûna ulaşacak bir makamdır⁴¹ ve manevi kirlere arınmak ihsan yolunda mümkün olacaktır. Tasavvufta, bu tezkiye ve tathir yolundaki kişi için “Sûfî” tabiri kullanılmaktadır ve kelimenin kökeni ile ilgili olarak farklı görüşler bulunmakla birlikte kabul edilen görüş Arapça yün anlamına gelen suf

³²Mahmut Erol Kılıç, “İbn-i Arabî’yle Zamanın Ruhunu Okumak”, *Ankara, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2)*, S.23 (2009), s.55.

³³et-Tîn, 95/4.

³⁴Nurettin Topçu, “İslam ve İnsan, Mevlâna ve Tasavvuf”, İstanbul: Dergâh Yay., 1998, s.176.

³⁵Akt. William C. Chittick, “Tasavvuf ve İslam”, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, haz. Jean-Louis Michon, Roger Gaetani, çev. Nurullah Koltas, İstanbul: İnsan Yay., 2012, s.54.

³⁶Seyyid Hüseyin Nasr, “Batılı İnsanın Manevi İhtiyaçları ve Tasavvufun Mesajı”, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, haz. Jean-Louis Michon, Roger Gaetani, çev. Nurullah Koltas, İstanbul: İnsan Yay., 2012, s. 202, 216.

³⁷Mahmud Erol Kılıç, *Tasavvufa Giriş*, 6.b., İstanbul: Sufi Kitap, 2015, s. 97.

³⁸William C. Chittick, “Tasavvuf ve İslam”, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, haz. Jean-Louis Michon, Roger Gaetani, çev. Nurullah Koltas, İstanbul: İnsan Yay., 2012, s. 56.

³⁹Topçu, a.g.e., s.98.

⁴⁰Buhârî, İman 1; Müslim, İman 1.

⁴¹İbrahim Canan, “İmanın Hakikati”, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, İstanbul: Akçağ Yay., 1993, C.1, s.54.

kelimesinden türemiş olduğudur. Sûfiler yüнден yapıma kaba ve basit giysiler giymeyi tercih etmişler, bu aslında dünya malına ve gösterişe olan uzaklıklarını da sembolize etmiştir. Sûfî aynı zamanda zâhid, münzevi ve mütevekkil kişi anlamlarını taşımıştır.⁴²

Geleneksel metafiziğin kişilik teorisinde insan kişiliğinin, ruh, kalp ve nefis olmak üzere üç yönü vardır. Ruh ve nefis iki uç olarak kalbi ele geçirmeye çalışmaktadır.⁴³ Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (SAV) hazretleri bir hadislerinde; “Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki, o iyi/doğru/düzgün olursa bütün vücut iyi/doğru/düzgün olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O, kalptir.”⁴⁴ diyerek aslında kişinin manevi veçhesinden bahsetmektedir. Özetle şunu diyebiliriz ki; İslam’da maneviyatın yeri kalptir. Yine tasavvufta kulun önemli vazifelerinden birisi olan Allah zikrinin yapıldığı yer kalp olduğundan kalp aynı zamanda Yaratıcı’nın Evi olarak kabul edilmekte, Tirmizi kalpten Kabetullah olarak bahsetmekte ve ayrıca beden bir ülke ve kalp ise bu ülkenin sultanı olarak tasvir edilmekte, sultan nasıl olursa ülkenin de vaziyetinin ona göre şekilleneceğinden söz etmektedir.⁴⁵ Mümin kişinin dünyadaki önemli vazifelerinden biri kalbini temiz tutma hususudur ve bu da ibadet ve taat ile sabır ve çalışmak ile mümkündür. Kur’an-ı Kerim’de “İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde ‘Allah’a ve âhiret gününe inandık’ derler. Akıllarınca Allah’ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar; hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar. Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden kendilerine acı veren bir azap da vardır.”⁴⁶ şeklinde geçen ayette münafıklara hitap edilmekte olup inançsızlığın kalpte meydana getirdiği bir bozukluk dile getirilmekte ve salim bir kalbin Allah’a olan samimi inanç ile olacağı yorumuna bizi götürmektedir.

Tasavvufta bir şeyhe intisab ederek yani bağlanarak, bir tarikat çatısı altında seyr-i süluk denilen manevi yolculuk başlar. Şeyh ya da mürşid denilen kişi bir noktada müridin yani talebenin kılavuzu, yardımcı ve hocasıdır. Tasavvufun Allah’a yaklaşma yolundaki kişi için buna araç olabilecek çeşitli yolları vardır. Zikir, tevekkül, halvet-uzlet,

⁴²Abdürrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2.b., Bursa: Bursa Akademi Yay., 2017, s.67,68.

⁴³Muhammed Ecmel, “Sufi Ruh Bilimi”, *Sufi Psikolojisi*, Kemal Sayar, 2.b., İstanbul: İnsan Yay., 2000, s.78-79.

⁴⁴Buharî, İman, 39.

⁴⁵Mehmet Görmez, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=8807> (09.09.2020)

⁴⁶el-Bakara 2/8-10.

riyazet, oruç vb. kavramlar sufînin Rabbine olan yakınlığını arttırmak için kullandığı bazı yöntemlerdir. En çok karşılaşılan yöntemlerden birisi olan zikir, Allah'a çeşitli sözlerle ve dualarla seslenme ve onu dille anmadır ve sesli olabileceği gibi hafî denilen şekilde gizli ve içten de yapılabilmektedir.⁴⁷

1.1.4. Din ve Dindarlık Kavramları

1.1.4.1. Din Kavramı

İnsanın kişilik gelişiminde, eğitiminde, insanlarla ilişkilerinde ve sosyal davranışlarında özetle hayatında önemli etkileri olan dinin birçok farklı tanımı mevcuttur. Bir tarif yapmak kendi başına kapsamlı bir araştırmayı, özen ve hassasiyeti ve güçlüğü beraberinde getirmekle birlikte din söz konusu olduğunda bu zorluk daha da artmaktadır. Dinin sahip olduğu çok yönlülük, karmaşıklık, boyutluluk, farklı alanların konuya bakış açıları bu tarif sürecini zorlaştırmaktadır. Tüm bu sebeplerden ötürü farklı farklı tanımlarla karşılaşabilmekteyiz.⁴⁸

Din, kelime itibarıyla farklı dillerde lügavi olarak değişik anlamlara sahip olduğu ve farklı boyutları ile farklı kişilerce değişik şekillerde tanımlandığı gibi İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hadis'te de ayrı ayrı ifade edilmiştir. Burada din tanımını genel olarak ve kavramsal açıdan ele alarak bazı tanımları örnek olarak zikretmek istiyoruz.

Din kelimesinin, "Arapça deyn kökünden masdar veya isim olduğu kabul edilmekte, Cevherî dinin; "Âdet, durum; ceza, mükâfat; itaat" şeklinde başlıca üç anlamını vermekte ve terim olarak dinin bu son anlamdan geldiğini belirtmektedir.⁴⁹ Günay Tümer, din kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de doksan iki yerde geçtiğini; ayrıca üç ayette de⁵⁰ değişik türevlerinin yer aldığını belirterek bu ayetlerde dinin başlıca şu anlamlarda kullanıldığını ifade etmiştir: Zül, yönetme-yönetilme, itaat, hüküm, tapınma,

⁴⁷Ayrıntılı bilgi için bkz., Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı: Selef, Kelâm, Tasavvuf, Felsefe*, İstanbul: Dergâh Yay., 1979; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 5.b., İstanbul: Dergâh Yay., 1999; Abdürrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2.b., Bursa: Bursa Akademi Yay., 2017.

⁴⁸Recep Yaparel, "Dinin Tarifi Mümkün mü?", *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4 [Prof. Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan] (1987), s.403; Irving Hexham, *Concise Dictionary of Religion*, Canada: Regent College Publishing / Vogelstein Press, 1999, s.186.

⁴⁹Günay Tümer, "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Dia)*, Ankara: TDV Yayınları, 1994, C.9, ss.312-20.

⁵⁰et-Tevbe 9/29; es-Saffat 37/53; el-Vakıa 56/86.

tevhid, İslâm, şeriat, hudûd, âdet, ceza, hesap, millet. Yine Günay Tümer, Hadis külliyyatında da din kavramının muhtevasını belirleyen malzeme bulunduğunu söyleyerek; bir hadiste, "Allah indinde dinin aslı haniflik ve İslâm'dır"⁵¹ denildiğinden söz etmektedir. Buradan, Kur'an'da olduğu gibi hadislerde de din ile haniflik ve İslam kavramları arasında bir anlam birliğinin kurulduğu anlaşılmaktadır.⁵² Ayrıca bunlarla birlikte "Din kelimesi Kur'an-ı Kerim'de hem uluhiyyeti hem de ubudiyeti" ifade etmektedir.⁵³

İngilizce'de Religion olarak geçmekte olan din kelimesi Latince "Religere, Religare ve Religio" kelimelerinden gelmekte ve birleştirmek, bağlamak, Allah'a korku ve saygı ile bağlılık, kendini ibadete verme, tören ve ayinlere katılma gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁴ Farklı kişilerce yapılan din tanımlarından bazılarıysa şunlardır:

Rudolf Otto; "Din kutsalın tecrübesidir, bir kutsala inanmak ve onunla münasebet kurmak için yapılan davranışlardır. Kutsal ise, insanı aşan ve onda tâzim ve saygı uyandıran varlıktır"⁵⁵,

Erich Fromm; "Bir grup tarafından paylaşılan (kabul edilen) ve o grup bireylerine kendilerini adayabilecekleri bir hedef (nesne) sunan ve de onlara ortak bir davranış biçimi veren bir sistemdir"⁵⁶,

Grand Conklin; "Din, beşer üstü bir kuvvete veya kuvvetlere inanmaktır"⁵⁷,

Argyle ve Beit-Hallahmi; "İlahi ya da insanüstü bir güce yönelik inançların, dini ibadetlerin ve diğer ayinlerin oluşturduğu bir yapıdır"⁵⁸,

⁵¹ Tirmizi, Menâkıp, 32.

⁵² Günay Tümer, "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Dia)*, Ankara: TDV Yayınları, 1994, C.9, s.312.

⁵³ Günay Tümer, "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Dia)*, Ankara: TDV Yayınları, 1994, C.9, s.314.

⁵⁴ Gregory D. Alles, "Religion: Further Considerations", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, 2. b., Detroit: Macmillan Reference, 2005, C.11, s. 7702.; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003, s.29; Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 2.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972, s.26.

⁵⁵ Rudolf Otto, *The Idea of the Holy*, Translated by John W. Harvey, London: Oxford University Press, 1936, s.5.

⁵⁶ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Aydın Arıtan, İstanbul: Arıtan Yay. 1996, s.45.

⁵⁷ Grand Conklin, *İlim, Ahlak, İman*, der. M.Rahmi Balaban, Ankara: D.İ.B.Yay.,1975, s.64.

⁵⁸ M. Argyle ve B. Beit-Hallahmi, *The Social Psychology of Religion*, London&Boston: Routledge& Kegan Paul, 1975, s.1.

Kenneth I. Pargament; “Kutsalla ilişkili tarzlar da ortaya çıkan bir anlam arayışıdır”⁵⁹,

Testart; “İnsanın dünya görüşünü oluşturan ve ayinlerin anlamını belirleyen özel bir prensibin kabulünü gerekli kılan ibadetler ve inançlar bütünüdür”⁶⁰,

Ahmet Hamdi Akseki; “Din, insanlara mutluluk yollarını gösteren, yaradılışlarındaki gaye ve hedefi, Allah’a ne şekilde ibadet yapılacağını bildiren ve Allah tarafından belirlenmiş bir kanundur”⁶¹,

Kerim Yavuz; “Din, kişinin, ilahi bir kudretin varlığını, bu kudretin her şeyden üstün olduğunu, insandan yapması ve yapmaması hususunda taleplerde bulunduğunu gönülden kabul ve tasdik ederek O’nun hizmetine girmesidir”⁶²,

Tümer ve Küçük; “Din, bir cemaatin sahip olduğu, kutsal kitap, peygamber veya kurucu, Tanrı kavramını da genellikle içinde bulunduran inanç sistemi ve bu sisteme bağlı olarak yaptığı ibadet, yerine getirmeye çalıştığı ahlaki kurallar bütünüdür”⁶³,

Günümüze daha yakın bir tanım olarak Peter L. Berger’in "Din, kendisinde -insan veya değil- bütün varlığı kapsayan bir kutsal düzen hususundaki beşer tavrıdır. Diğer bir ifadeyle din, anlamı insanı hem aşan hem de içine alan bir düzene inanmadır"⁶⁴ şeklindeki tanımı da verilebilir.

Bu tariflerin her biri ayrı şekilde ifade edilmiş olsa da büyük kısmında benzer ve ortak düşünceler zikredilmiştir. Tanımlardaki en önemli ortak noktalardan birisi dinin beşerî değil ilahi kaynaklı olduğuna vurgu yapılmasıdır.⁶⁵ Özellikle aşkın olan bir varlığın mevcudiyeti ve bu varlıkla kurulan bağ ve yine bu varlık tarafından ortaya konan kurallar topluluğu bu tanımlarda dikkati çeken belirli hususlardır. Kuralların olması tanımlarda da

⁵⁹ Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*, New York: The Guilford Press, 1997, s.32.

⁶⁰ Akt. Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 2.b., Adana: Karahan Kitabevi, 2007, s.16.

⁶¹ A. Hamdi Akseki, *İslam Dini*, 20.b., Ankara: D.İ.B. Yay., 1969, s.7.

⁶² Peker, a.g.e., s.30.

⁶³ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Mehmet A. Küçük, *Dinler Tarihi*, 10.b., Ankara: Berkan Yayınevi, 2018, s.4

⁶⁴ Peter L. Berger, "Dini Kurumlar", çev. Adil Çiftçi, *İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.IX (1995), s.430.

⁶⁵ Günay Tümer, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Dia)*, Ankara: TDV Yayınları, 1994, C.9, s.314.

geçtiği şekilde bir düzeni beraberinde getirmektedir. Aşkın varlık, kuralları ile bir nizam meydana getirmekte ve bunu beşere sunmakta ve beşerden bunlara uyması beklenmektedir. Bu noktada burada karşılıklı bir ilişkiden de bahsedilebilir. Bir kural koyucu ve kurallara uyması beklenen beşer, dinin aslında iki temel figürünü de bize göstermektedir. Aşkın varlık olan aynı zamanda kural koyucu da olarak dinle ilgili kural, prensip ve ibadet şekillerini yolladığı peygamberler, kitaplar aracılığıyla insana iletmiştir.⁶⁶

Yukarıda da belirttiğimiz gibi dinde aşkın varlığa özel bir konum atfedilmektedir. Yaratılanın yani insanın varlığı aşkın varlığın mevcudiyeti ile ilgilidir. İslamiyet'te kabul edildiği şekliyle her şey kendisinden sonra olan ve başlangıcı olmayan yani ezeli olan Yaratıcı'dır. Yaratıcının bu özelliği tenzihi sıfatlardan olan Kıdem sıfatıyla ifade edilmektedir. O bir yaratıcıya muhtaç değilken insan ise onun yaratmasıyla var olmuştur.⁶⁷

Din tanımlarında geçen, kurallar ve düzen kavramları dinin sosyolojik yönünü de ortaya koymaktadır. Dinle birlikte sunulan uyulması beklenen kuralların toplumsal bir düzen ile yine toplumsal refah ve mutluluğu da beraberinde getirmesi beklenmektedir. Yani dinin bireysel olduğu kadar toplumsal bir yönü de vardır. İslam dini özelinde namazların cemaatle kılınması hadislerle teşvik edilmiştir. Bu da dinin bu yönüne bir örnek olarak sunulabilir.

1.1.4.2. Dindarlık Kavramı

Dinin tanımının ardından tanımlanması gereken diğer bir kavram ise dindarlıktır. Dini tanımlarken karşımıza çıkan çeşitlilik, dindarlığın tanımlanmasında da görülmektedir. Bir dine bağlı belki yüzlerce farklı çeşit dindar profilinden bahsedilebilir. Aşağıdaki tanımlar incelendiğinde de bu görülecektir.

Dinlere ve bireylerin algılarına göre dindarlık anlayışı farklılık gösterse de dindarlıkla ilgili olarak verilebilecek tanımlar şunlardır:

⁶⁶ Hökelekli, a.g.e., s.70; A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 21.b., İstanbul: Ensar Yay, 2014, s.24.

⁶⁷ Kılavuz, a.g.e., s.114.

Fromm'un dindarlık tarifi şöyledir: "Dindarım demekle dindar olunmaz, asıl önemli olan, doğru ve adaletli yaşamak ve bunu gerçek yaşamda uygulamaktır"⁶⁸

Allport ve Ross'a göre dindarlık içsel ve dışsal olmak üzere iki boyuta sahiptir. Dışsal dindarlık daha faydacı bir bakış açısına sahipken içsel dindarlıkta ise dini içselleştirme yaşam şeklini dine uyumlu getirme ve bunda dünyevi bir menfaat gütmeme söz konusudur. Onlar şunu der "Dışsal motivasyona sahip kişi dinini kullanır, içsel motivasyonlu kişi ise dinini yaşar"⁶⁹,

Kenneth I. Pargament; "Bir kimsenin, hayatında kutsal bir hedef arayıp bulması veya bir şekilde kutsalla bağlantılı bir yola girmesidir"⁷⁰,

Gallagher ve Tierney; "Bireyin ilahi olana inancı, bağlılığı ve saygısıdır"⁷¹,

Himmelfarb; "Bir kişinin dininin ilgi alanlarını, inançlarını veya faaliyetlerini ne ölçüde işgal ettiği"⁷²,

Asım Yapıcı; "Kurumsal dinin bireysel ve içsel yaşanmasıdır"⁷³,

Veysel Uysal; "İnançlı ya da herhangi bir dine mensup kişilerin dini yaşantılarıdır"⁷⁴,

Mustafa Tekin; "Dinin insan hayatına nüfuz derecesidir"⁷⁵.

Tüm bu din ve dindarlıkla ilgili tanımlardan yola çıkılarak, dindar kişinin aşkın ve kutsal olanla iletişim içinde olma çabası ve dine ait pratik, ritüel ve davranışları yerine getirme bilinci ve sorumluluğu ve bundaki niceliksel ve niteliksel hareketliliği bize dindarlığın düzeyi konusunda önemli ipuçları vermektedir. Yine bu tanımlardan hareketle

⁶⁸ Erich Fromm, a.g.e., s.5-6.

⁶⁹ Gordon W. Allport ve J. Michael Ross, "Personal religious orientation and prejudice". *Journal of Personality and Social Psychology*, C.5, S.4 (1967), s. 434.

⁷⁰ Kenneth I. Pargament, "The Bitter and the Sweet: An Evaluation of the Costs and Benefits of Religiousness", *Psychological Inquiry*, C.13, S.3 (2002), s.169.

⁷¹ Stephen Gallagher&Warren Tierney, "Religiousness/Religiosity", eds. M.D. Gellman & J.R. Turner, *Encyclopedia of Behavioral Medicine*, New York: Springer Science+Business Media, 2013, s.1654.

⁷² Harold S. Himmelfarb, "Measuring Religious Involvement", *Social Forces*, C.53, S.4 (1975), s.607.

⁷³ Yapıcı, a.g.e., s.23.

⁷⁴ Veysel Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar*, 8 (3-4), (1995), s.274.

⁷⁵ Mustafa Tekin, "Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Dindarlık Olgusu: (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, ed. Hayati Hökelekli, İstanbul: Kur'an Araştırmaları Vakfı, 2004, s.53.

inanç, duygu ve davranış olarak üç temel boyutu dindarlıkta arayabiliriz.⁷⁶ Dindarlıkta arayacağımız bu üç boyut özellikle bir sonraki başlıkta maneviyat dindarlık ayrımını yapmada bize önemli bir görüş açısı sunacaktır.

Bu tanımlarda geçen dinin insan hayatı içerisindeki yoğunluğu da bize dindarlıkla ilgili önemli bir veri sunmaktadır. Bu kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. Yıllar içinde sayıları artan çeşitli dindarlık ölçekleri ile de bu yoğunluk ölçülmeye çalışılmaktadır.

1.1.5. Mâneviyat ve Din-Dindarlık Kavramlarının Karşılaştırılması

Maneviyat ve dindarlık kavramları birbiriyle karıştırılmakla ve birbiriyle aynı anlamda kullanılmakla birlikte aslında bunların iç içe olmalarına rağmen birbirlerinden farklı oldukları önceki bölümlerde geçen ilgili tanımlama ve açıklamalar ışığında anlaşılmaktadır. Bu bölümde bu kavramlar arasındaki net ve ayırıcı farklara değinilecektir. Her ne kadar birbiri yerine kullanılabilmesine, karıştırılmasına ve yaşanan anlam karmaşasına rağmen iki kavram arasında önemli farklar bulunmaktadır.

1.1.5.1. Maneviyat ve Din-Dindarlık Arasındaki Farklılıklar

Maneviyat ve din-dindarlık arasındaki farklardan maddeler halinde bahsederek:

1. Maneviyat, dine göre daha kapsamlı ve kapsayıcı olmasına rağmen din daha özel ve dar bir çerçeveye sahiptir.⁷⁷ Her din manevi unsurlar içerebilirken, her maneviyatta dini bileşenlere rastlanmayabilir. Bu noktada maneviyatı dini inançların bir basamak daha üzerinde bir yapı olarak değerlendirmek uygun olacaktır.⁷⁸
2. Maneviyat serbest bir doğrultuda bireyin davranışlarına etki edip belirlenmiş bir mensubiyeti içermezken, dinde kurumsallaşmış bir yapı

⁷⁶ Yahya Turan, Orhan İyibilgin, “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur’an’a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örneği)”, *Ordu, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.8, S.2 (2018), s.410.

⁷⁷ Ondeck, a.g.m., s. 231.

⁷⁸ Peter C. Hill vd. “Conceptualizing Religion and Spirituality: Points of Commonality, Points of Departure”, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, C.30, S.1 (2000), s.60.

söz konusu olup bu yapının belirli kural, davranış, sembol ve ritüelleri bulunmaktadır.⁷⁹

3. Maneviyat kapsamındaki inanç ve değerlerin kurumsal bir din yapısı ile ilgisi olabilir de olmayabilir de yani dini inancı güçlü olmasa da maneviyat sahibi olan insanlara rastlanabilmektedir.⁸⁰ Erich Fromm örneğinde olduğu gibi ateist bir kişi de maneviyat sahibi olabilir.⁸¹ Yani kişinin maneviyat sahibi olması için illa ki bir dine mensup olması gerekmemektedir. Her dindar kişi de maneviyat sahibi olmayabilir.
4. Dinde korku motifinin de yeri varken maneviyatta bu yer almamaktadır.⁸² Kutsal kitaplarda bu görüşümüzü destekler mahiyette ifadeler de bulunabilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de:

*“Sen ancak görmeden Rabbinden **korkanları** uyarabilirsin.”*⁸³

*“O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mü'min iseniz, benden **korkun**.”*⁸⁴

İncil'de: *“Kimden korkmanız gerektiğini size açıklayayım: Kişiyi öldürdükten sonra cehenneme atmaya kadir olan Allah'tan **korkun**. Evet, size söylüyorum, O'ndan korkun.”*⁸⁵

*“Yüksek sesle şöyle diyordu: "Allah'tan **korkun**! O'nu yüceltin! Çünkü O'nun yargılama saati geldi. Göğü, yeri, denizi, su pınarlarını Yaratan'a kulluk edin!”*⁸⁶

Tevrat'ta: *“Ama Rab Kendisi'nden **korkanları** sonsuza dek sever...”*⁸⁷

*“Kendini bilge biri olarak görme, Rab'den **kork**, kötülükten uzak dur. Böylece bedeninin sağlık ve ferahlık bulur.”*⁸⁸ ifadeleri geçmektedir.

⁷⁹Hill vd., a.g.m., s.62-63; Harold G. Koenig, Michael E. McCullough ve David B. Larson, *Handbook of Religion and Health*, New York: Oxford University Press, 2000, s. 18.

⁸⁰Bengü Çetinkaya, Sebahat Altundağ, Arife Azak, “Spiritüel Bakım ve Hemşirelik”, *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C.8, S.1 (2007), s.47.

⁸¹Erich Fromm, *Tanrılar Gibi Olacaksınız*, çev. Bozkurt Leblecioğlu. İstanbul: Say Yayınları, 2016, s.58.

⁸²Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980, s.115-116.

⁸³el-Fâtır, 35/18

⁸⁴el-Âl-i İmrân, 3/175

⁸⁵Luka, 12/4-5

⁸⁶Vahiy, 14/7

⁸⁷Mezmurlar, 103/17-18

⁸⁸Süleyman Özdeyişleri, 3/7-8

5. Dinde Tanrı kavramı, ibadet, ahlak, kutsal kitap, vahiy/ilham, peygamber gibi unsurlar bulunurken maneviyatta bunlara rastlanmamaktadır.⁸⁹ Burada şunu belirtmek gerekmektedir ki maneviyattaki aşkın varlık anlayışı ile dindeki Tanrı kavramı her ne kadar birbirine benzer gözüксе de özellikle batıda Tanrı kavramı din ile ilişkilendirilmiş maneviyattaki aşkın varlık ise dünyevi gerçekliğin ötesinde ve üstünde bir konuma yerleştirilerek “Yüce bir gerçeklik” olarak ifade edilmiştir.⁹⁰
6. Dinde kollektif bir yapı ve kişilerin birbirlerine karşı sorumlulukları söz konusu iken maneviyat kişisel bir arayış olarak ifade edilmektedir.⁹¹

1.1.5.2. Maneviyat ve Din-Dindarlık Arasındaki Benzerlikler

İki kavram arasında sıralandığı şekilde farklar olduğu kadar önemli benzerlikler de bulunmaktadır. Benzerliklerin de net bir şekilde görülebilmesi adına madde madde halinde yazılması tercih edilmiştir ve şu hususlar temel benzerliklerdendir:

1. Temelde ve öncelikle “Ruh” kavramı maneviyatın da dindarlığın da en önemli öğelerinden birisidir. Ruhsuz ne maneviyat ne de dindarlıktan söz etmemiz mümkün olamaz bu yüzden özde, ele kalınan bu kavram ikisinin de en büyük benzerliklerinin başında gelmektedir.⁹²
2. Her ikisinde de bireyin kendisinden üstün ve aşkın olan bir varlığa ulaşma, onla iletişim kurma çabası ve onla iç içe olma isteğinin bulunduğu ifade edilmektedir.⁹³
3. Hem maneviyatta hem de dinde kendine özgü davranış kalıpları, ritüeller bulunmaktadır. Ancak bunlar dinde daha ağır basmakla birlikte maneviyatta da belirli somut hareketlere rastlanabilmektedir. Buna maneviyat için örnek olarak, yoga ya da tasavvuftaki zikir, riyazat, mücahede, oruç, tevekkül, halvet-uzlet vb. örnek olarak verilebilir.⁹⁴

⁸⁹ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Mehmet A. Küçük, a.g.e., s.5.

⁹⁰ Sevde Düzgüner, “Psikoloji Literatüründe Maneviyat Kavramı”, *Maneviyat Psikolojisi*, ed. Mustafa Atak, İstanbul: Türdav Yay., 2016, s.23.

⁹¹ Koenig, McCullough ve Larson, a.g.e., s. 18.

⁹² Carlos M. Del Rio, Lyle J. White, “Separating Spirituality from Religiosity: A Hylomorphic Attitudinal”, *Psychology of Religion and Spirituality*, 2012, s.8.

⁹³ <https://www.takingcharge.csh.umn.edu/what-spirituality> (12.07.2020)

⁹⁴ Tek, a.g.e., s.201-220.

4. Hayata anlam katma çabası ve yaşamın amacını arama ve bulmaya çalışarak bunun tespit edilmesi gibi hususlar iki kavramın da özünde karşımıza çıkmaktadır.
5. Davranışsal ve düşünsel alandan ziyade özellikle duygusal yön iki kavramın da başlangıç noktası olmaktadır.⁹⁵ Kişideki duygusal boşluk ve arayış onu bu ikisine yöneltmektedir. Davranışsal boyutu farklılık gösterse de duygu yönü ortak bir payda olarak kabul edilebilmektedir.
6. Her ikisinde de belli ortak kavramlar bulunmaktadır. Ruh huzuru ya da iç rahatlığı, ahlak, saygı vb. kavramlar iki alanın da bahsedilebilecek ortak kavramlarındandır.⁹⁶

1.1.6. Mâneviyatın Ruh Sağlığına Etkisi

Ruh sağlığını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurları en genel başlığıyla kalıtım ve çevre şeklinde ikiye ayırabiliriz. Çevre söz konusu olduğunda ise bireyin içinde büyüdüğü aile ortamı ve aile içinde yetiştirilme tarzı, ebeveyn kaybı ya da parçalanmış aile içinde yetişmesi, toplumun pozitif ya da negatif etkisi, mensubu olduğu din ya da bir dine mensup olmaması, manevi durumu, aldığı okul eğitimi vb. kişinin ruh sağlığını etkileyen temel çevresel etkenler olarak sıralanabilir. Özellikle konumuz olan maneviyatın ruh sağlığındaki önemi, kavramın 1970’li yıllarda iyi oluşun temel unsurlarından birisi olarak ifade edilmesiyle de dile getirilmiştir.⁹⁷

Ruhsal bozukluğun ifadesinde ve tespitinde, -belirli ciddi patolojik durumları hariç tutarsak- bireyin kendi kişilik yapısına aykırılık halinin ve ayrıca çevresinin bu farklılığa ilişkin yapacağı gözlemin dile getirilmesinin de önemli bir yeri olduğu için, subjektif değerlendirmeler ciddi bir konum arz etmektedir.⁹⁸ Ayrıca ruh sağlığı tanımlarından birinde “Kişinin kendisi ve çevresiyle dinamik bir denge ve uyum içinde olması” dile getirilmektedir.⁹⁹ Bir kişide ruhsal bir soruna neden olan bir durum bir başka

⁹⁵ Armaner, a.g.e., s.115-116.

⁹⁶ <https://www.takingcharge.csh.umn.edu/what-spirituality> (12.07.2020)

⁹⁷ Dirk van Dierendonck, Krishna Mohan, “Some Thoughts on Spirituality and Eudaimonic Well-Being”, *Mental Health, Religion & Culture*, C.9, S.3 (2006), s.233.

⁹⁸ Ümit Horozcu, “Tecrübi Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki”, *Milel ve Nihal; İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.1 (2010), ss.213-214; Mithat Enç, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, 6.b., Ankara: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1976, s.96-97.

⁹⁹ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 8.b., İstanbul: Özgür Yay., 1993, s.131.

kişide bu etkiyi göstermemektedir. Bunda kişinin yaşam öyküsünün ve özellikle de kişilik özelliklerinin önemli bir rolü bulunmaktadır.¹⁰⁰ Kimilerinin direnci daha kuvvetli iken kimileri daha zayıf olabilmekte, kiminin hayatında karşılaştığı güçlük ve zorluklar kiminde bir zayıflamaya kiminde ise güçlenmeye neden olmaktadır.¹⁰¹ Yapılan araştırmalarda bireylerden alınan cevaplardan yola çıkılarak maneviyatın ruh sağlığına etkisi ile ilgili yorumlarda bulunmaktadır. Maneviyatın şüphesiz bedensel sağlık üzerinde de etkileri bulunmaktadır ancak burada çerçeve sadece ruh sağlığı odaklı olarak çizilecektir.

Dünya sağlık örgütü (WHO) tarafından sağlık: “Fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak tam bir iyilik hali”¹⁰² olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdaki zihinsel ifadesi bir noktada ruhsal sağlığı da kapsamaktadır. Ruhsal olarak sağlığınıza etki eden hususlardan birisi olan maneviyatın yeri bu noktada önemli bir inceleme alanıdır.

Maneviyatın ruh sağlığına etkisi yapılan araştırmaların sonuçlarıyla da ortaya konulmaktadır. İyi oluş ile dindarlık ve maneviyat arasında özellikle dini duygulara sahip olan kişilerin sahip olmayan kişilere göre daha olumlu duygular yaşadığı Koenig tarafından tespit edilmiştir.¹⁰³ Şüphesiz karamsarlık, nefret, mutsuzluk vb. gibi olumsuz duyguların ruhsal sağlık üzerindeki etkisi de yine olumsuz olacaktır ve Koenig’in çalışmasında yaptığı bu tespit manevi duygulara sahip kişilerin buna sahip olmayanlara göre pozitif olarak ayrıştığını göstermiştir.

Kenneth Pargament, din ve başa çıkma ile ilgili önemli bir teori sahibidir. Dinin ve maneviyatın sorunların üstesinden gelmeye tesiri üzerine görüşlerini ortaya koymuştur. Pargament’e göre, dünyada bulunuluşun bir amacının olduğu ve bu dünyada insanlara yardımcı olan bir Tanrı düşüncesi insanların yaşamın zorluklarıyla başa çıkmalarında önemli bir rol üstlenmektedir.¹⁰⁴ Bireyin kendinden üstün bir varlıktan yardım ve destek arayışı kendisine yüklenen sorumlulukları da hafifletmekte bu noktada mücadele gücünü de arttırmaktadır.

¹⁰⁰ Enç, a.g.e., s.95.

¹⁰¹ A.yer.

¹⁰² <https://www.who.int/about/who-we-are/constitution> (13.07.2020)

¹⁰³ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Harold G. Koenig, Adam B. Cohen, “Religion and Mental Health”, *Encyclopedia of Applied Psychology*, C.3 (2004), ss.255-257.

¹⁰⁴ Nelson, a.g.e., s.321.

Kendinden üstün bir güce olan yönelme ve ondan destek istemenin ifadesi olarak bahsedebileceğimiz duanın da kişinin iyi oluşuna etkisi vardır. Ayşegül Turgut tarafından 2017 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada ilk yetişkinlerde dua davranışı ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁵ Mustafa Koç tarafından 2002 yılında yapılan çalışmada katılımcılara duanın ve ibadetin psikolojik durumlarına etkisi sorulmuş ve katılımcılarının büyük kısmı bu davranışların ruhsal durumlarına müspet etkide bulunduğunu dile getirmişlerdir.¹⁰⁶ Jacopson'un 2002 yılında duanın duayı yapanın ruhsal ve bedensel sağlığı üzerine yaptığı araştırmasının sonucunda dua edenlerin büyük kısmının zihinsel sağlıklarında olumlu yönde gelişme ve iyileşme olduğu, duanın bu yönde bir gücünün bulunduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁷ Tüm bu araştırma sonuçları maneviyatın tanımlarında da bahsettiğimiz aşkın olandan yardım isteme çabası olarak kabul edebileceğimiz duanın ruh sağlığına olumlu etkilerinin tespiti adına önemli bir göstergedir. Kişi böylelikle yalnız olmadığını hissetmekte, kendisini dinleyen ve sorunları karşısında yanında olan bir varlığı düşünmektedir.

Seligman'ın 1990 tarihli bulgusu da dikkat çekidir. Amerika'nın Pensilvanya eyaletinde yaşayan ve manevi bir yaşam tarzı benimseyen ve modern dünyanın vazgeçilmez düşünülen teknik araç ve gereçlerini kullanmadan yaşayan bir topluluk olan Amish'lerde düşük depresyon vakalarıyla karşılaşmıştır.¹⁰⁸

1.1.6.1. Mâneviyat ve Psikolojik İyi Oluş ile İlgili Çalışmalar

Ülkemizde dindarlık ile psikolojik iyi oluş, depresyon, başa çıkma vb. arasındaki ilişki ile ilgili çalışmalara rastlanırken maneviyat ve psikolojik iyi oluş üzerine yapılan çalışmalar fazla olmamakla birlikte son zamanlarda bu konuda yapılan çalışmalarda bir artış görülmektedir. Araştırma konumuzla ilgili olarak bahsedebileceğimiz çalışmalarda; Cirhinlioğlu, psikolojik iyilik hali ile utanç eğilimi, dini yönelimler ve benlik kurguları arasındaki ilişkiyi üniversite öğrencileri üzerinde incelemiş, 328 öğrenciye Dini Yönelim

¹⁰⁵ Ayşegül Turgut, *İlk Yetişkinlerde Dua Tutumları—Psikolojik İyi Olma İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 114.

¹⁰⁶ Mustafa Koç, *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s.111.

¹⁰⁷ Jennifer L. Jacopson, *An Exploratory Study Regarding the Effects of Praying for Others on Physical and Mental Health in Older Adults*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Spalding University, 2002, s. 79-81.

¹⁰⁸ Akt. Charlene E. Westgate, "Spiritual Wellness and Depression", *Journal of Counseling & Development*, C.75 (1996), s.27.

Ölçeği ve Benlik Kurgusu Ölçeği uygulamış ve içsel ve dışsal dini yönelimin genel olarak psikolojik iyi oluşu yordamadığı ve bunda bir artışa neden olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

109

Ekşioğlu, psikolojik iyi olma ile inanç ve dünya görüşüne sahip olma tarzları arasındaki ilişkiyi, üniversite öğrencileri üzerinde incelemiş Fen-Edebiyat ve Eğitim Fakültesinde öğretim görmekte olan 206 öğrenciye İnanç/Dünya Görüşü Tarzları Ölçeği ve Psikolojik İyi Olma Ölçeği uygulamış ve kişinin psikolojik iyi oluşu ile yüksek düzeyde olumlu ya da olumsuz ilişkisi olan bir inanç stili bulunmadığı ve iyi olma hali ile inanç stilleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucunu elde etmiştir.¹¹⁰

İşgör, 2011 yılında üniversite öğrencilerinin muhafazakâr yaşam tarzları ile psikolojik iyi oluş düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelemiş, 9 farklı fakültede öğrenim gören 251 kız ve 319 erkek olmak üzere toplam 570 öğrenciye Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve Muhafazakâr Yaşam Tarzı Ölçeği'ni birlikte uygulamış, sonuç olarak muhafazakâr yaşam tarzı ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif ancak düşük düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹¹¹

Göcen¹¹², psikolojik iyi olma ve şükür arasındaki ilişkiyi yetişkinler üzerinde incelemiş, 17-65 yaş arası 611 kişiye Şükür Ölçeği(GQ-6), Takdir Etme Ölçeği (App-57), İçsel Dini Yönelim Ölçeği (IROS-10) ve Ryff'nin Psikolojik İyi Olma Ölçeği (RPWB-18) uygulayarak yapılan analizler sonucunda şükretme ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucunu elde etmiş ve aynı konuyu ergenler üzerinde inceleyen Ekti¹¹³, 14-18 yaş arası 225'i erkek ve 376'sı kız toplam 601 lise öğrencisine Psikolojik İyi Olma Ölçeği, Takdir Etme ve Şükür Ölçeği uygulamış,

¹⁰⁹ Fatma Gül Cırhinlioğlu, *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 99,101.

¹¹⁰ Hasan Ekşioğlu, *İnanç ve Dünya Görüşüne Sahip Olma Tarzlarıyla Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.51,66.

¹¹¹ İsa Yücel İşgör, *Üniversite Öğrencilerinin Muhafazakâr Yaşam Tarzları ile Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2011, s.92, 114.

¹¹² Gülşan Göcen, *Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*, İstanbul: Dem Yay., 2014, s. 150-158,187.

¹¹³ Fatma Betül Ekti, *Ergenlerde Psikolojik İyi Olma ve Şükür Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma Diyarbakır Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 60, 94.

ergenlik döneminde bulunan bireylerin psikolojik olarak iyi olma durumları ile şükretme davranışları arasında pozitif yönlü ve olumlu bir ilişki olduğu sonucunu ulaşılmıştır.

Turgut, psikolojik iyi olma ve dua tutumları arasındaki ilişkiyi yetişkinler üzerinde incelemiş, 349 kız 196 erkek olmak üzere 18-30 yaş arası 545 üniversite öğrencisine Dua Tutum Ölçeği ve Psikolojik İyi Olma Ölçeği uygulamış, katılımcıların dua tutumları ile psikolojik iyi olma düzeyleri arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Dua tutumunun artışı psikolojik iyi oluşta da artışa neden olmaktadır.¹¹⁴

Toprak, iyi oluş ile maneviyat ve yaşam amaçları arasındaki ilişkiyi 17-30 yaş arası 343'ü kadın 257'si olmak üzere 600 öğrenciye Maneviyat İfadeleri Envanteri, Yaşam Amaçları Ölçeği ve Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği uygulayarak incelemiş, maneviyat ve yaşam amaçları ile iyi oluş arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.¹¹⁵

Solmaz, üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları ve manevi yönelimlerinin internet bağımlılığı düzeyindeki etkisini incelediği araştırmasında, 200 kadın ve 204 erkekten oluşan yaşları 18-36 arasında değişen 404 kişilik bir öğrenci grubuna Psikolojik iyi oluş ölçeği, BAPİNT Bağımlılık Profil İndeksi, İnternet Bağımlılığı Formu, Manevi Yönelim Ölçeği uygulayarak bu değişkenler arasındaki ilişkiyi bulmaya çalışmış ve psikolojik iyi oluş ile manevi yönelim puanları arasında pozitif yönde ve orta derecede bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹¹⁶

Kalaycı, ödomanik iyi oluş ile maneviyat arasındaki ilişkide bilgeliğin aracılık rolünü 17-45 yaş arasındaki 336'sı kadın ve 257'si erkek olmak üzere 593 üniversite öğrencisi üzerinde incelemiş, katılımcılara Maneviyat İfadeleri Envanteri, Bilgelik Gelişim Ölçeği ve Ödomanik İyi Oluş Ölçeği uygulamış ve maneviyat, bilgelik ve ödomanik iyi oluş arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.¹¹⁷

¹¹⁴ Ayşegül Turgut, a.g.t., s. 64, 88.

¹¹⁵ Yasin Toprak, *Maneviyat, Yaşam Amaçları ve İyi Oluş Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2018, s.67, 68, 83.

¹¹⁶ Abdullah Solmaz, *Psikolojik İyi Oluş ve Manevi Yönelimin Üniversite Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı Düzeyi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.39, 45.

¹¹⁷ Ahmet Kalaycı, *Maneviyat ve Ödomanik İyi Oluş Arasındaki İlişkide Bilgeliğin Aracılık Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2019, s.78, 91.

Tüm bu araştırmaların tarihlerine bakıldığında da ülkemizde bu alandaki çalışmaların ne kadar yeni olduğu anlaşılmaktadır.

Yurtdışında yapılan bazı çalışmalarda da;

Holder, Coleman ve Wallace, 8-12 yaş arası 320 çocuk üzerinde maneviyat ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiş, çocukların hem kendisinden hem de ebeveynlerinden aldıkları bilgilerle çocukların mutluluk ve maneviyat puanlarını derecelendirmişler ve neticede maneviyatı yüksek bulunan çocukların mutluluk puanlarının da yüksek olduğu bilgisine ulaşmışlardır. Ayrıca mizacın da mutluluk da etkili olduğunu ve maneviyatın kişisel ve toplumsal boyutlarının çocukların mutluluğunda öngörücü yani tahmin edici bir unsur olduğunu tespit etmişlerdir.¹¹⁸

Yoon vd., 105 erkek, 339 kadın ve 6 da cinsiyet tercihinde bulunmayan 18-80 yaş arası 450 yetişkinle dindarlık ve maneviyat ile hedonik ve ödomonik iyi oluş arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, iyi oluş ile maneviyat ve dindarlık arasında olumlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.¹¹⁹

Hodges, yetişkinlik döneminde bireyin gelişimi, maneviyat ve duygusal iyi oluş arasındaki ilişkiyi daha önce yapılan çalışmaları ele alarak nitel bir yöntemle araştırarak maneviyatın yetişkinlik döneminde duygusal iyi oluş ile arasında bir ilişki bulunduğunu söylemektedir. Hayatında manevi bir alan olan ve yine hayatında bir anlam ve amaç taşıyan kişiler duygusal olarak da sağlıklı bireylerdir. Ayrıca manevi olarak bir topluluğa üye olmak da kişinin sağlıklı kişiler arası ilişkiler geliştirmesini ve sosyal destek sistemini güçlendirmesini sağlar.¹²⁰

Saleem, maneviyatla psikolojik iyi oluş ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi dindar ve dindar olmayan bireyler üzerinde incelediği çalışmasında 20-35 yaş arası kişilerle çalışmıştır. Araştırmaya katılan 100 kişinin 50'si kendisini dindar ve kalan 50'si

¹¹⁸ Mark D. Holder, Ben Coleman, Judi M. Wallace, "Spirituality, Religiousness, And Happiness in Children Aged 8–12 Years", *Journal of Happiness Studies*, C.11, S.2 (2010), s.144.

¹¹⁹ Eunju Yoon vd., "Religiousness, Spirituality and Eudaimonic and Hedonic Well-being", *Counselling Psychology Quarterly*, C.28, S.2 (2015), s. 140,143.

¹²⁰ Shannon Hodges, "Mental Health, Depression and Dimensions of Spirituality and Religion", *J Adult Develop*, C.9., S.2 (2002), ss 109-115.

dindar olmayan olarak tanımlamıştır. Sonuç olarak, maneviyat ile yaşam kalitesi ve psikolojik iyi oluş arasında pozitif ve yüksek düzeyde bir ilişki saptamıştır.¹²¹

Jahan ve Khan, Hindistan’da 65 yaş üstü yarısı kadın yarısı erkek 200 kişi ile psikolojik iyi oluş ve maneviyat ilişkisini incelemişlerdir. Bu kişilere Günlük Manevi Deneyim Ölçeği ile Ryff’in Psikolojik iyi oluş ölçeğini uygulamışlardır. Hindistan’ın çeşitli şehirlerinden rastlantısal olarak seçilen bu 200 kişiye yapılan bu uygulama sonucunda kadın ve erkek katılımcıların maneviyat puanları ile psikolojik iyi oluş puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Maneviyat, psikolojik iyi oluş için önemli yordayıcılardan biridir. Ayrıca yaşlı bireylerin manevi deneyimleri, onların başkalarıyla olan ilişkilerini de zenginleştirerek destekleyici bir unsur olmaktadır. Onlar da 2014 yılında bu çalışmayı yaptıktan sonra alanda bu konudaki yapılan deneysel çalışmaların azlığından bahsetmişlerdir.¹²²

Thauvoye vd., 70 yaş ve üzeri 124’ü kadın ve 155’i erkek olmak üzere toplam 279 kişi ile iyi oluş ile maneviyat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı Hristiyan ve yarısından çoğu da evlidir. Araştırmada maneviyatın farklı boyutları da ele alınmış ve sonuç olarak aşkın olan ve başkalarıyla olan bağlantılar yoluyla deneyimlenen maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasında yordayıcı bir ilişki görülmüş, doğa ile bağlantılı tecrübe edilen maneviyatın ise iyi oluşu yordamadığı bulunmuştur.¹²³

Kashdan ve Nezlek, maneviyat ve iyi oluş ilişkisini 87 kişi ile incelemişlerdir. Bu kişilerden 1239 gün boyunca manevi deneyimlerini ve iyi oluşlarını günlük tutma şeklinde raporlamalarını istemişlerdir. Yaptıkları bu uygulama sonucunda günlük maneviyat deneyimleri ile yaşamdaki anlam, benlik saygısı ve olumlu duygulanım arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Maneviyat sahibi bir kişi olmanın bireyin sağlık ve iyi oluşu üzerinde olumlu etkileri vardır. Maneviyatın yüksek olarak

¹²¹Razia Saleem, “Spirituality in Relation to Quality of Life and Psychological Well-being Among Religious and Non-religious Persons”, *Indian Journal of Positive Psychology*, C.8, S.3 (2017), s.422.

¹²²Musaddiq Jahan ve Sabira Khan, “Psychological Well-being: Spirituality and Successful Aging”, *Indian Journal of Health and Wellbeing*, C.5, S.17 (2014), s. 68.

¹²³Evalyne Thauvoye vd., “Spirituality and Well-Being in Old Age: Exploring the Dimensions of Spirituality in Relation to Late-Life Functioning”, *Journal of Religion and Health*, S.57 (2018), s.2174.

raporlandığı günler aynı zamanda kişilerin iyi oluşunun da yüksek olduğu günler olmuştur.¹²⁴

Lifshitz ve diğerlerinin, 50 yaş ve üzeri kişilerde düşük depresyon ve yüksek yaşam memnuniyeti saptadığı bireyleri kişisel maneviyatı da yüksek bireyler olarak bulmuşlardır. Ayrıca tüm maneviyat alanları insanların yaşamlarında eşit derecede baskın bulunmamıştır.¹²⁵

Marlin, 18-27 yaş arası üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmasında üniversite öğrencilerinin iyi oluşları ile maneviyatları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve maneviyat ile iyi oluş arasında olumlu bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Bireylerin maneviyat düzeyleri ne kadar yüksek ise iyi oluş düzeyleri de o derece yüksek bulunmuştur.¹²⁶

Tüm bu çalışmalar göstermektedir ki maneviyat ile ruh sağlığı arasında araştırma sonuçlarıyla da ortaya konan bir ilişki mevcuttur.

1.2. PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

1.2.1. İyi Oluş

Sağlıklı bir insandan bahsederken kişinin herhangi bir hastalığının bulunmaması ruhi ve bedeni olarak bir soruna sahip olmaması dikkate aldığımız temel durumdur. İnsan yaşam sürecinde zaman zaman çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşsa da süregelen bir rahatsızlığı bulunmaması halinde sağlık halini yaşayabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlığı tanımlarken kullandığı ifade olan 'Tam bir iyilik halinin' önemli bir parçasını da bireyin psikolojik tarafı yani ruhi yanı oluşturmaktadır. Tanımda (Fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak tam bir iyilik hali) geçen mental sağlık ifadesinin, mental ve psikolojik iyi oluş ile önemli bir ilişkisi vardır.¹²⁷ Bu bütüncü tanımda hassas ve kritik bir paya sahip olan ruhsal alan hem ortaya çıkan bozuklukların sağaltımı hem de son

¹²⁴Todd B. Kashdan and John B. Nezlek, "Whether, When, And How Is Spirituality Related to Wellbeing? Moving Beyond Single Occasion Questionnaires to Understanding Daily Process", *Personality and Social Psychology Bulletin*, C.38, S.11 (2012), ss. 1523–1535.

¹²⁵Rinat Lifshitz vd., "Spirituality and Wellbeing in Later Life: A Multidimensional Approach", *Aging&Mental Health*, C.23, S.8 (2019), s. 988.

¹²⁶Matthew Marlin "Spirituality and Subjective Well-Being Among Southern Adventist University Students", *Journal of Interdisciplinary Undergraduate Research*, C.1, Makale 3 (2009), s.8.

¹²⁷ <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/mental-health> (13.07.2020)

zamanlarda önleyici çalışmalar ve özellikle pozitif psikoloji¹²⁸ gibi yeni çalışma ve araştırma alanları ile sorun odaklıdan koruyucu ve tedbir alıcı bir istikamete kendisini sokmuştur. Ruhsal olarak iyilik hali ele alınırken, özellikle 1950’li yıllarda öznelliğe yönelişin etkisiyle de birlikte yaşam kalitesinin arttırılmasına yönelik yapılan bilimsel çalışmalar doğrultusunda “öznel iyi oluş” kavramı ortaya çıkmış ve 1980’li yıllarda ise deneysel çalışmalarla da birlikte “psikolojik iyi oluş” kavramından söz edilmeye başlanmıştır.¹²⁹ Psikolojik iyi oluşu öznel iyi oluşun daha üstünde daha genel bir kavram olarak düşünmek ve bu şekilde ele almak doğru olacaktır. Psikolojik iyi oluşa geçmeden önce felsefi temeli olarak Antik Yunan Filozoflarının insanın yaşam amacını tanımlarken ve iyiden bahsederken kullandıkları mutluluk kavramına bakışından bahsetmemiz faydalı olacaktır. Mutluluk, iyilik haline eşlik eden en önemli unsurlardan birisidir ve geçmişte iyilik halinin en yüksek noktası olarak zikredilmiştir. Bu konuda birçok filozof kendi görüşünü belirtmiş olsa da mutluluk denildiğinde Sokrates, Aristo, Aristippos ve Epikür en başta akla gelen filozoflardır.

1.2.3 Ruhsal Olarak İyi Olma

Psikolojik iyi oluş kavramından ilk olarak bahseden kişi 1960’lı yıllarda Bradburn olsa da onun kavramı öznel iyi oluşa daha yakın durduğu için Ryff’in iyi oluş üzerine yaptığı kapsamlı çalışmalar ve çok boyutlu bir iyi oluş açıklaması ile bu kavramın gerçek mucidi olarak Ryff’ten ve onun teorisinden bahsedilebilir.¹³⁰ Bradburn’un, iyi oluş için mutluluk anlamına gelecek şekilde yaptığı yorum Aristoteles’in insanın eylemiyle ulaşabileceği en yüksek noktayı mutluluk olarak gördüğü görüşe dayanmaktadır.¹³¹ Bradburn’de Antik Yunan Filozofları’nda olduğu gibi iyi oluş için mutluluk merkeze alınmaktadır. Bradburn’un ifade ettiği iyi oluş kavramı öznel oluşa yakın durduğu için bunu daha geniş olarak düşünülen psikolojik iyi oluşun bir kısmı olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Özellikle Ryff’in kapsamlı tanımıyla bu daha iyi anlaşılacaktır.

¹²⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Kate Hefferon ve Ilona Boniwell, *Pozitif Psikoloji, Kuram, Araştırma ve Uygulamalar*, trc. ed. Tayfun Doğan, Ankara: Nobel Yay., 2014.

¹²⁹ Bülent Baki Telef, “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ankara, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.28, S.3 (2013), s. 374.

¹³⁰ Kasım Tatlıoğlu, “Üniversite Öğrencilerinin Kardeş Sayıları ile Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Ankara, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.4, S.7 (2012), s. 2860-2861.

¹³¹ Carol D. Ryff, Burton H. Singer, “Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being”, *Journal of Happiness Studies*, C.9, S.1 (2008), s.13,14.

Öznel iyi oluş kavramı, kişinin belli bir zaman dilimi içinde kendi yaşam kalitesine yönelik kişisel yorumu ve değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır.¹³² Öznel iyi oluşun kendi içinde ön plana çıkan kısımları bulunmaktadır. Bu kısımlar; hayatın bütününe veya belli bir alanına yönelik memnuniyet (İş hayatı, evlilik vb.), haz veren duyguları çokça tecrübe etme, rahatsızlık veren duyguları az tecrübe etmedir.¹³³ Bunlar farklı olarak yaşam doyumu, olumlu ve olumsuz duygulanım şeklinde de ifade edilmektedir. Kişinin yaşamının bütünü ya da bir kısmının kalitesi ilgili yaptığı bireysel değerlendirmeleri barındıran öznel iyi oluşta bilişsel ve duygusal iki düzeyden söz edilmektedir. Bilişsel düzey yaşam doyumu kısmıyla ifade edilirken, duygusal düzeye olumlu ve olumsuz duygulanım kısmıyla dile getirilmektedir.¹³⁴

Buraya kadar, mutluluğun ön planda olduğu ve mümkün oldukça acıdan uzak bir yaşam öznel iyi oluşun temel düşünce yapısı olarak ele alınmıştır. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi öznel iyi oluş mutluluk ile aynı anlamda kullanılmış ve bu Ryff'in çok boyutlu psikolojik iyi oluş modelinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Ryff, öznel iyi oluştaki bireysellikten öte ve öznel mutluluk hissinin daha yukarısında Aristoteles'in bahsettiği insanın ulaşması gereken en iyi düşüncesine yoğunlaşmıştır ki bu birçok unsuru da içinde barındırmaktadır.¹³⁵ Ryff, Aristoteles ile birlikte diğer filozofların, varoluşsal ve hümanistik kuramların düşüncelerini ele alarak, Bradburn, Waterman, Mill ve Russel gibi kişilerin görüşleri arasında tutarlı bir bütünleştirme ile kendi psikolojik iyi oluş kavramını ortaya koymuştur.¹³⁶

Ryan ve Deci, hedonik ve ödomonik iyi oluş ayırımı bahsederek, hedonik iyi oluşun; çoğunlukla mutlulukla özdeşleştirilen olumsuz duygunun az, olumlu duygu ve yaşam doyumunun fazla olarak ifade edildiği öznel iyi oluşla temsil edildiğini söyler. Ödomonik iyi oluşu ise Ryff'in iyi oluşta ele aldığı altı boyutu da kapsayacak şekilde hedonik bakış açısına göre daha kapsamlı ve mutlulukla birlikte anlamlılığı da içine alarak psikolojik iyi oluş olarak belirtirler.¹³⁷

¹³² David Ricky Matsumoto, ed., *The Cambridge Dictionary Of Psychology*, ed. David Ricky Matsumoto, Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009, s.527.

¹³³ Ed Diener, "Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index", *American Psychologist*, C.55, S.1 (2000), s.34.

¹³⁴ David G. Myers and Ed Diener, "Who is Happy?" *Psychological Science*, C.6, S.1 (1995), s. 11.

¹³⁵ Ryff, Singer, a.g.m., s.17.

¹³⁶ Ryff, Singer, a.g.m., s.18,19.

¹³⁷ Richard M. Ryan and Edward L. Deci, "On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being", *Annu. Rev. Psychol.*, S.52 (2001), s.161.

1.2.3.1. Farklı Kuramların İyi Oluş Görüşü

Farklı kuramların iyi oluş ile ilgili yorumlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Psikoanalitik Kuram: Freud için yaşamın ilk 6 yılı büyük önem arz etmektedir. Bu dönemin sağlıklı gelişimi hayatın geri kalanı için yordayıcı bir etki göstermektedir. Gelişimi belli dönemlere ayıran Freud'da, kişinin 7 yaşa kadarki Oral, Anal ve Fallik dönemde ebeveyni ile sağlıklı iletişimi ve gelişim görevlerini sağlıklı bir şekilde atlatması ilerisi için ruh sağlığı adına önem arz etmektedir.¹³⁸ Freud'a göre kişiliği oluşturan üç yapı sürekli etkileşim içindedir. Bunlar id(Alt Ben), ego(Ben) ve süperego(Üst Ben)dur. İd, kişiliğin ilkel yanıdır ve haz ilkesi ile çalışır. Süperego, toplumsal yanı olup aile, din, toplum, gelenek-görenek gibi yapıların bireyin davranışları üzerindeki etkisini temsil eder. Ego ise bu ikisi arasında dengeyi sağlayan kişiliğin bilinçli yanıdır. Benliğin yani egonun dengesi tutumu kişinin sağlıklı ruhsal gelişimindeki etkili faktördür. O, id ve süperego arasında bir orta yol bulucu olup ikisinin de kişiyi olumsuz şekilde etkilemesinin önüne geçer ve ikisi arasındaki çatışmayı çözümler. Yine Freud ruhsal sağlığı şu iki kelime ile özetler; sevmek ve çalışmak.¹³⁹

Analitik Psikoloji: Jung'a göre, onun psişe adını verdiği ve bir bütün olarak kabul ettiği kişilik; bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışından oluşmaktadır. Kolektif bilinçdışındaki simgelere arketip denmektedir. Kişiliğin oluşumu için evrensel temel simgelerin birleşmesi gereklidir. Bu kişilik bölümleri üç şekilde etkileşime girer, ya bir bölüm diğerinin güçsüzlüğünü kapatır, ya bir bölüm diğerine karşı çıkar ya da iki ya da daha fazla bölümden bir bütün oluşabilir. Jung, sağlıklı bireyleşme için kişinin hayat içinde gerekli yaşantılarla karşılaşması ve eğitime gereksinim duyduğunu, eğitimin bilinç durumunu sağlayacağını söyler.¹⁴⁰

Bireysel Psikoloji: Adler'e göre, insanlar evren karşısında benliklerini yetersiz ve güçsüz görmeleri ile bundan kurtulmak için bir dengeleme mekanizması oluşturmuşlardır. Adler, yoğun eksiklik duygularının abartılmış üstünlük çabaları ortaya çıkarır demektedir. Ona göre, bireydeki mevcut eksiklikle kişi o eksikliğin yerine başka

¹³⁸ Münire Erden ve Yasemin Akman, *Gelişim Öğrenme-Öğretme*, 8.b., Ankara: Arkadaş Yay., 2000, s.88.

¹³⁹ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 4.b., İstanbul: Altın Kitaplar Yay., 1983, s.138-39; Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, 9.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s.43.

¹⁴⁰ Carl Gustav Jung, *Kişiliğin Gelişimi*, çev. Duygu Olgaç, İstanbul: Pinhan Yay., 2015, s.135-136. Köknel, a.g.e., s.147-48; Geçtan, a.g.e., s. 165-191.

bir yönünü güçlendirmeye çalışarak dengeyi kurmakta ve ruhsal iyilik halini bu şekilde sağlamaktadır.¹⁴¹

Psikososyal Gelişim Kuramı: Erikson psikososyal gelişim kuramında bireyin gelişimini 8 temel evreye ayırmış ve her bir dönemde bireyden gerçekleştirmesi beklenen ya da bu gerçekleşmediğinde ortaya çıkacak karşıt bir durum ortaya koymuştur. Kişinin iyilik hali ona göre bu evrelerdeki gelişim görevlerinin gerçekleştirilmesidir. Erikson'un kuramında bahsettiği evreler; "1- Temel güvene karşı güvensizlik, 2- Özerkliğe karşı utanç ve kuşku, 3- Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu, 4- Çalışma ve başarılı olmaya karşı aşağılık duygusu, 5- Kimliğe karşı kimlik bocalaması, 6- Yakınlığa karşı uzaklık, 7-Üreticiliğe karşı durgunluk ve 8-Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk" tur.¹⁴² Bu evrelerin sağlıklı bir şekilde atlatılması benlik bütünlüğünü ve devamında da iyilik halini beraberinde getirecektir.

Bütüncü Yaklaşım (Temel Kaygı Öğretisi): Horney'e göre; birey dünyaya geldikten sonra hayata karşı temel bir kaygı taşır ve bu özellikle çocukluk döneminde etkili bir güçtür. Kişi bu kaygıdan kurtulmak için çevrenin desteğiyle şekillenen çeşitli davranış biçimleri oluşturur (Sevgi, boyun eğme, içe dönme vb.) ve bunlar kişilik oluşumunda da etkilidir. Horney'in Freud'dan farkı, davranışların yaşandığı süreçte ele alınmasına vurgu yapması ve çocukluk ile yetişkinlik arasında doğrudan bir ilişki kurmanın güçlüğüne belirtmesidir.¹⁴³

Erich Fromm: Fromm, Horney gibi kişinin karakter gelişiminde yaşadığı çevre ve kültüre vurgu yapar ve karakterin gelişim sürecinde insanın yalnız kalma korkusunun kaygıya dönüştüğünü ve bundan kurtulma çabası içinde olduğunu belirtir. İnsanın amacını ifade etmek için üretkenlik kavramını kullanan Fromm için bu kavram sevgi ile karşılık bulur. İnsanları sevmek, onları doğal halleriyle kabullenebilme, kendinin ve bir

¹⁴¹ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, çev. Kamuran Şipal, 8.b., İstanbul: Say Yay., 2001, s.88; Köknel, a.g.e., s.143-44,

¹⁴² Erik H. Erikson, *Childhood and Society*, London: Paladin Grafton Books, 1987, s. 222-243; Erden ve Akman, a.g.e., s.90.

¹⁴³ Karen Horney, *Nevrozlar ve İnsan Gelişimi Öz Geliştirme Kavgası*, çev. Selçuk Budak, Ankara: Öteki Psikoloji Yay., s.9.14.15; Köknel, a.g.e., s.150; Geçtan, a.g.e., s. 238.

başkasının bütünlüğüne saygıyı barındıran üretkenlik tutumu kişinin yalnızlık korkusuyla da baş edebilmesine yardımcı olur.¹⁴⁴

Kişilerarası İlişki Kuramı: Harry S. Sullivan'a göre kişilikte ve davranış bozukluklarında bireyler arası ilişkilerin rolü büyüktür. İletişim bu ilişkilerin en önemli noktasıdır. O, insanı değil ilişkiyi inceler. Doğumdan gençlik çağına kadar devam eden gelişim sürecini 6 basamaklı ilişkiler sistemi içinde ele alır. Sullivan için bireyin çevresi tarafından kabul edilmesi ona güven ve haz duygusu verir. Sağlıklı kişilik gelişimi için sağlıklı kişilerarası ilişki ile kaygının azaltılması gerekmektedir.¹⁴⁵

Hümanist Yaklaşım: Rogers ve Maslow'un temsilcisi olduğu bu yaklaşıma göre benlik yapısının sağlıklı bir şekilde oluşumu önemlidir. Rogers'a göre kişinin davranışlarında kendisini ön plana çıkarması, çevre ile kendisi arasında denge kurabilmesi, kendisini güçlü ve zayıf yanları ile objektif olarak ve olduğu şekliyle kabul edip değerlendirebilmesi, değişime ve yeniliğe açık olması ruhsal iyilik halinin işaretleridir. Maslow, Kendini Gerçekleştirme kavramını ilk kullanan kişi olarak, kendini gerçekleştirme yolunda -kişiliğin gelişimi için gerekli olan- gereksinimlerin sırayla karşılanmasının insanda bir iyilik hali meydana getireceğinden söz etmiştir. Burada önemli olan kendini gerçekleştirme yolunda olmaktır. Bu bireyler kendisine güvenen, kişiliği oturmuş, yaratıcı, uyumlu, duyarlı, hoşgörülü, sosyal bağları güçlü kişilerdir.¹⁴⁶

Victor Frankl: Logoterapi (Anlam terapi)'nin kurucusu olan Victor Frankl, Almanya'da Nazi kamplarında kaldığı uzun süre içinde yaptığı gözlemlerle de hayata tutunabilen kişilerin bir amaç taşıyan kişiler olduğunu görmüştür. Frankl için, kişinin yaşamına anlam ve değer katabilmesi onun hayata tutunmasını ayakta durmasını sağlar.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Erich Fromm, *İnsan Olmak Üzerine*, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Say Yay., 2018, s. 22,108; Köknel, a.g.e., s.150-51; Geçtan, a.g.e., s. 311.

¹⁴⁵ Köknel, a.g.e., s.149-50; Geçtan, a.g.e., s. 272-73.

¹⁴⁶ Carl R. Rogers, *Kişi Olmaya Dair*, çev. Selçuk Budak, İstanbul: Okuyan Us Yay., 2011, s.111,138.; Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kuraldışı Yay., 2001, s. 104,105,184,185; Erden ve Akman, a.g.e., s.105-07.

¹⁴⁷ Victor Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak, 3.b., İstanbul: Okuyan Us Yay., 2009, s. 82,83,92; Geçtan, a.g.e., s. 328.

1.2.3.2. Carol Ryff'in Çok Boyutlu Psikolojik İyi Oluş Modeli

Ryff psikolojik iyi oluş modelini açıklarken 6 boyuttan bahseder ve bunlar sırasıyla; kendini kabul, diğerleriyle olumlu ilişkiler, özerklik (otonomi), çevresel hâkimiyet, yaşam amacı, bireysel büyümedir.¹⁴⁸ Bu boyutlardan daha ayrıntılı olarak şu şekilde bahsedebiliriz.

1. Kendini Kabul

Antik Yunan'dan bu yana Sokrat'ta kapısına astığı "Kendini bil" yazısıyla gördüğümüz haliyle de kendini tanıma düşüncenin sistemleştirilmeye çalışıldığı bir dönemden bu yana önem arz eden bir konu olmuş ve bunun akabinde gelen kendini kabul için bir ön şart teşkil etmiştir. Psikolojik iyi oluş modelinin bu boyutunda kişi kendisini iyi ve kötü yönleriyle ya olduğu gibi kabul eder ya da kendisiyle ilgili bir memnuniyetsizlik içindedir.

2. Diğerleriyle Olumlu İlişkiler

Başkalarıyla yakın, samimi ilişkiler ve kurulacak derin arkadaşlık bağları da psikolojik iyi oluşun boyutlarından birisidir. Kurulacak olumlu ilişkiler aynı zamanda empati duygusunun gelişimine temel teşkil edecektir. Ayrıca Freud'un ruhsal sağlığı tanımlarken bahsettiği iki kavram olan sevmek ve çalışmak kavramlarından sevmek tarafında kendini olduğu gibi başkalarını sevmek de kast edilmektedir.¹⁴⁹

3. Özerklik

Bireyin kararlarında başkalarına bağlı olmaksızın davranabilmesi ve davranışlarını kendisinin düzenlemesi şeklinde kısaca özetlenebilir.¹⁵⁰ Özerlik bireyleşme yolunda duraklarından birisidir ancak bazı bağımlı kişilerde bu özelliğin olmadığı görülebilmektedir.

4. Çevresel Hâkimiyet

¹⁴⁸ Ryff, Singer, a.g.m., s.20.

¹⁴⁹ Ryff, Singer, a.g.m., s.21

¹⁵⁰ Ryff, Singer, a.g.m., s.23.

Kişinin kendi potansiyel ve kapasitesine uygun çevresel koşulları araması, bulması özellikle diğer boyutların da ortaya çıkıp gelişmesi adına önemlidir.¹⁵¹ Burada vurgu yapılan nokta bu çevresel hâkimiyette bireyin aktif bir rol almasıdır.

5. Yaşam Amacı

Yaşamda amaç ve anlam arayışı Victor Frankl'ın logoterapisinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yaşamda anlam ve amaç arama otantik bir sorundur ve kişinin hayata aktif katılımı ve üretkenliği yaşama yönelik bir amacının oluşunun belirtisidir.¹⁵² Anlam arayışı maneviyatın tanımını yaparken de karşımıza çıkan unsurlardan biridir. Maneviyat ve psikolojik iyi oluşun ortak kavramlarından birisidir.

6. Kişisel Gelişim

Kişinin potansiyelini geliştirmek için sürekli ve aktif bir şekilde çaba içinde olmasıdır.¹⁵³ Bu, bireyin statik ve sabit bir varlık olmayıp devamlı bir değişim ve gelişim sürecinde olmasının onun iyi oluşunun da bir yanını oluşturduğuna işaret eden bir boyuttur.

1.2.4. Psikolojik İyi Oluş ve Pozitif Psikoloji

Psikolojinin tarihi boyunca bireyin olumsuz tarafına yoğunlaşması ve hasta olan bireyleri merkezine alması zamanla bir görüş değişikliğine gitmiştir. Sağaltım yönü ağır basan bir alan olarak gelişen psikoloji zaman içinde koruyucu ve önleyici politikaların önem kazanması ile birlikte gündemine bu boyutu da alarak bu alanda yoğunlaşmıştır. Karamsar bir bakış açısından daha iyimser ve daha olumlu bir yaklaşıma geçişin temsilcisi ve pozitif psikolojinin kurucusu olarak kabul edilen kişi Martin Seligman'dır. Seligman, insanın güçlü ve olumlu yönlerini ortaya çıkarıp potansiyellerinin desteklenmesi düşüncesinden hareket etmiştir.¹⁵⁴ Bireyde şüphesiz olumsuz duygu ve düşünceler mevcuttur ancak kişinin bardağın dolu ya da boş tarafına odaklanması yine onun kendi elindedir. Terapist ya da danışman bu noktada kişinin bakış açısının değişmesine yardım etmektedir. Kişinin kendi içindeki potansiyeli keşfetmesi ve

¹⁵¹ Ryff, Singer, a.g.m., s.22-23.

¹⁵² A.e., s.22.

¹⁵³ A.e., s.21.

¹⁵⁴ Kate Hefferon ve Ilona Boniwell, *Pozitif Psikoloji, Kuram, Araştırma ve Uygulamalar*, trc. ed. Tayfun Doğan, Ankara: Nobel Yay., 2014, s.6.

davranışlarını bu doğrultuda düzenlemesi daha olumlu duygular yaşamasına da etki edecektir.

Pozitif psikoloji, klinik psikolojiye bir alternatif olmayıp aksine onu tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Bozuklukların düzeltilmesi yerine iyi oluşun ve mutluluğun artırılması odak noktasıdır. Pozitif psikolojide anlama sahip, dolu dolu ve keyif verici bir yaşam ön plandadır. Hayattaki olumlu yanlara odaklanarak bunları anlamaya çalışmak ve geliştirmek önemlidir.¹⁵⁵

Pozitif psikolojiyi sadece olumlu düşünme ve olumlu duygulara odaklanma olarak ele almak eksiklik olacaktır. Çünkü o ana çerçevesini bireyleri neyin zayıflattığından çok onu nelerin geliştirebileceği temelinde çizmektedir. Zamanı eğer geçmiş, şimdiki ve gelecek olarak 3 kısma ayırırsak pozitif psikoloji şimdi kısmı için önemli bir kavram olan Akış'a vurgu yapmaktadır.¹⁵⁶ Akış kavramını literatüre kazandıran kişi Csikszentmihalyi'dir. Akış, kişinin zamandan koparak yaptığı işin yorgunluğunu ve zahmetini hissetmeyecek şekilde bu işe tüm benliğiyle dâhil olduğu öznel bir durumdur. Zaman nasıl çabuk da geçti denilen anların büyük kısmında akıştan söz edilebilir. Konsantre olmuş bir şekilde; seyredilen bir maç, dinlenen bir konser, okunan bir kitap, yazılan bir makale hatta uğraşılan bir bahçe işi bile akış deneyimine örnek olarak verilebilir. Akışta bireyin yüksek bir motivasyonu ve güdülenmesi söz konusudur ve bu nedenle yaptığı iş dışında o an içinde gündeminde başka bir şey yoktur. Zaman artık kişi için ondan ayrı bir boyutta geçmektedir.¹⁵⁷

Keyels'in ruhsal sağaltımla ilgili olarak iki maddelik önerisinden biri olan "Psikolojik iyi oluşu arttırmak ve bunu devam ettirmek" dikkat edilmesi ve ruh sağlığı politikalarının belki de önemle üzerinde durması gereken bir tavsiyedir.¹⁵⁸

1.2.5. Psikolojik İyi Oluş ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Psikolojik iyi oluş hem ülkemizde hem dünyada birçok değişken ile birlikte farklı örneklem ve çalışma grupları üzerinde incelenmiştir. Ülkemizde psikolojik iyi oluş ile

¹⁵⁵ Alan Carr, *Pozitif Psikoloji*, çev. Ümit Şendilek, İstanbul: Kaknüs Yay., 2016, s. 11-12.

¹⁵⁶ Hefferon ve Boniwell, a.g.e., s.2-3.

¹⁵⁷ Mihaly Csikszentmihalyi, "Flow", *The Encyclopedia of Positive Psychology*, ed. S. Lopez, Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2009, s. 394.

¹⁵⁸ Hefferon ve Boniwell, a.g.e., s.8.

ilgili birçok çalışmaya rastlanmasına rağmen maneviyat ve psikolojik iyi oluşun birlikte alındığı çalışmalarda henüz niceliksel bir gelişim tespit edilememiştir ancak son zamanlarda bu konu da araştırmacılar tarafından araştırılmaktadır ve bu çalışmalardan tezimizin maneviyat kısmında bahsedilmiştir. Bu kısımda psikolojik iyi oluşun farklı değişkenlerle incelendiği çalışmalardan bazıları sıralanmıştır.

Cenkseven, üniversite öğrencilerinde öznel ve psikolojik iyi olma yordayıcılarını incelediği araştırmasında, 2002-2003 öğretim döneminde Çukurova Üniversite'nde öğrenim görmekte olan 17-28 yaş arası 205'i kız ve 295'i erkek olmak üzere 500 öğrenciye “Psikolojik İyi Olma Ölçeği”, “Olumlu-Olumsuz Duygu Ölçeği”, “Yaşam Doyum Ölçeği”, “Eysenck Kişilik Envanteri”, “Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği” ve “Rosenbaum Öğrenilmiş Güçlülük Envanteri” uygulamış, yüksek psikolojik iyi oluş gösterenlerin aynı zamanda yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip olup, yüksek öğrenilmiş güçlülük ve iç kontrol odağı düzeyi gösterdiklerini tespit etmiştir.¹⁵⁹

Şahin, 2012-2013 eğitim yılında Uludağ Üniversitesi'nde Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 327 öğrenciyle affedicilik ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. “Affedicilik Ölçeği” ve “Psikolojik İyi Olma Ölçeği” ile verilerin toplanmasının ardından elde edilen sonuçlar neticesinde, psikolojik iyi oluş ile affedicilik arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu, öğrencilerin psikolojik iyi olma düzeylerinin cinsiyet ve ebeveyn tutumları açısından farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶⁰

Halisdemir, psikolojik iyi oluş, kendini affetme düzeyi ve geçmişe yönelik anne kabul red algıları arasındaki ilişkiyi üniversite öğrencilerinde incelemiştir. 2011-2012 eğitim yılında Gazi Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan 185'i kız ve 162'si erkek olmak üzere toplam 347 öğrenciye uyguladığı ölçekler sonrasında elde edilen verilerin analizi akabinde kendini affetme, geçmişe yönelik anne kabul red algısı, algılanan akademik başarı ve öğrenim görülen fakülte değişkenlerinin psikolojik iyi oluşun anlamlı yordayıcıları olduğu ve psikolojik iyi oluş ile kendini affetme arasında

¹⁵⁹ Fulya Cenkseven, *Üniversite Öğrencilerinde Öznel ve Psikolojik İyi Olma Yordayıcılarının İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 70, 101, 180.

¹⁶⁰ Meryem Şahin, *Affedicilik ile Psikolojik İyi Olmanın Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013, s. 56, 78.

pozitif yönde yüksek bir ilişki ve geçmişe yönelik anne kabul red algısı arasında da negatif yönde yüksek bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁶¹

Gediksiz, 3 farklı üniversitenin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören 17-31 yaş arası 216'sı kız ve 160'ı erkek 376 öğrenci örnekleminde alçakgönüllülük ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan uygulama sonucunda psikolojik iyi olma ile alçakgönüllülük arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğrencilerin psikolojik iyi oluşu cinsiyet ve ebeveyn tutumları açısından anlamlı farklılık göstermiştir.¹⁶²

Tekin, üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada, 2012-2013 öğretim yılında Sakarya Üniversitesi'nde öğrenim gören 305 üniversite öğrencisine "Psikolojik İyi Olma Ölçekleri", "Duygusal Zeka Ölçeği" ve "Sosyal İyi Olma Ölçeği" uygulayarak elde ettiği veriler neticesinde psikolojik iyi olma ile duygusal zeka ve sosyal iyi olma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve ayrıca psikolojik iyi olmanın duygusal zeka ve sosyal iyi olma tarafından pozitif yönde yordandığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁶³

Sandıkçı, 2013-2014 eğitim yılında İstanbul'un çeşitli üniversitelerinde eğitim görmekte olan 227 kız, 82 erkek toplam 309 öğrenci ile psikolojik iyi olma ile ilgili değişkenleri inceleyen bir çalışma gerçekleştirmiştir. "Psikolojik İyi Olma Ölçekleri", "Anne-Baba Bağlılık Ölçeği", "Genel Öz Yeterlik Ölçeği" ve "Kendilik Algısı Ölçeği" gibi ölçeklerin kullanıldığı araştırmada Sandıkçı, öğrencilerinin anne baba bağlılık, kendilik algısı, genelleştirilmiş öz yetkinlik ve psikolojik iyi olma düzeyleri arasında anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁶⁴

Devran, 2017-2018 eğitim döneminde Süleyman Demirel Üniversitesi'nde farklı bölümlerde öğrenim gören 18-37 yaş arası 483 öğrenci üzerinde psikolojik iyi oluşu etkileyen etmenleri incelemiştir. "Çok Boyutlu Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (ÇBPİO)" ve

¹⁶¹ Derya Halisdemir, *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları, Kendini Affetme Düzeyleri ve Geçmişe Yönelik Anne Kabul Red Algıları Arasındaki İlişkiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013, s. 46, 94.

¹⁶² Emel Gediksiz, *Alçakgönüllülük ile Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2013, s.53,54,78.

¹⁶³ Emine Göçet Tekin, *Üniversitesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma Duygusal Zeka ve Sosyal İyi Olma Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014, s.53,54,81.

¹⁶⁴ Merve Sandıkçı, *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma Düzeyleri ile İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 34, 81-87.

“Çözüm Odaklı Envanter (ÇOE)”in veri toplanmak için kullanıldığı araştırmada, ÇOE toplam puanındaki artışın psikolojik iyi oluş yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşmıştır. ÇOE toplam puanındaki artış toplam psikolojik iyi oluş puanını da arttırmıştır.¹⁶⁵

Cengiz, iç-dış denetim odağı, psikolojik iyi oluş ve depresif belirtiler arasındaki ilişkiyi 212 üniversite öğrencisi ile çalışmış, araştırmasında “Rotter İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği”, “Beck Depresyon Envanteri” ve “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği”ni kullanmış, öğrencilerden elde edilen veriler neticesinde psikolojik iyi oluş ile denetim odağı puanları arasında negatif, zayıf ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ayrıca iç denetim odaklı öğrencilerin dış denetim odaklı öğrencilere nazaran psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte bu veriyi destekler şekilde iç denetim odaklı öğrencilerin Beck depresyon puanları da dış denetim odaklı öğrencilere göre düşük bulunmuştur.¹⁶⁶

Girgin, Çukurova Üniversitesi’nde 2016-2017 eğitim yılında farklı bölümlerde öğrenim gören 18-35 yaş arası 345’i kadın 252’si erkek olmak üzere toplam 597 üniversite öğrencisinden örneklem oluşturduğu ve öğrencilerin yaşam anlamı ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi araştırdığı araştırmasında, üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile yaşam anlamı, mevcut anlam ve aranan anlam arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve psikolojik iyi olma düzeyinin yaş ve cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁶⁷

Savaş, 2018-2019 eğitim yılında Türkiye’nin çeşitli üniversitelerinde öğrenim görmekte olan 453 öğrenci üzerinde ahlaki olgunluk, sosyal iyi oluş ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasında “Ahlaki Olgunluk Ölçeği”, “Sosyal İyi Oluş Ölçeği” ve “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” kullanmış ve yapılan veri analizi neticesinde, öğrencilerin ahlaki olgunluk, psikolojik iyi oluş ve sosyal iyi oluşlarının cinsiyetlerine, gelir düzeylerine ve yaşadıkları yere göre anlamlı şekilde farklılaştığı ve ahlaki olgunluk

¹⁶⁵ Hacer Devran, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fakültelerinde Eğitim Gören Öğrencilerde Psikolojik İyi Oluş Düzeyi ve Etkileyen Etmenler*, (Tıpta Uzmanlık Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2018, s. 26, 28, 87.

¹⁶⁶ Ayşe İklim Cengiz, *İç-Dış Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Oluş ve Depresif Belirtiler Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 26, 42.

¹⁶⁷ Yılmaz Girgin, *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Anlamı ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 40, 45, 62.

puanlarının öğrencilerin psikolojik iyi oluş ve sosyal iyi oluşlarını anlamlı şekilde yordadığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁶⁸

Kocaman, psikolojik iyi oluş ve umut arasındaki ilişkiyi farklı medeni duruma sahip, bir işi olan ya da olmayan 20-50 yaş arasındaki 290'ı kadın ve 158'i erkek olmak üzere toplam 448 yetişkin ile çalışmıştır. Katılımcılara, “Bütünleyici Umut Ölçeği” ve “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” nin uygulandığı araştırmada yapılan uygulama sonrası elde edilen verilerin analizi neticesinde, psikolojik iyi oluş ile umut arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, evli bireylerin bekâr olanlara göre umut ve psikolojik iyi oluş puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶⁹

Basut, bilişsel esneklik düzeylerinin damgalama ve psikolojik iyi olma açısından etkisini üniversite öğrencileri üzerinde incelemiştir. Çukurova Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümündeki 128 kadın ve 50 erkek olmak üzere toplam 178 öğrenciye “Bilişsel Esneklik Ölçeği”, “Damgalama Ölçeği” ve “Psikolojik İyi Olma Ölçeği” uygulanarak verilerin toplandığı araştırmada, Bilişsel Esneklik Ölçeği ile Psikolojik İyi Olma Ölçeği arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu, Damgalama Ölçeğinin ise Psikolojik İyi Olma Ölçeğinin alt boyutlarından bireysel gelişim düzeyi ile pozitif yönlü ve çevresel hâkimiyet düzeyi ile ise negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Osman Savaş, *Üniversite Öğrencilerinde Ahlaki Olgunluk, Sosyal İyi Oluş ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 24, 36.

¹⁶⁹ Eda Nur Kocaman, *Bir Grup Yetişkinde Umut ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.36, 37, 62.

¹⁷⁰ İclal Basut, *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Düzeylerinin Damgalama ve Psikolojik İyi Olma Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Çığ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s.43,44,63.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2. 1. Araştırmanın Modeli

Yapılan bu araştırma, üniversite öğrencilerinin maneviyat düzeyleri ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi ve bu iki değişkenin cinsiyet, yaş, gelir durumu, anne-babanın evlilik durumları, eğitim görülen şehirde yaşanan yer, mezun olunan lise, eğitim görülen bölüm ve eğitim görülen dönem değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğinin incelendiği nicel verilere dayalı ilişkisel tarama modelinde bir çalışmadır. Bu modelde geçmişte ya da bugün devam etmekte olan bir durum neden-sonuç ilişkisine girilmeden olduğu şekliyle ifade edilmektedir.¹⁷¹

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde Türkiye’de çeşitli üniversitelerin Hazırlık, 1.sınıf ve 4. sınıflarında eğitim gören 385’i kız ve 140’ı erkek olmak üzere toplam 525 öğrenci oluşturmuştur. Bu dönem Covid-19 küresel salgını nedeniyle uzaktan eğitim ve öğretim yapıldığı bir dönemdir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, araştırmacı tarafından hazırlanan ve kişisel bilgiler ile birlikte araştırmanın bağımsız değişkenlerini içeren sorulardan oluşan bir kişisel bilgi formu hazırlanmış ve bununla birlikte Turgay Şirin’in Maneviyat Ölçeği ile Bülent Baki Telef’in Psikolojik İyi Oluş Ölçekleri kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda, öğrencilerin maneviyat düzeyleri ve psikolojik iyi oluşlarıyla ilişkili olduğu düşünülen cinsiyet, yaş, gelir durumu, eğitim görülen şehirde yaşanan yer, anne-babanın evlilik durumları, mezun

¹⁷¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 7.b., Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti, 1995, s.82.

olunan lise türü, eğitim görülen bölüm ve dönem gibi sekiz bağımsız değişken ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.3.2. Maneviyat Ölçeği

Araştırmada kullanılan “Maneviyat Ölçeği” Şirin tarafından geliştirilmiştir. Gerekli literatür çalışması yapıp daha önce hazırlanan ölçekler de incelendikten sonra oluşturulan madde havuzu, kapsam geçerliği için 11 akademisyenin görüşlerine sunularak yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi öncesinde verilerin faktör analizine uygunluğu KMO ve Barlett testleri ile analiz edilmiş ve KMO değeri 0.93 bulunmuştur. Bu değer literatürde belirlenen değerlere göre mükemmel düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçek maddelerinin faktör analizine uygunluğu tespit edildikten sonra ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak için elde edilen verilere açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve faktör analizinde maddeler toplam açıklanan varyansı % 49,68 ve özdeğeri 1’den büyük olan 7 faktör altında toplandığı görülmüştür. Sonrasında yapılan doğrulayıcı faktör analizinde de değerlerin kabul edilebilir uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliğini tespit etmek için ise “Spiritüel İyi Oluş (Ekşi ve Kardaş; 2017)” ölçeği kullanılmıştır. Ölçekler birlikte 128 üniversite öğrencisine uygulanmış ve iki ölçek arasında pozitif düzeyde ($r = .75$; $p < 0.01$) anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Ölçeğin güvenirliği Cronbach Alpha değerleri, Guttman ve iç tutarlılığın belirlenmesi için Spearman-Brown iç tutarlılık katsayıları hesaplanarak belirlenmiş ve ölçeğin toplam Cronbach Alpha değeri 0,90, toplam Guttman değeri 0,91 ve toplam Spearman Brown değeri ise 0,89 olarak bulunduğundan ölçeğin istatistiksel olarak güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçek 7 alt boyuttan oluşmaktadır. 9, 12, 20, 21 ve 23. maddeler manevi başa çıkma boyutunu, 19. ve 22. maddeler aşkınlık boyutunu, 3, 11, 24, 25 ve 27. maddeler manevi yaşantı boyutunu, 7, 14, 15 ve 17. maddeler anlam arayışı boyutunu, 6, 8, 13 ve 26. maddeler manevi hoşnutluk alt boyutunu, 1, 2, 4 ve 18. maddeler bağlantı alt boyutunu ve 5, 10 ve 16. maddeler tabiatla uyum alt boyutunu meydana getirmektedir. Maneviyat Ölçeği 5’li Likert tipinde olup 24’ü olumlu ve 3’ü olumsuz 27 maddeden oluşmaktadır. Maddeler; (1) Bana Hiç Uygun Değil, (2) Bana Uygun Değil, (3) Bana Biraz Uygun, (4) Bana Oldukça Uygun, (5) Bana Tamamen Uygun şeklinde puanlanmıştır. 3 olumsuz

madde ters puanlanacaktır. Maneviyat ölçeğinden yüksek puan almak bireyde maneviyatın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçekten en yüksek 132, en düşük 90 puan alınmaktadır. Netice olarak elde edilen bu veriler ışığında ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu anlaşılmıştır.¹⁷²

2.3.3. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Araştırmada bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerini ölçmek amacıyla Telef (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Psikolojik İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. Diener ve arkadaşları (2009, 2010) tarafından geliştirilen ölçek öncelikle 4 dil uzmanı tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve tek forma dönüştürülmüş, oluşturulan form tekrar iki dil uzmanı tarafından İngilizce'ye çevrilerek formun İngilizce formuna yakın olduğu görülmüştür. Ölçeğin İngilizce ve Türkçe formları Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında 11 akademisyene gönderilerek uzman görüşü alınarak görüş ve öneriler doğrultusunda ölçeğe son şekli verilmiş ve dilsel eşdeğerliği İngilizce Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinde iki hafta arayla önce İngilizce ve sonra Türkçe formu uygulanarak sınanmıştır.¹⁷³

Ölçeğin psikometrik özelliklerinin incelenmesi maksadıyla 339'u (%64) kız ve 190'ı (%36) erkek olmak üzere 529 öğretmen adayından oluşan bir örneklem üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Ölçeğin geçerliği için yapı geçerliğine (açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi) ve benzer ölçek geçerliğine bakılmış, verilerin faktör analizine uygunluğu KMO ve Barlett testleri ile analiz edilmiş ve KMO değeri 0.84 bulunmuştur. Bu değer literatürde iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam açıklanan varyansın % 41,94 olduğu saptanarak ölçeğin genel bir faktöre sahip olduğu görülmüştür. Bu değer tek faktörlü ölçekler için yeterli görülen bir değerdir. Sonrasında yapılan doğrulayıcı faktör analizinde de elde edilen uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde modelin uyumlu olduğu görülmüştür (RMSEA= 0.08, SRMR= 0.04, GFI= 0.96). Ölçeğin benzer ölçek geçerliğini belirlemek için Ryff (1989) tarafından geliştirilmiş, Türkçeye uyarlama çalışması Akın (2008) tarafından yapılmış Psikolojik İyi Oluş Ölçekleri ve Deci ve Ryan (1991) tarafından geliştirilen, Cihangir-Çankaya ve

¹⁷² Turgay Şirin, "Maneviyat Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ankara, Turkish Studies Dergisi*, S.13/18 (2018), s. 1283-1309.

¹⁷³ Telef, a.g.m., s. 377.

Bacanlı (2003) tarafından uyarlama çalışması yapılan İhtiyaç Doyumu Ölçeği ölçüt alınmış, Psikolojik İyi Oluş Ölçeğinin, Psikolojik İyi Oluş Ölçekleri'nin alt boyutlarından özerklikle .30, çevresel hakimiyetle .53, bireysel gelişimle .29, diğerleri ile olumlu ilişkiyle .41, yaşam amaçlarıyla .38, öz-kabulle .56 ve toplam psikolojik iyi oluş ile .56 düzeyinde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca İhtiyaç Doyumu Ölçeği'nin alt boyutlarından özerklikle .30, yeterlikle .69, ilişkili olmayla .57 ve toplam ihtiyaç doyumu ile .73 düzeyinde anlamlı ilişkiler saptanmıştır.¹⁷⁴

Ölçeğin güvenirliğini incelemek için Cronbach alfa katsayısı ve test tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Cronbach Alfa katsayısı .80 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test sonucuna göre ölçeğin birinci ve ikinci uygulaması arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = .86, p < .01$).¹⁷⁵

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği 8 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. 7'li Likert Tipinde (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Biraz Katılmıyorum, (4) Kararsızım, (5) Biraz Katılıyorum, (6) Katılıyorum, (7) Kesinlikle katılıyorum şeklinde puanlanmıştır. Ölçekte tüm maddelere Kesinlikle Katılıyorum yanıtı verilirse 56, Kesinlikle Katılmıyorum yanıtı verilirse 8 puan alınmaktadır.¹⁷⁶

2.4. Araştırmanın Problemi

Maneviyat ile bireylerin psikolojik iyi oluşları arasında bir ilişki olup olmadığı düşüncesinden yola çıkarak araştırmanın problemi “Maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasında bir ilişki var mıdır ve bir ilişki varsa bu ilişkinin yönü nedir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu problem doğrultusunda da alt problemler ortaya konmuştur.

2.4.1. Araştırmanın Alt Problemleri

Ana problem bağlamında belirlenen alt problemler şunlardır:

1. Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

¹⁷⁴ A.e., s. 378-80.

¹⁷⁵ A.e., s. 380-81.

¹⁷⁶ Telef, a.g.m., s. 376.

2. Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları gelir durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
6. Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları gelir durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
7. Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları anne-baba beraberlik durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
8. Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları anne-baba beraberlik durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
9. Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları eğitim görülen şehirde yaşanan yere göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
10. Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları eğitim görülen şehirde yaşanan yere göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
11. Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları mezun olunan lise türüne göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
12. Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları mezun olunan lise türüne göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
13. Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları eğitim görülen alana göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
14. Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları eğitim görülen alana göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?
15. Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları eğitim görülen döneme göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

16. Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları eğitim görülen döneme göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

2.5. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, psikolojik iyi oluş ile maneviyat ilişkisini tespit etmek ve maneviyat ve psikolojik iyi oluşun cinsiyet, yaş, gelir durumu, anne-baba evlilik durumu, eğitim görülen şehirde yaşanan yer, mezun olunan lise türü, eğitim görülen alan ve eğitim görülen dönem gibi belirli değişkenlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır.

2.6. Araştırmanın Önemi

Araştırma sonucu maneviyat ile psikolojik iyi oluş ilişkisinin tespit edilmesi ve bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılması halinde özellikle önleyici ruh sağlığı çalışmalarında bu bilginin kullanılması ile ruh sağlığı için yapılan harcamalar azaltılabilecek, önleyici çalışmalara yoğunlaşılabilir, ruh sağlığının korunmasında etkili başka unsurların da dikkatle incelenmesine örnek olunabilecek ve maneviyat destekli bir koruyucu ruh sağlığı modeli ortaya konulabilecektir.

2.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada çalışma grubu olarak 2019-2020 Eğitim Dönemi'nde üniversitelerin Hazırlık sınıfı, 1.sınıf ve 4. sınıfında eğitim gören öğrenciler seçilmiştir. Tüm bölümlerden öğrencilere ulaşılmamış ve bağımsız değişken olarak da belirlendiği üzere Dini Bilimler, Psikoloji ile ilgili bölümler, yetenek ile öğrenci alan bölümler, eğitimleri sözel dersler ağırlıklı bölümler ile sayısal dersler ağırlıklı olan bölümlerin öğrencilerine uygulama yapılmıştır. Araştırma üniversite Hazırlık sınıfı, 1. Sınıf ve 4. Sınıf öğrencileri ve yukarıda sayılan bölümler ile sınırlıdır.

2.8. Verilerin Toplanması

Araştırmanın yapıldığı dönemin küresel bir sağlık sorunu olan Covid-19 salgınına denk gelmesi nedeniyle fiziksel olarak yapılması düşünülen çalışma bilgi formu ve

ölçeklerin sanal forma dönüştürülmesi ile gerçekleştirilmiş ve bu şekilde en yüksek sayıya ulaşabilmek için bilgi formu ve ölçekler her bölgeden üniversite öğrencilerine ulaştırılmaya çalışılmıştır. Farklı üniversitelerin farklı bölümlerinin bir mesajlaşma uygulaması olan watsap gruplarına form iletmeye çalışılmış 2000'in üzerinde bir katılım beklenirken form 529 öğrenci tarafından doldurulmuş ve 4 form ise eksik doldurma nedeniyle değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Verilerin toplandığı dönemin hem dünyada benzeri daha önce yaşanmamış bir salgın dönemine denk gelmesi ve aynı zamanda üniversite eğitimlerinin internet yardımıyla uzaktan yapılmasıyla ders ve sınav yoğunluğunun oluşması ve yine aynı zaman dilimi içinde birçok akademik çalışmanın da sanal olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle katılımın beklenenden altında olduğu düşünülmüştür.

2.9. Verilerin Analizi

Çalışma grubundan toplanan tüm bilgiler sayısal veriler olarak kodlanarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bilgilerin sayısal veriler olarak kodlanıp bilgisayara aktarılmasının ardından SPSS 23 programı kullanılarak öncelikle çalışma grubundaki öğrencilerin demografik niteliklerini betimleyici frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmış ve kullanılan ölçeklerin toplam puanları için $\bar{X}$, SS ve SH_X değerleri saptanmıştır. Normallik dağılımı analizi için çarpıklık(Skewness)-basıklık(Kurtosis) değerlerine bakılmış +1,5 ile -1,5 arası değerler normal dağılıma yakın olarak kabul edilmiş ve değerlendirilmiştir¹⁷⁷. Gruplar içinde normal dağılım özelliği gösteren dağılımlar için parametrik istatistiksel metodlar kullanılırken; normal dağılım özelliği göstermeyen gruplar için ise non-parametrik istatistiksel metodlar kullanılmıştır. Bu bağlamda kategori sayısı iki olan değişkenler için bağımsız grup t test; diğer değişkenler için ise Kruskal Wallis-H Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Post-hoc testi olarak Kruskal Wallis-H Testi sonrası Mann-Whitney U testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonrası Scheffe testi uygulanmıştır.

¹⁷⁷ Sait Gürbüz, Faruk Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe, Yöntem ve Analiz*, 4.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017, s.214.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırma bulgularına yer verilmiştir. Sırasıyla araştırmaya katılan öğrencilere ait demografik, anne-baba beraberlik durumu ve eğitim ile ilgili değişkenler belirtilmiş ve uygulanan ölçekler SPSS programı ile analiz edilmiştir.

3.1. Grubun Genel Yapısına İlişkin Sonuçlar

Bu kısımda araştırmaya iştirak eden öğrencilerin cinsiyet, yaş, anne-babasının beraberlik durumu, gelir durumu, eğitim gördüğü şehirde yaşadığı yer, mezun olduğu lise türü, eğitim gördüğü bölüm ve eğitim gördüğü dönem değişkenlerine ait; frekans (f) ve yüzde (%) değerleri sunulmuştur.

Ayrıca, bölümün devamında katılımcılara ait demografik bilgiler ve ölçeklerden alınan puanlar (veri sayısı (N), aritmetik ortalama ($\bar{X}$), aritmetik ortalamanın standart hatası (Sh_x) ve standart sapma (SS) değerleri) tablolarda gösterilmiştir.

3.1.1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımları

Tablo 1’de; çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin, 385’inin (%73,3) kadın, 140’ının (%26,7) erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Sıklık Dağılımları

Cinsiyet	f	%
K (Kadın)	385	73,3
E (Erkek)	140	26,7
Toplam	525	100,0

3.1.2. Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılımları

Öğrenciler yaşlarına göre incelenirken 5 gruba ayrılmışlardır. Tablo 2’ye bakıldığında; çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin 136’sının (%25,9) 17-19

yaşlarında, 259'unun (%49,3) 20-22 yaşlarında, 104'ünün (%19,8) 23-25 yaşlarında, 13'ünün (%2,5) 26-30 yaşlarında, 13'ünün (%2,5) 31 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Yaşa Göre Sıklık Dağılımları

Yaş	f	%
17-19 Arası	136	25,9
20-22 Arası	259	49,3
23-25 Arası	104	19,8
26-30 Arası	13	2,5
31 ve Üzeri	13	2,5
Toplam	525	100,0

3.1.3. Öğrencilerin Gelir Düzeyine Göre Dağılımları

Katılımcılar gelir düzeyi açısından 5 gruba ayrılmıştır. Tablo 3'e bakıldığında öğrencilerin 122'sinin (%23,2) "2,500 TL Altı", 162'sinin (%30,9) "2,501 TL – 3,500 TL Arası", 161'inin (%30,7) "3,501 TL – 6,000 TL Arası", 43'ünün (%8,2) "6,001 TL – 8,000 TL Arası" ve 37'sinin (%7) "8,001 TL ve Üstü" gelire sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Öğrencilerin Gelir Düzeyine Göre Sıklık Dağılımları

Gelir Düzeyi	f	%
2,500 TL Altı	122	23,2
2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	30,9
3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	30,7
6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	8,2
8,001 TL ve Üstü	37	7
Toplam	525	100,0

3.1.4. Öğrencilerin Anne-Baba Beraberlik Durumuna Göre Dağılımları

Öğrenciler, anne-babalarının beraberlik durumlarına göre anne-babası birlikte olan, ayrı olan ve boşanmış olan olmak üzere 3 gruba ayrılmışlardır. Tablo 4'te

öğrencilerin 478'inin (%91) anne-babasının birlikte yaşadığı, 23'ünün (%4,4) anne-babasının ayrı olduğu ve 24'ünün de (%4,6) anne-babasının boşanmış olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Öğrencilerin Anne-Baba Beraberlik Durumuna Göre Sıklık Dağılımları

Anne-Baba Beraberlik Durumu	f	%
Anne-baba birlikte	478	91
Anne-baba ayrı	23	4,4
Anne-baba boşanmış	24	4,6
Toplam	525	100,0

3.1.5. Öğrencilerin Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Dağılımları

Öğrenciler yaşadıkları yere göre üç grupta ele alınmıştır. Tablo 5'e göz atıldığında, eğitim gördükleri şehirde öğrencilerin 190'ının (%36,2) ailesiyle, 225'inin (%42,8) yurttan ve 110'unun (%21) öğrenci evinde kaldığı görülmektedir. Burada kişisel bilgi formunda bulunan "Yakınının Yanı" seçeneğinin 11 kişi tarafından işaretlenmesi ve "Diğer" seçeneğini işaretleyen 16 öğrencinin de evli olduklarını ifade etmeleri üzerine bu iki seçeneği işaretleyen öğrenciler de aile yanında seçeneğini işaretleyenlere dâhil edilerek birlikte değerlendirilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Sıklık Dağılımları

Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yer	f	%
Aile Yanı	190	36,2
Yurt	225	42,8
Öğrenci Evi	110	21
Toplam	525	100

3.1.6. Öğrencilerin Eğitim Görülen Bölüme Göre Dağılımları

Öğrencilerin eğitim gördükleri bölümler 5 genel başlık altında incelenmiştir. Bölümler dini eğitim veren, psikoloji eğitimi veren, sayısal derslerin ağırlıkta olduğu, sözel derslerin ağırlıkta olduğu ve yetenek sınavı ile girilen olarak gruplanmıştır. Tablo 6’da; öğrencilerin 134’ünün (%25,5) dini eğitim verilen bölümlerde, 101’inin (%19,2) psikoloji ile ilgili bölümlerde, 98’inin (%18,7) sayısal bölümlerde, 116’sının (%22,1) sözel bölümlerde ve 76’sının (%14,5) yetenek ile öğrenci alan bölümlerde öğrenim gördüğü görülmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Eğitim Görülen Bölüme Göre Sıklık Dağılımları

Eğitim Görülen Bölüm	f	%
Din Eğitimi Veren Bölümler	134	25,5
Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	19,2
Sayısal Bölümler	98	18,7
Sözel Bölümler	116	22,1
Yetenek Bölümleri	76	14,5
Toplam	525	100,0

3.1.7. Öğrencilerin Eğitim Görülen Döneme Göre Dağılımları

Öğrenciler eğitim gördükleri dönem olarak iki grupta incelenmiştir. Tablo 7’ye dikkat edildiğinde, öğrencilerin 290’ı (%55,2) Hazırlık sınıfı ve 1. sınıfta, 235’i (%44,8) 4. Sınıfta öğrenim görmektedir.

Tablo 7. Öğrencilerin Eğitim Görülen Döneme Göre Sıklık Dağılımları

Eğitim Görülen Dönem	f	%
Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	55,2
4. Sınıf	235	44,8
Toplam	525	100,0

3.1.8. Öğrencilerin Mezun Olunan Lise Türüne Göre Dağılımları

Öğrencilerin mezun oldukları lise türüne göre dağılımları 9 genel başlık içinde incelenmiştir. Bu lise türlerinden dini eğitim veren İmam Hatip ve Anadolu İmam Hatip Liseleri bir grup, Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri belirli bir puanla öğrenci almaları ve sayısal derslerinin yoğunlukta olması nedeniyle bir grup, Kız Meslek, Anadolu Meslek, Ticaret Meslek ve Meslek Liseleri “Meslek Lisesi” başlığı altında bir grup olarak kabul edilmiş ve belirtilen diğer liseler bağımsız olarak ele alınmıştır. Tablo 8’de, öğrencilerin 135’nin (%25,7) İmam-Hatip Liseleri, 46’sının (%8,8) Meslek Liseleri, 233’ünün (%44,4) Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri, 40’ının (%7,6) Yetenekle öğrenci alan liseler, 11’inin (%2,1) Özel Lise, 5’inin (%1) Sosyal Bilimler Lisesi, 18’inin (%3,4) Açık Lise, 17’sinin (%3,2) Düz Lise ve 20’sinin (%3,8) Temel Lise mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin Mezun Olunan Lise Türüne Göre Sıklık Dağılımları

Mezun Olunan Lise Türü	f	%
İmam-Hatip Liseleri	135	25,7
Meslek Liseleri	46	8,8
Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri	233	44,4
Yetenek Liseleri	40	7,6
Özel Lise	11	2,1
Sosyal Bilimler Lisesi	5	1
Açık Lise	18	3,4
Düz Lise	17	3,2
Temel Lise	20	3,8
Toplam	525	100,0

3.2. Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve Maneviyat Ölçeği’nin Toplam Puanlarına Dair Dağılımlar

Bu kısımda araştırmaya katılan öğrencilerin araştırmada kullanılan Psikolojik İyi Oluş ve Maneviyat Ölçeği’nden aldıkları puanlara yer verilmiştir.

Tablo 9. Maneviyat Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Alınan Puanlar

Ölçek	N	Min.	Max.	$\bar{X}$	SS	Sh _x	Çarpıklık (Skewness)		Basıklık (Kurtosis)	
							Statis.	Std Hata	Statis.	Std Hata
Maneviyat Ölçeği Toplam	525	35	134	100.80	17.73	.77	-1.878	.1	2.435	.21
Manevi Başa Çıkma A.B.	525	5	25	19.86	4.67	.2	-1.759	.1	1.102	.21
Aşkınlık A.B.	525	2	10	8.85	1.74	.07	-1.847	.1	3.240	.21
Manevi Yaşantı A.B.	525	5	25	17.24	5.26	.22	-.527	.1	-.463	.21
Anlam Arayışı A.B.	525	4	20	16.83	2.95	.12	-1.741	.1	1.510	.21
Manevi Hoşnutluk A.B.	525	4	20	10.87	2.51	.1	.443	.1	.197	.21
Bağlantı A.B.	525	4	20	16.84	3.81	.16	-1.697	.1	2.581	.21
Tabiatla Uyum A.B.	525	3	15	10.27	2.67	.12	-.365	.1	-.309	.21

Tablo 9 incelendiğinde; burada katılımcılara uygulanan ölçeklerden Maneviyat Ölçeği'nden alınan en düşük puanın 35, en yüksek puanın 134 ve puanların ortalamasının 100.8, standart sapmanın 17.73 ve aritmetik ortalamanın standart hata değerinin .77 olduğu görülmüştür. Maneviyat ölçeği manevi başa çıkma alt boyutundan alınan en düşük puanın 5, en yüksek puanın 25 ve puanların ortalamasının 19.86, standart sapmanın 4.67 ve aritmetik ortalamanın standart hata değerinin .2, aşkınlık alt boyutundan alınan en düşük puanın 2, en yüksek puanın 10 ve puanların ortalamasının 8.85, standart sapmanın 1.74 ve aritmetik ortalamanın standart hata değerinin .07, manevi yaşantı alt boyutundan alınan en düşük puanın 5, en yüksek puanın 25 ve puanların ortalamasının 17.24, standart sapmanın 5.26 ve aritmetik ortalamanın standart hata değerinin .22, anlam arayışı alt boyutundan alınan en düşük puanın 4, en yüksek puanın 20 ve puanların ortalamasının 16.83, standart sapmanın 2.95 ve aritmetik ortalamanın standart hata değerinin .12, maneviyat hoşnutluk alt boyutundan alınan en düşük puanın 4, en yüksek puanın 20 ve puanların ortalamasının 10.87, standart sapmanın 2.51 ve aritmetik ortalamanın standart hata değerinin .1, bağlantı boyutundan alınan en düşük puanın 4, en yüksek puanın 20 ve puanların ortalamasının 16.84, standart sapmanın 3.81 ve aritmetik ortalamanın standart

hata değerinin .16, tabiatla uyum alt boyutundan alınan en düşük puanın 3, en yüksek puanın 15 ve puanların ortalamasının 10.27, standart sapmanın 2.67 ve aritmetik ortalamının standart hata değerinin .12 olduğu görülmüştür.

Ölçeğin ve alt boyutlarının normal dağılıp dağılmadığı incelendiğinde çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış, maneviyat toplam, manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı, bağlantı alt boyutlarının normal dağılmadığı, manevi yaşantı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutlarının normal dağılım gösterdiği görülmüştür.

Tablo 10. Psikolojik İyi Oluş Ölçeğinden Alınan Puanlar

Ölçek	N	Min.	Max.	$\bar{X}$	SS	Sh _x	Çarpıklık (Skewness)		Basıklık (Kurtosis)	
							Statis.	Std Hata	Statis.	Std Hata
Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	525	8	56	43.25	7.59	.33	-1.417	.1	3.406	.21

Tablo 10’da Psikolojik İyi Oluş Ölçeği’nden alınan en düşük puanın 8, en yüksek puanın 56 ve puanların ortalamasının 43.25, standart sapmanın 7.59 ve aritmetik ortalamının standart hata değerinin .33 olduğu görülmektedir. Ölçeğin normal dağılıp dağılmadığı incelendiğinde çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış ve normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 11. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Ait Güvenirlik Katsayıları

	Cronbach Alpha
Maneviyat	0.90
Psikolojik İyi Oluş	0.871

Tablo 11’de araştırmada kullanılan her iki ölçeğin de gerçekleştirilen istatistiksel analiz neticesinde elde edilen güvenilirlik katsayılarının sosyal bilimlerde kabul edilen derecede bulunduğu görülmüştür.

3.3. Üniversite Öğrencilerinin Maneviyat Düzeyleri ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu kısımda katılımcıların maneviyat ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiye dair bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 12. Öğrencilerin Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş Skorları Arasındaki İlişkiyi Ortaya Çıkarmak İçin Yapılan Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	1	2
Maneviyat	1	.287**
Psikolojik İyi Oluş		1

**** $p < .001$**

Tablo 12'ye bakıldığında; öğrencilerin maneviyat puanları ile psikolojik iyi oluş puanları arasında orta güçte pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmüştür ($r=.287$; $p<.001$).

3.4. Öğrencilerin Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluşlarının Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına Dair Bulgular

Bu kısımda öğrencilerin cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, eğitim görülen şehirde yaşanan yer ve anne-babalarının beraberlik durumları gibi demografik değişkenler ile maneviyat ve psikolojik iyi oluş puanları arasında bir anlamlı bir farklılaşma olup olmadığına dair yapılan istatistiksel ölçümlerin sonuçlarına yer verilmiştir.

3.4.1. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Veriler

Burada araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin maneviyat ve psikolojik iyi oluş puan ortalamalarının cinsiyetlerine göre farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Cinsiyet değişkeni iki kategoriden oluştuğu için iki bağımsız örneklemli ortalamaların farkı t Testi uygulanmıştır.

Tablo 13. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre T-testi Sonuçları

Alt Boyut/ Toplam Puan	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	t	sd	p
Manevi Başa Çıkma	Kadın	385	20.46	4.16	4.392	199.058	.000
	Erkek	140	18.20	5.53			
Aşkınlık	Kadın	385	9.03	1.53	3.454	192.079	.001
	Erkek	140	8.35	2.16			
Manevi Yaşantı	Kadın	385	17.94	4.84	4.700	211.196	.000
	Erkek	140	15.33	5.88			
Anlam Arayışı	Kadın	385	17.08	2.64	2.732	196.176	.007
	Erkek	140	16.17	3.60			
Manevi Hoşnutluk	Kadın	385	10.92	2.50	0.782	523	.434
	Erkek	140	10.73	2.54			
Bağlantı	Kadın	385	17.33	3.26	4.168	187.699	.000
	Erkek	140	15.50	4.80			
Tabiatla Uyum	Kadın	385	10.54	2.73	3.834	523	.000
	Erkek	140	9.51	2.71			
Maneviyat Ölçeği Toplam	Kadın	385	103.33	15.58	4.864	196.49	.000
	Erkek	140	93.82	21.15			

Tablo 13'e bakıldığında; araştırmaya katılan öğrencilerin maneviyat puanlarının cinsiyetlerine göre farklılaşma gösterip göstermediğini gözlemleyebilmek amacıyla uygulanan iki bağımsız örneklemlili ortalamaların farkı t Testi sonucunda öğrencilerin maneviyat toplam puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır [t(196)=4.864; $p<.001$]. Bu farklılık da kadın öğrencilerin tarafına olacak şekilde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak kadın öğrencilerin maneviyat düzeylerinin erkek öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Ölçeğin alt boyut puanlarına bakıldığında ise manevi başa çıkma [t(199)=4.392; $p<.001$], aşkınlık [t(192)=3.454; $p<.01$], manevi yaşantı [t(211)=4.700; $p<.001$], anlam arayışı [t(196)=2.732; $p<.01$], bağlantı [t(187)=4.168; $p<.001$] ve tabiatla uyum [t(523)=3.834; $p<.001$] alt boyut toplam puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Bulunan bu anlamlı farklılıkların kızlar lehine olduğu Tablo 13'te görülmektedir. Manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutunda anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($p>.05$).

Tablo 14. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre T-testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	t	sd	p
Kadın	385	42.89	7.46	1.794	523	.073
Erkek	140	44.23	7.89			

Tablo 14’te, araştırmaya iştirak eden öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan iki bağımsız örneklemli ortalamaların farkı t Testi sonucuna göre; katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeyleri aritmetik ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($t(523)=1,794, p>.05$). Başka bir ifade ile öğrencilerin psikolojik iyi oluşları cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır.

3.4.2. Yaş Değişkenine İlişkin Veriler

Bu kısımda araştırmaya katılan öğrencilerin maneviyat ve psikolojik iyi oluş puanlarının yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere çeşitli istatistiksel yöntemler uygulanmıştır. Maneviyat toplam, manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı, bağlantı alt boyutları ve psikolojik iyi oluş puanları için parametrik varsayım sınamalarının karşılanmamasından dolayı Kruskal Wallis-H Testi, manevi yaşantı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutları için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 15. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Alt Boyut/ Toplam Puan	Yaş Grupları	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
Manevi Başa Çıkma	17-19 Yaş Arası	136	262.32	1.449	4	.836
	20-22 Yaş Arası	259	262.64			
	23-25 Yaş Arası	104	263.98			
	26-30 Yaş Arası	13	230.77			
	31 Yaş ve Üzeri	13	301.58			
Aşkınlık	17-19 Yaş Arası	136	264.00	1.010	4	.908
	20-22 Yaş Arası	259	258.11			
	23-25 Yaş Arası	104	272.16			

	26-30 Yaş Arası	13	259.04			
	31 Yaş ve Üzeri	13	280.54			
Anlam Arayışı	17-19 Yaş Arası	136	264.62			
	20-22 Yaş Arası	259	259.98			
	23-25 Yaş Arası	104	273.52	1.136	4	.888
	26-30 Yaş Arası	13	238.31			
	31 Yaş ve Üzeri	13	246.69			
Bağlantı	17-19 Yaş Arası	136	267.35			
	20-22 Yaş Arası	259	264.85			
	23-25 Yaş Arası	104	252.32	1.324	4	.857
	26-30 Yaş Arası	13	241.27			
	31 Yaş ve Üzeri	13	287.88			
Maneviyat Ölçeği	17-19 Yaş Arası	136	269.96			
	20-22 Yaş Arası	259	261.50			
	23-25 Yaş Arası	104	261.67	.836	4	.934
Toplam	26-30 Yaş Arası	13	232.85			
	31 Yaş ve Üzeri	13	260.81			

Tablo 15'e bakıldığında, öğrencilerin maneviyat ölçeği puanlarının sıralamalar ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini saptamak için uygulanan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda, yaş gruplarına göre maneviyat ölçeği toplam puan ($X^2_{(4)}=.836; p>.05$) ve manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı, bağlantı alt boyutları sıralama ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>.05$). Elde edilen bu sonuca göre öğrencilerin maneviyat toplam puanları ile manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı, bağlantı alt boyutları puanları yaşa göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 16. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyut	Gruplar	N	$\bar{X}$	SS	Var. K.	K.T.	S.D.	K.O.	F	P
Manevi Yaşantı	17-19 Yaş Arası	136	17.55	5.43	G.Arası	36.93	2	9.23	.332	.857
	20-22 Yaş Arası	259	17.18	5.05	G. İçi	14479.37	520	27.84		
	23-25 Yaş Arası	104	16.97	5.48	Toplam	14516.31	524			
	26-30 Yaş Arası	13	16.69	6.19						
	31 Yaş ve Üzeri	13	18.15	5.20						
	Toplam	525	17.24	5.26						

Manevi Hoşnutluk	17-19 Yaş Arası	136	10.88	2.60	G.Arası	56.63	4	14.9	2.385	.065
	20-22 Yaş Arası	259	10.99	2.41	G. İçi	3250.56	520	6.25		
	23-25 Yaş Arası	104	10.91	2.59	Toplam	3310.19	524			
	26-30 Yaş Arası	13	10	2.54						
	31 Yaş ve Üzeri	13	9	2.19						
	Toplam	525	10.87	2.51						
Tabiatla Uyum	17-19 Yaş Arası	136	10.33	2.96	G.Arası	3.756	4	.93	.122	.975
	20-22 Yaş Arası	259	10.29	2.66	G. İçi	4010.29	520	7.71		
	23-25 Yaş Arası	104	10.11	2.76	Toplam	4010.05	524			
	26-30 Yaş Arası	13	10.23	2.97						
	31 Yaş ve Üzeri	13	10.46	2.75						
	Toplam	525	10.27	2.76						

Tablo 16’da maneviyat ölçeği manevi yaşantı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutları için uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları görülmektedir. Manevi yaşantı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutlarının yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir($p>.05$).

Tablo 17. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Yaşa Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Yaş	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
17-19 Yaş Arası	136	247.40			
20-22 Yaş Arası	259	271.03			
23-25 Yaş Arası	104	256.63	4.652	4	.325
26-30 Yaş Arası	13	254.12			
31 Yaş ve Üzeri	13	326.08			

Tablo 17’de öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanlarının yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla uygulanan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda, yaş ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($X^2_{(4)}=4.652$; $p>.05$).

3.4.3. Gelir Durumu Değişkenine İlişkin Veriler

Bu kısımda araştırmaya katılan öğrencilerin maneviyat ve psikolojik iyi oluş puanlarının gelir durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Maneviyat ölçeği toplam ile manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı, bağlantı alt boyutları ve psikolojik iyi oluş ölçeği puanları için parametrik varsayım sınamalarının karşılanmamasından dolayı Kruskal Wallis-H Testi, manevi yaşantı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutları için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 18. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Gelir Düzeyine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Alt Boyut/ Toplam Puan	Gelir Düzeyleri	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
Manevi Başa Çıkma	2,500 TL Altı	122	261.12			
	2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	275.82			
	3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	255.01	8.160	4	.086
	6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	295.45			
	8,001 TL ve Üstü	37	210.11			
Aşkınlık	2,500 TL Altı	122	263.30			
	2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	277.17			
	3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	256.12	12.382	4	.015
	6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	291.31			
	8,001 TL ve Üstü	37	196.97			
Anlam Arayışı	2,500 TL Altı	122	265.41			
	2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	276.94			
	3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	256.41	4.239	4	.375
	6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	261.90			
	8,001 TL ve Üstü	37	223.97			
Bağlantı	2,500 TL Altı	122	262.19			
	2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	267.14			
	3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	263.89	3.111	4	.539
	6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	279.48			
	8,001 TL ve Üstü	37	224.55			

	2,500 TL Altı	122	259.77			
Maneviyat	2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	281.06			
Ölçeği	3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	255.72	8.248	4	.083
Toplam	6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	279.47			
	8,001 TL ve Üstü	37	207.15			

Tablo 18’de öğrencilerin maneviyat ölçeği toplam ve alt boyut puanlarının gelir durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla Kruskal Wallis-H Testi uygulanmış ve uygulama sonucunda, maneviyat toplam puanı için gelir düzeyinin sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($X^2_{(4)}=8.248$; $p>.05$). Ulaşılan bu sonuç neticesinde, maneviyat toplam puanları gelir düzeylerine göre kayda değer bir farklılaşma göstermemiştir. Ölçek alt boyutlarından aşkınlık ($X^2_{(4)}=12.382$; $p<.05$) alt boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilmiş diğer alt boyutlarda ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>.05$).

Anlamlı farklılık bulunan “Aşkılık” alt boyutundaki anlamlı farklılığın hangi gelir grupları arasında olduğunu belirlemek için yapılan Mann-Whitney U testi sonrası aşkınlık alt boyutunda “8,001 TL ve Üstü” ile “2,500 TL ve Altı” ($U=1695.00$; $p=.014$), “8,001 TL ve Üstü” ile “2,501 TL – 3,500 TL Arası” ($U=2091.50$; $p=.00$), “8,001 TL ve Üstü” ile “3,501 TL – 6,000 TL Arası” ($U=2297.00$; $p=.02$), “8,001 TL ve Üstü” ile “6,001 TL – 8,000 TL Arası” ($U=501.50$; $p=.00$) gelir grupları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür.

Tablo 19. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Gelire Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyut	Gruplar	N	$\bar{X}$	SS	Var. K.	K.T.	S.D.	K.O.	F	P
Manevi Yaşantı	2,500 TL Altı	122	17.74	5.29	G.Arası	343.38	4	85.84	3.150	.014
	2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	17.65	4.77	G. İçi	14172.93	520	27.25		
					Toplam	14516.31	524			
	3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	16.91	5.46						
	6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	17.81	4.48						
	8,001 TL ve Üstü	37	14.62	6.40						
	Toplam	525	17.24	5.26						

Manevi Hoşnutluk	2,500 TL Altı	122	10.90	2.58	G.Arası	14.49	4	3.62	.572	.683
	2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	10.95	2.40	G. İçi	3295.70	520	6.33		
					Toplam	3310.19	524			
	3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	10.88	2.37						
	6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	10.34	2.49						
	8,001 TL ve Üstü	37	11.08	3.28						
	Toplam	525	10.87	2.51						
Tabiatla Uyum	2,500 TL Altı	122	9.82	2.92	G.Arası	76.95	4	19.23	2.541	.039
	2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	10.73	2.64	G. İçi	3937.09	520	7.57		
					Toplam	4014.05	524			
	3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	10.00	2.77						
	6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	10.46	3.02						
	8,001 TL ve Üstü	37	10.64	2.05						
	Toplam	525	10.27	2.76						

Tablo 19’da maneviyat ölçeği alt boyutlarından manevi yaşantı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutlarının gelire göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Manevi hoşnutluk alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($F=.572; p>.05$). Manevi yaşantı ve tabiatla uyum alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılaşma olduğu bulgusu edinilmiştir ($p<.05$). Yapılan post-hoc analizi sonrasında manevi yaşantı alt boyutunda “8,001 TL ve Üstü” ile “2,501 TL – 3,500 TL Arası” ve “8,001 TL ve Üstü” ile “2,500 TL ve Altı” arasında “8,001 TL ve Üstü” aleyhine bir farklılaşma olduğu, tabiatla uyum alt boyutunda “2,501 TL – 3,500 TL Arası” ile “3,501 TL – 6,000 TL Arası” ve “2,501 TL – 3,500 TL Arası” ile “2,500 TL ve Altı” arasında “2,501 TL – 3,500 TL Arası” grup lehine anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 20. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gelir Düzeyleri	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
2,500 TL Altı	122	237.53			
2,501 TL – 3,500 TL Arası	162	266.72			
3,501 TL – 6,000 TL Arası	161	256.52	13.603	4	.009
6,001 TL – 8,000 TL Arası	43	334.12			
8,001 TL ve Üstü	37	276.27			

Tablo 20’de öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanlarının gelir durumlarına göre göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla uygulanan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda gelir durumu ile psikolojik iyi oluş sıralama ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($X^2_{(4)} = 13.603$; $p < .01$). Gelir düzeyi “6,001 TL–8,000 TL Arası” olan öğrencilerin diğer öğrencilere kıyasla psikolojik iyi oluş puanları sıralama ortalamalarının en yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelir düzeyi “2,500 TL Altı” olan öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanları sıralama ortalamaları da en düşük çıkmıştır. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu görebilmek için uygulanan Mann-Whitney U testi sonrasında “6,001 TL–8,000 TL Arası” ile “2,500 TL Altı” ($U = 1731.00$; $p = .001$), “6,001 TL–8,000 TL Arası” ile “2,501 TL – 3,500 TL Arası” ($U = 2587.50$; $p = .009$) ve “6,001 TL–8,000 TL Arası” ile “3,501 TL – 6,000 TL Arası” ($U = 2362.50$; $p = .001$) gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

3.4.5. Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere İlişkin Veriler

Katılımcılara eğitim gördükleri şehirde yanında yaşadıkları kişi sorularak onlardan aile yanı, öğrenci evi, yurt, akraba yanı ve diğer seçeneğinden birisini işaretlemeleri beklenmiştir. Akraba yanı ve diğer seçeneğini işaretleyen katılımcıların sayısının oldukça düşük olduğu gözlenerek ve diğer seçeneğini işaretleyenlerin de evli olup eşiyile yaşadıklarını belirtmeleri üzerine bu iki seçeneği işaretleyenler de aile yanı grubuna dâhil edilmiştir. Psikolojik iyi oluş ölçeği toplam puanı ve maneviyat ölçeği toplam ve manevi yaşantı, anlam arayışı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutları

için Kruskal Wallis-H Testi uygulanmış, diğer alt boyutlar için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 21. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Alt Boyut/ Toplam Puan	Grup	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
Manevi Başa Çıkma	Aile Yanı	190	254.31	2.560	2	.278
	Yurt	225	275.17			
	Öğrenci Evi	110	253.11			
Aşkınlık	Aile Yanı	190	253.09	3.887	2	.143
	Yurt	225	276.71			
	Öğrenci Evi	110	252.07			
Anlam Arayışı	Aile Yanı	190	248.22	3.622	2	.163
	Yurt	225	276.31			
	Öğrenci Evi	110	261.30			
Bağlantı	Aile Yanı	190	256.33	1.167	2	.558
	Yurt	225	271.10			
	Öğrenci Evi	110	257.95			
Maneviyat Ölçeği Toplam	Aile Yanı	190	251.85	4.046	2	.132
	Yurt	225	278.37			
	Öğrenci Evi	110	250.83			

Tablo 21’de öğrencilerin maneviyat ölçeği toplam ve alt boyut puanlarının eğitim görülen şehirde yaşanılan yere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere uygulanan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda öğrencilerin kaldıkları yerin maneviyat toplam puanları üzerinde anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmüştür($X^2_{(2)} = 4.046$; $p > .05$). Ölçeğin alt boyutlarından manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı, bağlantı alt boyutlarında da anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir($p > .05$).

Tablo 22. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyut/ Toplam Puan	Grup	N	$\bar{X}$	SS	Var. K.	K.T.	S.D.	K.O.	F	P
Manevi Yaşantı	Aile Yanı	190	16.90	5.29	G.Arası	197.94	2	98.97	3.608	.028
	Yurt	225	17.93	5.04	G. İçi	14318.37	522	27.43		
	Öğrenci Evi	110	16.45	5.51	Toplam	14516.31	524			
	Toplam	525	17.24	5.26						
Manevi Hoşnutluk	Aile Yanı	190	10.93	2.61	G.Arası	19.63	2	9.81	1.558	.212
	Yurt	225	11.01	2.51	G. İçi	3290.56	522	6.30		
	Öğrenci Evi	110	10.50	2.31	Toplam	3310.19	524			
	Toplam	525	10.87	2.51						
Tabiatla Uyum	Aile Yanı	190	10.22	2.62	G.Arası	1.14	2	.57	.075	.928
	Yurt	225	10.27	2.84	G. İçi	4012.90	522	7.68		
	Öğrenci Evi	110	10.35	2.87	Toplam	4014.05	524			
	Toplam	525	10.27	2.76						

Tablo 22’de katılımcıların maneviyat ölçeği alt boyutlarından manevi yaşantı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyut puanlarının eğitim görülen şehirde yaşadıkları yere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş ve eğitim görülen şehirde yaşanılan yerin manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyut puan ortalamalarını anlamlı derecede farklılaştırmadığı görülmüştür ($p>.05$). Bu sonuca göre öğrencilerin kaldıkları yer ile maneviyat ölçeği manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutları arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Manevi yaşantı alt boyutunun ise anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür ($F=3.608; p<.05$). Manevi yaşantı boyutu ile ilgili hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmek için uygulanan post-hoc analizi sonrası yurt grubu ile öğrenci evi ve aile yanı grupları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu ve bunun yurt grubu lehine olduğu görülmüştür.

Tablo 23. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yer	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
Aile Yanı	190	241.33	6.505	2	.079
Yurt	225	271.56			
Öğrenci Evi	110	282.90			

Tablo 23'te öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanlarının eğitim görülen şehirde yaşanılan yere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere uygulanan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda ($X^2_{(2)} = 6.505$; $p > .05$) bulunarak, öğrencilerin kaldıkları yerin psikolojik iyi oluşları üzerinde anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmüştür.

3.4.6. Öğrencilerin Anne-Baba Beraberlik Durumuna İlişkin Veriler

Öğrencilerin maneviyat ve psikolojik iyi oluş ölçeği puanlarının anne-baba beraberlik durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere psikolojik iyi oluş ölçeği toplam puanı ve maneviyat ölçeği toplam ve manevi yaşantı, anlam arayışı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutları için Kruskal Wallis-H Testi uygulanmış, diğer alt boyutlar için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 24. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Anne-Baba Beraberlik Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Alt Boyut/ Toplam Puan	Anne-Baba Beraberlik Durumu	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
Manevi Başa Çıkma	Anne-Baba Birlikte	478	268.24	7.218	2	.027
	Anne-Baba Ayrı	23	229.57			
	Anne-Baba Boşanmış	24	190.60			
Aşkınlık	Anne-Baba Birlikte	478	265.86	5.468	2	.065
	Anne-Baba Ayrı	23	270.65			
	Anne-Baba Boşanmış	24	198.79			
Anlam Arayışı	Anne-Baba Birlikte	478	266.53	4.142	2	.126
	Anne-Baba Ayrı	23	251.41			

	Anne-Baba Boşanmış	24	203.73			
Bağlantı	Anne-Baba Birlikte	478	268.03			
	Anne-Baba Ayrı	23	275.93	14.342	2	.001
	Anne-Baba Boşanmış	24	150.50			
Maneviyat Ölçeği	Anne-Baba Birlikte	478	269.54			
	Anne-Baba Ayrı	23	232.07	12.431	2	.002
Toplam	Anne-Baba Boşanmış	24	162.29			

Tablo 24’te maneviyat ölçeği toplam ve manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı ve bağlantı alt boyutları için Kruskal Wallis-H Testi uygulanmıştır. Uygulama sonucunda maneviyat ölçeği toplam puanı için anne-baba beraberlik durumunun sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($X^2_{(2)}=12.431$; $p<.01$). Ulaşılan bu sonuç neticesinde, maneviyat toplam puanları öğrencilerin anne-babasının beraberlik durumuna göre kayda değer bir farklılaşma göstermiştir. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için uygulanan Mann-Whitney U Testi sonrası anne-babası birlikte olanlar ile anne-babası boşanmış olanlar ($U=3414.00$; $p=.001$) ve anne-babası ayrı olanlar ile anne-babası boşanmış olanlar ($U=181.00$; $p=.043$) arasında farklılık olduğu görülmüştür. Öğrencilerden anne-babası birlikte yaşayanların maneviyat toplam puanları sıralamalar ortalamaları diğerlerine kıyasla en yüksek olarak tespit edilmiştir.

Alt boyutlar incelendiğinde manevi başa çıkma($X^2_{(2)}=7.218$; $p<.05$) ve bağlantı($X^2_{(2)}=14.342$; $p<.01$) alt boyutlarında anlamlı farklılaşma görülmüştür. Anlamlı farklılaşma tespit edilen bu alt boyutlarda farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu tespit edebilmek için Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Manevi başa çıkma alt boyutunda anne-baba birlikte ve anne-baba boşanmış grupları arasında ($U=4061.50$; $p=.015$), bağlantı alt boyutunda anne-baba birlikte ve anne baba boşanmış grupları ($U=3170.00$; $p=.000$) ve anne-baba ayrı ve anne-baba boşanmış grupları ($U=142.00$; $p=.004$) arasında anlamlı farklılaşma olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 25. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Anne-Baba Evlilik Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyut	Gruplar	N	$\bar{X}$	SS	Var. K.	K.T.	S.D.	K.O.	F	P
Manevi Yaşantı	Anne-Baba Birlikte	478	17.47	5.17	G.Arası	367.46	2	183.73	6.779	.001
					G. İçi	14148.84	522	27.10		
	Anne-Baba Ayrı	23	16.47	4.99	Toplam	14516.31	524			
	Anne-Baba Boşanmış	24	13.54	6.01						
	Toplam	525	17.24	5.26						
Manevi Hoşnutluk	Anne-Baba Birlikte	478	10.87	2.48	G.Arası	.02	2	.015	.002	.998
					G. İçi	3310.16	522	6.34		
	Anne-Baba Ayrı	23	10.91	2.67	Toplam	3310.19	524			
	Anne-Baba Boşanmış	24	10.87	2.93						
	Toplam	525	10.87	2.51						
Tabiatla Uyum	Anne-Baba Birlikte	478	10.31	2.79	G.Arası	11.27	2	5.63	.735	.480
					G. İçi	4002.77	522	7.66		
	Anne-Baba Ayrı	23	9.86	2.18	Toplam	4014.05	524			
	Anne-Baba Boşanmış	24	9.75	2.83						
	Toplam	525	10.27	2.76						

Tablo 25'e bakıldığında, uygulanan ANOVA neticesinde manevi yaşantı alt boyutunun anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir ($F=6.779; p<.01$). Manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir ($p>.05$). Anlamlı farklılık bulunan manevi yaşantı alt boyutu için uygulanan post-hoc analizi sonrasında anne-babası birlikte olanlar ile anne-babası boşanmış olanlar arasında anne-babası birlikte olanlar lehine anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır.

Tablo 26. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Puanlarının Anne-Baba Evlilik Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Anne-Babanın Evlilik Durumu	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
Anne-Baba Birlikte	478	263.17			
Anne-Baba Ayrı	23	274.41	.343	2	.842
Anne-Baba Boşanmış	24	248.77			

Tablo 26’da; öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanlarının anne-babasının evlilik durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere Kruskal Wallis-H Testi uygulanmış ve uygulama sonucunda, anne-baba evlilik durumunun sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($X^2_{(2)}=.343$; $p>.05$). Ulaşılan bu sonuç neticesinde, psikolojik iyi oluş puanları öğrencilerin anne-babalarının beraberlik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır.

3.5. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş ve Maneviyat Düzeylerinin Eğitim Bilgileri Değişkenlerine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığına Dair Bulgular

Bu kısımda öğrencilerin eğitim bilgileri ile ilgili olarak belirlenen değişkenlerden; mezun olunan lise, eğitim görülen bölüm ve eğitim görülen dönem değişkenlerinin maneviyat ve psikolojik iyi oluş puanlarıyla anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı çeşitli istatistik hesaplamalarla incelenmiştir.

3.5.1 Mezun Olunan Lise Türüne İlişkin Veriler

Öğrencilerin maneviyat ve psikolojik iyi oluş ölçeği puanlarının mezun olunan lise türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere psikolojik iyi oluş ölçeği toplam puanı, maneviyat ölçeği toplam ve manevi yaşantı, anlam arayışı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutları için Kruskal Wallis-H Testi ve diğer alt boyutlar için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 27. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Mezun Olunan Lise Türüne Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Alt Boyut/ Toplam Puan	Mezun Olunan Lise	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
Manevi Başa Çıkma	İmam-Hatip Liseleri	135	333.27	47.044	8	.000
	Meslek Liseleri	46	220.62			
	Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri	233	241.13			
	Yetenek Liseleri	40	210.41			
	Özel Lise	11	279.82			
	Sosyal Bilimler Lisesi	5	183.20			
	Açık Lise	18	310.25			
	Düz Lise	17	242.47			
	Temel Lise	20	231.75			
Aşkınlık	İmam-Hatip Liseleri	135	314.48	39.076	8	.000
	Meslek Liseleri	46	236.52			
	Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri	233	252.42			
	Yetenek Liseleri	40	197.80			
	Özel Lise	11	232.55			
	Sosyal Bilimler Lisesi	5	142.70			
	Açık Lise	18	320.58			
	Düz Lise	17	238.09			
	Temel Lise	20	246.23			
Anlam Arayışı	İmam-Hatip Liseleri	135	324.59	46.664	8	.000
	Meslek Liseleri	46	215.98			
	Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri	233	244.10			
	Yetenek Liseleri	40	208.36			
	Özel Lise	11	324.27			
	Sosyal Bilimler Lisesi	5	124.10			
	Açık Lise	18	314.06			
	Düz Lise	17	288.44			
	Temel Lise	20	218.33			
Bağlantı	İmam-Hatip Liseleri	135	334.22	48.428	8	.000
	Meslek Liseleri	46	225.25			
	Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri	233	240.73			
	Yetenek Liseleri	40	214.46			

	Özel Lise	11	283.77			
	Sosyal Bilimler Lisesi	5	146.40			
	Açık Lise	18	291.61			
	Düz Lise	17	220.94			
	Temel Lise	20	253.30			
	İmam-Hatip Liseleri	135	331.57			
	Meslek Liseleri	46	219.42			
	Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri	233	244.56			
Maneviyat Ölçeği	Yetenek Liseleri	40	205.16			
Toplam	Özel Lise	11	278.91	50.206	8	.000
	Sosyal Bilimler Lisesi	5	162.00			
	Açık Lise	18	335.61			
	Düz Lise	17	220.06			
	Temel Lise	20	218.55			

Tablo 27’de; öğrencilerin maneviyat toplam ve manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı ve bağlantı alt boyutları puanlarının mezun oldukları lise türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda; mezun olunan lise türüne göre maneviyat ölçeği toplam puanları sıralama ortalamalarının anlamlı derecede farklılaştığı ve yüksek düzeyde anlamlı olduğu görülmüştür ($X^2_{(8)}=50.206$; $p<.001$). İmam-hatip Liselerinden mezun olan öğrencilerin diğer liselere kıyasla maneviyat ölçeği toplam puanları sıralama ortalamalarının en yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alt boyutlara bakıldığında; manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı, bağlantı alt boyutlarının mezun olunan lise türüne göre yüksek düzeyde anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<.001$).

Anlamlı farklılık bulunan grupları belirlemek amacıyla uygulanan Mann-Whitney U Testi sonrasında; maneviyat ölçeği toplam puanında gruplar arasındaki anlamlı farklılığın; İ.H.L. ile MES.L. ($U=1751.50, p=.000$), İ.H.L. ile A., A.Ö. ve F.L. ($U=10501.50, p=.000$), İ.H.L. ile YET.L. ($U=1410.00, p=.000$), İ.H.L. ile S.B.L. ($U=139.50, p=.026$), İ.H.L. ile D.L. ($U=635.50, p=.003$), İ.H.L. ile T.L. ($U=726.50, p=.001$), MES.L. ile Aç.L. ($U=226.00, p=.005$), A., A.Ö. ve F. L. ile Aç.L. ($U=1384.50, p=.016$), YET.L. ile Aç.L. ($U=190.50, p=.004$), Aç.L. ile D.L. ($U=85.50, p=.026$) ve A.L. ile T.L. ($U=94.00, p=.012$) arasında olduğu bulunmuştur.

“Manevi Başa Çıkma” alt boyutunda, İ.H.L. ile MES.L.(U=1722.00,p=.000), İ.H.L. ile A., A.Ö. ve F.L. (U=10193.00,p=.000), İ.H.L. ile YET.L.(U=1474.50,p=.000), İ.H.L. ile D.L. (U=736.50,p=.015), İ.H.L. ile T.L.(U=811.50,p=.004), MES.L. ile Aç.L.(U=272.50,p=.034), YET.L. ile Aç. L.(U=222.00,p=.020) arasında, “Aşknlık” alt boyutunda İ.H.L. ile MES.L.(U=2200.00,p=.001), İ.H.L. ile A., A.Ö. ve F. L. (U=11994.00,p=.000), İ.H.L. ile YET.L.(U=1495.00,p=.000), İ.H.L. ile Ö. L.(U=497.50,p=.028), İ.H.L. ile S.B.L.(U=108.00,p=.002), İ.H.L. ile D. L.(U=799.00,p=.014), İ.H.L. ile T.L.(U=1026.50,p=.037), MES.L. ile Aç.L.(U=286.50,p=.037), A., A.Ö. ve F.L. ile YET.L.(U=3689.50,p=.024), A., A.Ö. ve F.L. ile Aç.L.(U=1553.00,p=.046), YET.L. ile Aç.L.(U=195.50,p=.003), S.B..L. ile Aç.L.(U=14.50,p=.009) arasında, “Anlam Arayışı” alt boyutunda İ.H.L. ile MES.L. (U=1818.00,p=.000), İ.H.L. ile A., A.Ö. ve F.L. (U=10827.00,p=.000), İ.H.L. ile YET.L. (U=1549.50,p=.000), İ.H.L. ile S.B.L.(U=92.50,p=.005) ve İ.H.L. ile T.L. (U=804.50,p=.003), MES.L. ile Ö.L.(U=152.00,p=.040) ve MES.L. ile Aç.L.(U=254.00,p=.016), A., A.Ö. ve F.L. ile Aç.L.(U=1513.00,p=.047), YET.L. ile Aç.L.(U=216.50,p=.015), Ö.L. ile S.B.L.(U=8.00,p=.023), S.B.L. ile Aç.L. (U=14.00,p=.019), Aç.L. ile T.L.(U=113.00,p=.048) arasında; “Bağlantı” alt boyutunda, İ.H.L. ile MES.L.(U=1802.00,p=.000), İ.H.L. ile A., A.Ö. ve F.L. (U=10032.50,p=.000), İ.H.L. ile YET.L. (U=1530.00,p=.000), İ.H.L. ile S.B.L.(U=120.50,p=.011), İ.H.L. ile D.L. (U=654.00,p=.003) ve İ.H.L. ile T.L. (U=930.00,p=.020) grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 28. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Mezun Olunan Lise Türüne Göre Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyut	Gruplar	N	$\bar{X}$	SS	Var. K.	K.T.	S.D.	K.O.	F	P
Manevi Yaşantı	İ.H.L	135	19.87	3.48	G.Arasi	1855.03	8	231.87	9.450	.000
	MES.L.	46	15.86	4.86	G. İçi	12661.28	516	24.53		
	A., A.Ö. ve F.L	233	16.74	5.50	Toplam	14516.31	524			
	YET.L.	40	14.07	5.09						
	Özel Lise	11	17.54	7.11						
	S.B.L.	5	13.40	7.43						
	Açık Lise	18	19.83	4.36						
	Düz Lise	17	15.94	5.03						

	Temel Lise	20	14.50	4.97						
	Toplam	525	17.24	5.26						
Manevi Hoşnutluk	İ.H.L	135	10.34	2.24	G.Arası	114.67	8	14.33	2.315	.019
	MES.L.	46	10.65	3.03	G. İçi	3195.52	516	6.19		
	A.,A.Ö. ve F.L	233	11.15	2.47	Toplam	3310.19	524			
	YET.L.	40	11.57	2.64						
	Özel Lise	11	9.45	1.63						
	S.B.L.	5	12.00	1.87						
	Açık Lise	18	10.88	2.92						
	Düz Lise	17	10.35	2.39						
	Temel Lise	20	11.35	2.60						
	Toplam	525	10.87	2.51						
Tabiatla Uyum	İ.H.L.	135	10.46	2.65	G.Arası	118.98	8	14.87	1.970	.048
	MES.L.	46	10.43	2.80	G. İçi	3895.06	516	7.54		
	A.,A.Ö. ve F.L	233	9.93	2.87	Toplam	4014.05	524			
	YET.L.	40	11.12	2.74						
	Özel Lise	11	11.63	1.56						
	S.B.L.	5	9.00	2.91						
	Açık Lise	18	11.33	2.54						
	Düz Lise	17	9.70	2.59						
	Temel Lise	20	9.85	2.45						
	Toplam	525	10.27	2.76						

Tablo 28’de, maneviyat ölçeği alt boyutlarından manevi yaşantı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutu için uygulanan ANOVA sonrası manevi hoşnutluk($F=2.315;p<.05$) ve tabiatla uyum($F=1.970;p<.05$) alt boyutlarının anlamlı şekilde farklılaştığı ve manevi yaşantı alt boyutunun yüksek düzeyde anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür($F=9.450;p<.001$). Anlamlı farklılık tespit edilen alt boyutlar için uygulanan post-hoc analizi sonrasında manevi yaşantı alt boyutunda İ.H.L. ile MES.L, İ.H.L. ile A., A.Ö. ve F.L, İ.H.L. ile YET.L. ve İ.H.L. ile Temel Lise arasında İ.H.L. lehine Aç.L. ile YET.L. arasında Aç.L. lehine, manevi hoşnutluk alt boyutunda İ.H.L. ile A., A.Ö. ve F.L ve İ.H.L. ile YET.L. arasında İ.H.L. aleyhine A., A.Ö. ve F.L ile özel lise, YET.L. ile özel lise, temel lise ile özel lise arasında özel lise lehine ve tabiatla uyum alt boyutunda A., A.Ö. ve F.L ile YET.L., özel lise ve Aç.L. arasında A., A.Ö. ve F.L aleyhine anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 29. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Mezun Olunan Lise Türüne Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Mezun Olunan Lise	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
İmam-Hatip Liseleri	135	284.84			
Meslek Liseleri	46	261.51			
Anadolu, Anadolu Öğretmen ve Fen Liseleri	233	249.21			
Yetenek Liseleri	40	297.84			
Özel Lise	11	343.32	18.187	8	.020
Sosyal Bilimler Lisesi	5	95.40			
Açık Lise	18	256.72			
Düz Lise	17	262.18			
Temel Lise	20	214.08			

Tablo 29’da; öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanlarının mezun oldukları lise türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda; mezun olunan lise türüne göre psikolojik iyi oluş puanları sıralama ortalamalarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür ($X^2_{(8)} = 18.187$; $p < .05$). Özel liselerden mezun olan öğrencilerin diğer liselere kıyasla psikolojik iyi oluş puanları sıralama ortalamalarının en yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mezun olunan liseler arasındaki farklılığın hangi liseler arasında olduğunu belirlemek için yapılan Mann-Whitney U Testi sonucunda; İ.H.L. ile A., A.Ö. ve F.L. ($U=13585.50, p=.029$), İ.H.L. ile S.B.L. ($109.00, p=.010$), MES.L. ile S.B.L. ($U=44.00, p=.024$), A., A.Ö. ve F.L. ile Ö.L. ($U=823.50, p=.045$) ve A., A.Ö. ve F.L. ile S.B.L. ($U=226.50, p=.019$), YET.L. ile S.B.L. ($U=25.00, p=.007$), YET.L. ile T.L. ($U=271.00, p=.043$), Ö.L. ile S.B.L. ($U=5.00, p=.010$), S.B.L. ile Aç.L. ($U=16.50, p=.033$) ve S.B.L. ile D.L. ($U=14.00, p=.025$) arasında farkın anlamlı olduğu görülmüştür.

3.5.2 Eğitim Görülen Bölüme İlişkin Veriler

Öğrencilerin maneviyat ve psikolojik iyi oluş ölçeği puanlarının eğitim görülen bölüme göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere normal dağılım varsayımlarının sağlanmaması nedeniyle psikolojik iyi oluş ölçeği toplam puanı, maneviyat ölçeği toplam ve manevi yaşantı, anlam arayışı, manevi hoşnutluk ve tabiatla

uyum alt boyutları için Kruskal Wallis-H Testi ve normal dağılım varsayımları karşılanması nedeniyle diğer alt boyutlar için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 30. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Bölüme Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Alt Boyut/ Toplam Puan	Eğitim Görülen Bölüm	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
Manevi Başa Çıkma	Din Eğitimi Veren Bölümler	134	349.29	63.387	4	.000
	Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	246.20			
	Sayısal Bölümler	98	251.49			
	Sözel Bölümler	116	222.99			
	Yetenek Bölümleri	76	209.09			
Aşkınlık	Din Eğitimi Veren Bölümler	134	334.61	53.623	4	.000
	Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	241.53			
	Sayısal Bölümler	98	256.27			
	Sözel Bölümler	116	240.15			
	Yetenek Bölümleri	76	208.83			
Anlam Arayışı	Din Eğitimi Veren Bölümler	134	345.14	57.299	4	.000
	Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	249.43			
	Sayısal Bölümler	98	246.40			
	Sözel Bölümler	116	226.50			
	Yetenek Bölümleri	76	213.34			
Bağlantı	Din Eğitimi Veren Bölümler	134	354.67	65.895	4	.000
	Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	241.62			
	Sayısal Bölümler	98	256.60			
	Sözel Bölümler	116	216.28			
	Yetenek Bölümleri	76	209.34			
Maneviyat Ölçeği Toplam	Din Eğitimi Veren Bölümler	134	354.67	71.662	4	.000
	Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	241.62			
	Sayısal Bölümler	98	256.60			
	Sözel Bölümler	116	216.28			
	Yetenek Bölümleri	76	209.34			

Tablo 30’da; öğrencilerin maneviyat toplam ile manevi başa çıkma, aşkınlık, anlam arayışı ve bağlantı alt boyut puanlarının eğitim gördükleri bölüme göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere uygulanan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda eğitim görülen bölüm ile maneviyat toplam puan ortalamaları arasında yüksek düzeyde anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($X^2_{(4)} = 71.662; p < .001$). En yüksek maneviyat puan sıralama ortalamasının dini eğitim verilen bölümlerde olduğu bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarından Manevi Başa Çıkma ($X^2_{(4)} = 63.387; p < .001$), Aşkınlık ($X^2_{(4)} = 53.623; p < .001$), Anlam Arayışı ($X^2_{(4)} = 57.299; p < .001$), Bağlantı ($X^2_{(4)} = 65.895; p < .001$) alt boyutları ile eğitim görülen bölüm arasında yüksek düzeyde anlamlı bir farklılık olduğu sonucu elde edilmiştir.

Maneviyat toplam puanda hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmek için Mann-Whitney U Testi yapılmış ve Din Eğitimi Veren Bölümler ile Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler ($U = 3913.50, p = .000$), Sayısal Bölümler ($U = 4078.50, p = .000$), Sözel Bölümler ($U = 3522.00, p = .000$) ve Yetenek Bölümleri ($U = 2399.50, p = .000$), Sayısal Bölümler ile Yetenek Bölümleri ($U = 3000.00, p = .028$) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Anlamlı farklılık bulunan alt boyutlardan “Manevi Başa Çıkma” alt boyutunda; Din.E.V.B. ile Psk.E.V.B. ($U = 4209.50, p = .000$), Din.E.V.B. ile Say.B. ($U = 4057.00, p = .000$), Din.E.V.B. ile Söz.B. ($U = 3898.50, p = .000$) ve Din.E.V.B. ile Yt.B. ($U = 2468.50, p = .000$), Say.B. ile Yt.B. ($U = 3068.00, p = .046$) arasında, “Aşkınlık” alt boyutunda Din.E.V.B. ile Psk.E.V.B. ($U = 4351.00, p = .000$), Din.E.V.B. ile Say.B. ($U = 4525.00, p = .000$), Din.E.V.B. ile Söz.B. ($U = 4978.00, p = .000$) ve Din.E.V.B. ile Yt.B. ($U = 2747.00, p = .000$), Say.B. ile Yt.B. ($U = 2998.00, p = .020$) arasında, “Anlam Arayışı” alt boyutunda; Din.E.V.B. ile Psk.E.V.B. ($U = 4344.50, p = .000$), Din.E.V.B. ile Say.B. ($U = 3929.00, p = .000$), Din.E.V.B. ile Söz.B. ($U = 4198.00, p = .000$) ve Din.E.V.B. ile Yt.B. ($U = 2719.00, p = .000$) arasında, “Bağlantı” alt boyutunda Din.E.V.B. ile Psk.E.V.B. ($U = 3372.50, p = .000$), Din.E.V.B. ile Say.B. ($U = 4332.50, p = .000$), Din.E.V.B. ile Söz.B. ($U = 4213.50, p = .000$) ve Din.E.V.B. ile Yt.B. ($U = 2707.00, p = .000$), Psk.E.V.B. ile Say.B. ($U = 4058.00, p = .027$), Say.B. ile Yt.B. ($U = 3074.00, p = .046$) arasında farkın anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 31. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Eğitim Görülen Bölüme Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

A.B.	Gruplar	N	$\bar{X}$	SS	Var. K.	K.T.	S.D.	K.O.	F	P
Manevi Yaşantı	Din Eğitimi Veren Bölümler	134	20.47	3.71	G.Arası	2214.89	4	553.72	23.407	.000
	Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	16.52	5.5	G. İçi	12301.42	520	23.65		
	Sayısal Bölümler	98	17.24	5.07	Toplam	14516.31	524			
	Sözel Bölümler	116	15.94	5.27						
	Yetenek Bölümleri	76	14.51	4.82						
	Toplam	525	17.24	5.26						
Manevi Hoşnutluk	Din Eğitimi Veren Bölümler	134	10.33	2.34	G.Arası	61.64	4	15.41	2.467	.044
	Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	11.05	2.42	G. İçi	3248.55	520	6.24		
	Sayısal Bölümler	98	11.19	2.59	Toplam	3310.19	524			
	Sözel Bölümler	116	10.85	2.44						
	Yetenek Bölümleri	76	11.22	2.8						
	Toplam	525	10.87	2.51						
Tabiatla Uyum	Din Eğitimi Veren Bölümler	134	10.52	2.77	G.Arası	122.85	4	30.71	4.104	.003
	Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	10.14	2.75	G. İçi	3891.19	520	7.48		
	Sayısal Bölümler	98	10.43	2.79	Toplam	4014.05	524			
	Sözel Bölümler	116	9.48	2.64						
	Yetenek Bölümleri	76	10.97	2.68						
	Toplam	525	10.27	2.76						

Tablo 31’de maneviyyat ölçeği alt boyutlarından manevi yaşantı, manevi hoşnutluk ve tabiatla uyum alt boyutu için uygulanan ANOVA sonrası manevi yaşantı alt boyutunda yüksek düzeyde bir anlamlı farklılaşma olduğu görülmüştür ($F=23.407; p<.001$). Tabiatla uyum($F=4.104; p<.01$) ve manevi hoşnutluk alt boyutunun da anlamlı şekilde farklılaştığı saptanmıştır($F=2.467; p<.05$). Yapılan post-hoc analizi sonrasında manevi yaşantı alt boyutunda Din.E.V.B ile Psk.E.V.B., Say.B., Söz.B. ve Yt.B. arasında Din.E.V.B. lehine ve Say.B. ile Yt.B. arasında Say.B. lehine; manevi hoşnutluk alt boyutunda Psk.E.V.B. ile Din.E.V.B, Say.B. ile Din.E.V.B, Yt.B. ile Din.E.V.B arasında Din.E.V.B. aleyhine, tabiatla uyum alt boyutunda Yt.B. ile Söz.B. arasında yetenek bölümleri lehine anlamlı farklılaşma olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 32. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Bölüme Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Bölüm	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	X^2	Sd	P
Din Eğitimi Veren Bölümler	134	273.91			
Psikoloji Eğitimi Veren Bölümler	101	242.49			
Sayısal Bölümler	98	256.87	4.197	4	.380
Sözel Bölümler	116	259.79			
Yetenek Bölümleri	76	283.84			

Tablo 32’de; öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanlarının eğitim gördükleri bölüme göre farklılaşıp farklılaşmadığı uygulanan Kruskal Wallis-H Testi ile incelenmiş ve uygulama sonucunda, eğitim görülen bölümün sıralama ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($X^2_{(4)}= 4.197$; $p>.05$). Ulaşılan bu sonuç neticesinde, psikolojik iyi oluş puanları öğrencilerin eğitim gördükleri bölüme göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

3.5.3 Eğitim Görülen Döneme İlişkin Veriler

Öğrencilerin eğitim gördükleri dönem üniversiteye yeni başlayanlar ve bitirmek üzere olanları ayırabilmek adına ara sınıfları almayacak şekilde bölünmüştür. Hazırlık sınıfı ve 1.sınıf öğrencileri üniversite eğitiminin başında olan öğrenciler olarak kabul edilerek tek grup olarak birleştirilmiştir.

Tablo 33. Öğrencilerin Maneviyat Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Döneme Göre T-testi Sonuçları

Alt Boyut/ Toplam Puan	Dönem	N	$\bar{X}$	SS	t	sd	P
Manevi Başa Çıkma	Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	20.30	4.52	2.404	523	.017
	4. Sınıf	235	19.31	4.79			
Aşkınlık	Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	8.97	1.58	1.803	452	.072
	4. Sınıf	235	8.69	191			

Manevi Yaşantı	Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	17.92	5.15	3.276	523	.001
	4. Sınıf	235	16.42	5.28			
Anlam Arayışı	Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	17.03	2.84	1.665	523	.096
	4. Sınıf	235	16.60	3.06			
Manevi Hoşnutluk	Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	10.80	2.51	-.721	523	.471
	4. Sınıf	235	10.96	2.51			
Bağlantı	Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	17.09	3.71	1.662	523	.097
	4. Sınıf	235	16.54	3.92			
Tabiatla Uyum	Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	10.48	2.73	1.972	523	.049
	4. Sınıf	235	10.00	2.79			
Maneviyat Ölçeği Toplam	Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	102.62	17.13	2.628	523	.009
	4. Sınıf	235	98.55	18.23			

Tablo 33’de; öğrencilerin maneviyat puanlarının eğitim gördükleri döneme göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş, değişkenin iki kategorili olması nedeniyle uygulanan iki bağımsız örneklemli ortalamaların farkı t Testi sonucunda öğrencilerin maneviyat toplam puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır [$t(523)=2.628; p<.01$]. Bu farklılık da Hazırlık ve 1. Sınıf öğrencilerinin tarafına olacak şekilde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak Hazırlık ve 1. Sınıf öğrencilerinin maneviyat düzeylerinin 4. Sınıftaki öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Maneviyat ölçeğinin alt boyutlarıyla ilgili sonuçlara bakıldığında ise; aşkınlık, anlam arayışı, manevi hoşnutluk, bağlantı alt boyutunun eğitim görülen döneme göre anlamlı bir farklılık göstermediği; manevi başa çıkma [$t(523)=2.404; p<.05$] ve tabiatla uyum [$t(523)=1.972; p<.05$] alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunduğu, manevi yaşantı alt boyutunun ise orta düzeyde anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir [$t(523)=3.276; p<.01$].

Tablo 34. Öğrencilerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Eğitim Görülen Döneme Göre T-testi Sonuçları

Eğitim Görülen Dönem	N	$\bar{X}$	SS	t	sd	P
Hazırlık Sınıfı ve 1. Sınıf	290	43.43	7.43	.601	523	.548
4. Sınıf	235	43.02	7.91			

Tablo 34’te; öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanlarının eğitim gördükleri döneme göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş ve uygulanan iki bağımsız örneklemli ortalamaların farkı t Testi sonucunda öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarının eğitim görülen döneme göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır [$t(523)=.601$; $p>.05$].

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu kısmında; üniversite öğrencilerinin maneviyatları ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkilere dair elde edilen sonuçlar verilmiş ve bu sonuçlar ışığında daha önce yapılan çalışmalar da ele alınarak konumuz tartışılmış ve daha sonra yapılacak araştırmalar için öneriler ifade edilmiştir.

4.1. Tartışma

Bu araştırmada Üniversite Öğrencilerinin (Hazırlık Sınıfı, 1. Sınıf ve 4. Sınıf Öğrencileri olmak üzere) maneviyat düzeyleri ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca cinsiyet, yaş, gelir durumu, anne-babanın evlilik durumu, mezun olunan lise türü, eğitim görülen dönem ve eğitim görülen bölüm değişkenleri ile maneviyat ve psikolojik iyi oluş düzeyi arasında anlamlı farklılaşma olup olmadığı ele alınmıştır.

Araştırmamızın ana problemi “Maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasında bir ilişki var mıdır ve bir ilişki varsa bu ilişkinin yönü nedir?” şeklindedir. Uygulanan ölçekler sonrasında maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasında yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Literatür incelemesi yapıldığında maneviyatın ve manevi unsurların psikolojik iyi oluş üzerinde olumlu etkisi olduğu ve ikisi arasında olumlu bir ilişki bulunduğu yönünde çalışmalara rastlanmıştır. Holder vd. (2010)¹⁷⁸ çocuklarla, Toprak (2018)¹⁷⁹, Solmaz (2019)¹⁸⁰ ve Kalaycı (2019)¹⁸¹ üniversite öğrencileriyle, Saleem(2017)¹⁸² 20-35 yaş arası genç yetişkinlerle, Hodges(2002)¹⁸³, Yoon(2014)¹⁸⁴ ve Akman(2020)¹⁸⁵ yetişkinlerle, Jahan ve Khan (2014)¹⁸⁶ ve Thauvoye vd.(2018)¹⁸⁷

¹⁷⁸ Holder, Coleman, Wallace, a.g.m., s.144.

¹⁷⁹ Toprak, a.g.t., s.83.

¹⁸⁰ Solmaz, a.g.t., s.45.

¹⁸¹ Kalaycı, a.g.t., s.91.

¹⁸² Saleem, a.g.m., s.422.

¹⁸³ Hodges, a.g.m., s. 114.

¹⁸⁴ Yoon vd., a.g.m., s. 142.

¹⁸⁵ Afra Esma Akman, *Maneviyat Düzeylerine Göre Stres, Bilgece Farkındalık ve Ayrışma-Bütünleşme Farklılıkları*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s.49.

¹⁸⁶ Jahan ve Sabira Khan, a.g.m., s. 70.

¹⁸⁷ Evalyne Thauvoye vd., a.g.m., s.2174.

yaşlılarla yaptıkları çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Deb vd.(2016)¹⁸⁸ de Hindistan’da 20-27 yaş arası 475 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında zihinsel sağlık ile maneviyat arasında olumlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Başta da belirttiğimiz gibi maneviyat psikolojik iyi oluş üzerinde etkili olan önemli unsurlardan birisidir. Bireyin ruhi yanını bedeni gibi beslemesi ve desteklemesi somut olumlu etkiler göstermektedir. Yapılan araştırma sonuçlarıyla da tespit edilen bu durumun özellikle ruh sağlığı çalışmalarında sağaltım ve koruyucu programlarda göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bireyin bu yanının desteklenmesi hem bireysel hem de toplumsal huzur, refah ve mutluluk için dikkat edilmesi gereken bir husustur.

4.1.1. Üniversite Öğrencilerinin Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluşlarının Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşmasına Yönelik Sonuç ve Tartışmalar

4.1.1.1. Cinsiyete Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş

Araştırmamızın alt problemlerinden biri olan “Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusu farklılaşma olduğu şeklinde cevaplanmıştır. Cinsiyete göre öğrencilerin maneviyat düzeylerinin değiştiği ve kız öğrencilerin maneviyat puanlarının erkek öğrencilere göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ve erkek öğrencilerden yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan alanyazın araştırmasında; Yoon(2014)¹⁸⁹ yaşlılarla, Deb(2016)¹⁹⁰ ve Kalaycı(2019)¹⁹¹ üniversite öğrencileriyle, Masat(2018)¹⁹² kanser hastalarıyla yaptıkları çalışmalarda ve Dursun(2019)¹⁹³ evli ve bekâr yetişkin bireylerin karşılaştırılmasını yaptığı çalışmasında kadınların maneviyat düzeylerinin erkeklere kıyasla anlamlı derecede farklılaştığı sonucunu elde etmişlerdir. Bu araştırmalar

¹⁸⁸ Sibnath Deb, Kevin McGirr, Jiandong Sun, “Spirituality in Indian University Students and its Associations with Socioeconomic Status, Religious Background, Social Support, and Mental Health”, *J Relig Health*, S.55 (2016), s. 1636.

¹⁸⁹ Yoon vd., a.g.m., s.140.

¹⁹⁰ Deb, McGirr, Sun, a.g.m., s. 1630.

¹⁹¹ Kalaycı, a.g.t., s.107.

¹⁹² Sevil Masat, *Onkoloji Hastalarında Psikososyal Sorunlar ile Manevi Yönelim ve Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2018, s. 51.

¹⁹³ Dursun, a.g.t., s. 39-40.

bizim araştırma sonucumuzu destekler niteliktedir. Marlin(2009)¹⁹⁴, Lopez(2014)¹⁹⁵, Jahan ve Khan(2014)¹⁹⁶, Doğan(2006)¹⁹⁷, Toprak(2018)¹⁹⁸, Kılıç(2019)¹⁹⁹ ve Erol(2020)²⁰⁰ ise gerçekleştirdikleri çalışmalarda maneviyat ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık tespit etmemiştir.

Kadınların maneviyat düzeylerinin erkeklerden yüksek çıkması kültürel bir durum olarak kabul edilebileceği gibi bunda kadınların erkeklere nazaran daha duygusal bir yapıya sahip olmaları, duygusal zekâlarının erkeklere nazaran ön planda olmasının da etkili olabileceği ve bununla birlikte kadının tarihte çocukların büyütülmesi ve ailenin bakımında önemli bir rol üstlenmesinin de üzerinde durulması gereken bir faktör olduğuna dikkat edilmelidir.²⁰¹

Cinsiyet değişkeni ile ilgili ikinci alt problemimiz “Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindedir. Yapılan analizler sonrasında öğrencilerin cinsiyetleri ile psikolojik iyi oluşları arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Literatür incelendiğinde cinsiyet ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir fark vardır sonucuna ulaşan çalışmalar olduğu gibi tersi sonuca ulaşan çalışmalara da rastlanmaktadır. Göcen (2012)²⁰²’in, Turgut (2017)²⁰³’un ve Kocaman’ın (2019)²⁰⁴ yetişkinlerle, Tütüncü (2012)²⁰⁵’nün yönetici ve çalışanlarla, Demirtaş’ın (2016)²⁰⁶ okul yöneticileriyle, Demir’in

¹⁹⁴ Marlin, a.g.m., s. 9.

¹⁹⁵ Violeta Lopez vd., “Spirituality, Religiosity, and Personal Beliefs of Australian Undergraduate Nursing Students”, *Journal of Transcultural Nursing*, (2014), s.4.

¹⁹⁶ Jahan ve Sabira Khan, a.g.m., s. 70.

¹⁹⁷ Türkan Doğan, Üniversite Öğrencilerinin İyilik Halinin Maneviyat ve Serbest Zaman Boyutlarının İncelenmesi, *Türk PDR (Psikolojik Danışma ve Rehberlik) Dergisi*, C.3, S.26 (2006), s.5.

¹⁹⁸ Toprak, a.g.t., s.85.

¹⁹⁹ Fatma Kılıç, *Çocuk Evlerinde Çalışan Bakım Elemanlarında Psikolojik Sermaye Algısı, İş Doyumu ve Maneviyat Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 69.

²⁰⁰ Abdulkadir Erol, *Rehber Öğretmenlerin Manevi Yönelim Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mardin: Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s.72.

²⁰¹ Deb, McGirr, Sun, a.g.m., s.1638.

²⁰² Göcen, a.g.e., s. 198.

²⁰³ Ayşegül Turgut, a.g.t., s. 84.

²⁰⁴ Kocaman, a.g.t., s. 51.

²⁰⁵ Mehmet Tütüncü, *Yönetici ve Çalışanların Psikolojik İyi Olma ve Stres Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 28.

²⁰⁶ Serkan Demirtaş, *Okul Yöneticilerinin psikolojik iyi olma ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Mevlâna Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 68.

(2018)²⁰⁷ bilişim öğretmenleri, Ekti (2019)²⁰⁸ 'nin ergenlerle, Ekşioğlu (2011)²⁰⁹ , Halisdemir (2013)²¹⁰ , Devran (2018)²¹¹ ve Basut'un (2020)²¹² üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdikleri çalışmalarda cinsiyet ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmaların sonuçları araştırmamızınki ile benzerdir.

Marlin(2009), üniversite öğrencilerinde öznel iyi oluşu incelediği çalışmasında erkeklerin puanlarını kızlardan yüksek bulmasına karşın, cinsiyet ile öznel iyi oluş arasında anlamlı bir farka rastlamamıştır.²¹³

Cirhinlioğlu(2006)²¹⁴ , Gürel(2009)²¹⁵ , Anlı(2011)²¹⁶ , Demirci(2012)²¹⁷ , Şahin(2013)²¹⁸ , Gediksiz(2013)²¹⁹ , Sandıkçı(2014)²²⁰ , Cengiz(2018)²²¹ , Girgin(2018)²²² ve Savaş (2019)²²³ ise çalışmalarında cinsiyet ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Bulunan ilişki kadınların psikolojik iyi oluş puanlarının erkeklerinden yüksek olduğu şeklindedir. Bununla birlikte Küçü(2018)²²⁴,

²⁰⁷ Doğan Demir, *Bilişim Öğretmenlerinin Sanal Yalnızlık, Mesleki Tükenmişlik ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon: Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018, s. 41.

²⁰⁸ Ekti, a.g.t., s. 66.

²⁰⁹ Ekşioğlu, a.g.t., s. 60.

²¹⁰ Halisdemir, a.g.t., s. 53.

²¹¹ Devran, a.g.t., s. 58.

²¹² Basut, a.g.t., s. 49.

²¹³ Marlin, a.g.m., s. 9.

²¹⁴ Cirhinlioğlu, a.g.t., s. 108.

²¹⁵ Nergis Ayşe Gürel, *Effects of Thinking Styles And Gender On Psychological Well-Being*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2009, s. 39.

²¹⁶ Gazanfer Anlı, *Kendini Sabotaj ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2011, s. 85.

²¹⁷ İbrahim Demirci, *Öğretmen Adaylarının Öz Bilgi ve Psikolojik İyi Olma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012, s. 112-113.

²¹⁸ Şahin, a.g.t., s. 63.

²¹⁹ Gediksiz, a.g.t., s. 61.

²²⁰ Sandıkçı, a.g.t., s. 48.

²²¹ Cengiz, a.g.t., s. 35.

²²² Girgin, a.g.t., s. 51.

²²³ Savaş, a.g.t., s. 36.

²²⁴ Elif Küçü, *Lise Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik, İhtiyaç Doyumu ve Psikolojik İyi-Oluş Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2018, s. 87.

Khan, Taghdisi ve Nourijelyani(2015)²²⁵ ve Hori(2010)²²⁶ ise çalışmalarında erkeklerin psikolojik iyi oluşunun kadınlardan yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.1.1.2. Yaşa Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş

Öğrencilerin yaşlarına göre maneviyat düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş ve öğrenciler yaşlarına göre 5 farklı grupta ele alınmıştır (17-19, 20-22, 23-25, 26-30, 31 ve Üzeri olmak üzere). “Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindeki alt problemimiz ulaşılan sonuçlar sonrası araştırma bulgularımızda böyle bir farklılık olmadığı yönündedir. Deb vd. (2016)²²⁷, Kılıç(2019)²²⁸ ve Dursun(2019)²²⁹’un çalışmalarında da bizimkine benzer bir sonuca ulaşılmış yaş ile maneviyat arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Araştırma grubumuzu oluşturan bireylerin büyük bir kısmı ergenlik ve yetişkinliğe geçiş döneminde (17-22 yaş arası) bulunmaktadır. Bu dönemler çalkantılı başlayan, bağımsızlık düşüncesinin ön planda olduğu, aileden uzaklaşıldığı, bireysel sorumlulukların üstlenildiği, radikal kararların alınabildiği, düşünsel anlamda hızlı ve ani farklılıkların görülebildiği ve dolayısıyla birden gelişebilecek değişimlere açık dönemlerdir.²³⁰ Bu yüzden, bu dönemlerde maneviyat ve dindarlık konularında zıt uçlarda örneklerle de rastlamak mümkün olabilmektedir. İnsan hayatının yıllar içinde birikim ve tecrübelerini de ekleyerek ulaştığı ileri yaşlar ve özellikle yaşlılık dönemi ise kayıpların artması ve karşılaşılan zorluklar nedeniyle maneviyatın yüksek olması beklenen bir dönemdir.²³¹ Yaş aralığının geniş tutulması durumunda maneviyat üzerinde yaşın etkisinin görülebileceği sonuçlara ulaşılabilecektir.

²²⁵Yasmin Khan, Muhammad Hussain Taghdisi, Keramat Nourijelyani, “Psychological Well-Being (PWB) of School Adolescents Aged 12-18 yr, its Correlation with General Levels of Physical Activity (PA) and Socio-Demographic Factors in Gilgit, Pakistan”, *Iran J Public Health*, Vol.44, No.6 (2015), s. 808.

²²⁶Makiko Hori, *Gender Differences and Cultural Contexts: Psychological Well-Being in Cross-National Perspective*, (Doktora Tezi), Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College the Department of Sociology, 2010, s.157.

²²⁷Deb, McGirr, Sun, a.g.m., s.1630.

²²⁸Fatma Kılıç, a.g.t., s. 72.

²²⁹Dursun, a.g.t., s. 42.

²³⁰Helen Bee, Denise Boyd, *Çocuk Gelişim Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kaknüs Yay., 2009, s.604-606; Atalay Yörükoğlu, a.g.e., s.125-32; Rod Plotnik, *Psikoloji’ye Giriş*, çev. Tamer Geniş, İstanbul: Kaknüs Yay., 2009, s.411.

²³¹Paul Wink and Michelle Dillon, “Spiritual Development Across the Adult Life Course: Findings from a Longitudinal Study”, *Journal of Adult Development*, C.9, S.1 (2002), s.80.

Bizim çalışmamızda yaş aralığının çok geniş olmaması yaş ile maneviyat arasında anlamlı bir fark görülmemesinin nedenlerinden biri olabilir.

Wink and Dillon(2002)²³² ve Tornstam(1989)²³³ ise çalışmalarında yaş ile maneviyat arasında olumlu bir ilişki olduğunu belirtmiş ve bu ilişkinin yaş arttıkça maneviyatın da arttığı şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir. Wink ve Dillon'un boylamsal çalışmasında orta yaşlardan yetişkin yaşlılığına doğru maneviyatta artış gözlenmiştir. Stevens, 60-75 yaş arası 15 kişi ile yaptığı çalışmasında, bu kişilerin her birinin farklı bir manevi yolculuk içinde olduğunu görmüştür.²³⁴

Bruyneel(2005), 17-91 yaş arası katılımcılarla yaptığı çalışmasında yaş ile aşkın bağlantı arasında negatif bir ilişki bulmuş, 40-49 yaş arası katılımcıların aşkın bağlantı puanı 60 yaş üstü kişilerden yüksek çıkmıştır.²³⁵

Öğrencilerin yaş ve psikolojik iyi oluşları ile ilgili alt problemimiz “Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindedir. Yapılan analizler sonrasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan literatür incelemesinde Ekşioğlu(2011)²³⁶, Göcen(2012)²³⁷, Tütüncü(2012)²³⁸, Sandıkçı(2014)²³⁹, Turgut(2014)²⁴⁰, Turgut(2017)²⁴¹, Demir(2018)²⁴², Devran(2018)²⁴³, Savaş(2019)²⁴⁴ ve Basut(2020)²⁴⁵’un çalışmalarında; yaş ve psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar ulaştığımız sonucumuzu destekler nitelikte

²³² Wink and Dillon, a.g.m., s.86.

²³³ Larns Tornstam, “Gero-transcendence: A reformulation of the disengagement theory”, *Aging*, C.1 (1989), s. 62.

²³⁴ Bruce A Stevens, “Do We Become More Spiritual with Age?”, *Journal of Aging and Geriatric Medicine*, S.1, C.2 (2017), s.5.

²³⁵ Sabrina Bruyneel, Alfons Marcoen, and Bart Soenens, “Gerotranscendence: Components and Spiritual Roots in The Second Half of Life”, (2005), s.14.

²³⁶ Ekşioğlu, a.g.t., s. 60.

²³⁷ Göcen, a.g.e., s. 205.

²³⁸ Tütüncü, a.g.t., s. 38.

²³⁹ Sandıkçı, a.g.t., s. 49.

²⁴⁰ Döndü Turgut, *7-17 Yaş Arasındaki Normal Gelişim Gösteren ve Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Aile Bireylerinin Psikolojik İyi Olma Hali ve Başa Çıkma Yöntemlerinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014, s. 103.

²⁴¹ Ayşegül Turgut, a.g.t., s. 84.

²⁴² Demir, a.g.t., s. 43.

²⁴³ Devran, a.g.t., s. 59.

²⁴⁴ Savaş, a.g.t., s. 38.

²⁴⁵ Basut, a.g.t., s. 53.

bulunmuştur. Bununla birlikte yaş ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşan çalışmalara da rastlanmaktadır. Girgin(2018)²⁴⁶ ve Cengiz(2018)²⁴⁷ çalışmalarında psikolojik iyi oluşun yaşla birlikte farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır. Ulaştıkları sonuçlara göre yaşla birlikte psikolojik iyi oluş da artmaktadır.

4.1.1.3. Gelir Durumuna Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş

“Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları gelir durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusuna bu bölümde cevap aranmıştır. Uygulama sonucunda ulaşılan sonuçlara bakıldığında öğrencilerin gelir durumları ile maneviyatları arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Yapılan literatür incelemesinde; Rodrigues vd. (2017)²⁴⁸, 60 yaş ve üzeri kişilerle yaptığı çalışmalarında, Johnstone vd. (2012)²⁴⁹ farklı inançları olan yetişkinlerle yaptıkları çalışmada gelir ile maneviyat arasında anlamlı bir farklılığa ulaşmamıştır.

Zinnbauer vd. (1997), din ve maneviyat ile ilgili olarak yaptıkları çalışmalarında 15-85 yaş arası kişileri incelemişler ve maneviyat ile gelir arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir.²⁵⁰ Gelir durumu yüksek bireylerin maneviyatları da yüksek bulunmuştur.

Rakhshanderou ve Ghaffari(2017), üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında, gelir durumu araştırmada en yüksek belirtilen öğrencilerin manevi tutumlarının da yüksek olduğunu bulmuşlardır.²⁵¹

Kılıç(2019), çocuk evlerinde çalışan bakım elemanlarıyla yaptığı çalışmasında kişilerin gelir durumlarını 4.000 TL altı ve 4.000 TL üstü olmak üzere ikiye ayırmış ve bu iki grup arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gelir durumu 4.000

²⁴⁶ Girgin, a.g.t., s. 50.

²⁴⁷ Cengiz, a.g.t., s. 35.

²⁴⁸ Leiner Resende Rodrigues vd., “Spirituality and Religiosity Related to Socio-Demographic Data of the Elderly Population”, *Rev Rene*, C.18, S.4 (2017), s.433.

²⁴⁹ Brick Johnstone vd., “Relationships Among Spirituality, Religious Practices, Personality Factors, and Health for Five Different Faith Traditions”, *J Relig Health*, C.51 (2012), ss.1017–1041.

²⁵⁰ Zinnbauer vd., “Religion and Spirituality: Unfuzzifying the Fuzzy”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, C. 36, S.4 (1997), s.557.

²⁵¹ Sakineh Rakhshanderou ve Mohtasham Ghaffari, “The Relationship Between Spirituality and Demographic Factors Among Students Living in Dormitory of Shahid Beheshti University of Medical Sciences”, *Journal of Research on Religion & Health*, C.3, S.4 (2017), s.79.

TL ve üstü olan katılımcıların maneviyat puan ortalaması diğer gruba nazaran daha yüksek çıkmıştır.²⁵²

Gelir durumu ile ilgili bir diğer araştırma sorumuz “Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları gelir durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindedir. Araştırmamızda ulaştığımız sonuçlara bakıldığında psikolojik iyi oluş puanı düşük çıkan öğrencilerin gelir durumlarının da düşük olduğu sonucuna ulaşılmış ve gelir durumu ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Ekşioğlu(2011)²⁵³, Şahin(2013)²⁵⁴, Gediksiz(2013)²⁵⁵, Sandıkçı(2014)²⁵⁶, Tekin(2014)²⁵⁷, Turgut(2017)²⁵⁸ ve Cengiz(2018)²⁵⁹ yaptıkları araştırmalarda katılımcıların gelir durumları ile psikolojik iyi olma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte Cenkseven(2004)²⁶⁰, İşgör(2011)²⁶¹, Anlı(2011)²⁶², Demirci(2012)²⁶³, Göcen(2012)²⁶⁴, Turgut(2014)²⁶⁵, Devran (2018)²⁶⁶ ve Savaş(2019)²⁶⁷ yaptıkları çalışmalarda gelir durumu ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre bireylerin aile gelir durumu yükseldikçe psikolojik iyi olma düzeyi de artmaktadır. Bu çalışmalar bizim bulgumuzu destekler niteliktedir.

Gelir durumu yani maddi imkânlar ve fırsatlar ile psikolojik iyi oluş durumu her mecrada herkesçe tartışılacak bir konu olmuştur. Özellikle halk arasında paranın mutluluk getirip getirmeyeceği her zaman bir polemik konusu olmuş kimi paranın mutluluk getireceğini savunurken kimisi ise parayla saadet gelmeyeceğinden yanadır. Maddi gelirin yüksek oluşu beraberinde fırsatlara ulaşmaya kolaylık getirmekte ve imkân

²⁵² Fatma Kılıç, a.g.t., s. 90.

²⁵³ Ekşioğlu, a.g.t., s. 60.

²⁵⁴ Şahin, a.g.t., s. 70.

²⁵⁵ Gediksiz, a.g.t., s. 68.

²⁵⁶ Sandıkçı, a.g.t., s. 53.

²⁵⁷ Emine Göçet Tekin, a.g.t., s.65.

²⁵⁸ Ayşegül Turgut, a.g.t., s. 86.

²⁵⁹ Cengiz, a.g.t., s. 36.

²⁶⁰ Cenkseven, a.g.t., s. 101.

²⁶¹ İşgör, a.g.t., s. 128-129.

²⁶² Anlı, a.g.t., s. 93.

²⁶³ Demirci, a.g.t., s. 114.

²⁶⁴ Göcen, a.g.e., s. 216. Tez: 155.

²⁶⁵ Döndü Turgut, a.g.t., s. 96.

²⁶⁶ Devran, a.g.t., s. 68.

²⁶⁷ Savaş, a.g.t., s. 46.

yaratmaktadır. Sanal alışverişlerin de arttığı günümüzde para harcama konusu bir mutluluk aracı olarak işlev görmektedir. Bunun kalıcı bir mutluluk getirip getirmediği konusu ise tartışmaya açıktır. Myers ve Diener, aslında beklendiği şekilde mutluluğun maddi imkânlar arttıkça artmadığını ancak temel seviyede gerekli imkânlara sahip olun da bireyi mutlu ettiğini ifade etmektedir.²⁶⁸ Yine Myers ve Diener'in Inglehart'tan naklettikleri sonuçlarda ülkeler arası karşılaştırmada daha zengin ülkelerin zengin olmayanlardan daha mutlu olmadığı ortaya çıkmıştır.²⁶⁹ Aslında burada bir noktadan sonra zenginlik artsa da mutluluk ve iyi oluş da bir artış olmadığı ifade edilmiş olmaktadır.

4.1.1.4. Anne-Baba Beraberlik Durumuna Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş

“Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları anne-baba beraberlik durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusuna bu kısımda cevap aranmış ve beraberlik durumları 3 gruba ayrılmıştır (Anne-babanın birlikte ya da boşanmış olduğu ve ayrı yaşadığı olmak üzere). Maneviyatı yüksek öğrencilerin anne-babasının birlikte yaşıyor olabileceği düşüncesi bu kısımda incelenmiş ve ulaşılan sonuçlar neticesinde maneviyat ile anne-babanın beraberlik durumu arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır ve anne-babası birlikte olan öğrencilerin maneviyat puanlarının da yüksek olduğu görülmüştür. Ellison(2010), genç yetişkinler üzerinde yaptığı çalışmada, anne-babası birlikte olan kişilerin maneviyat puanlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁷⁰ Zhai, Ellison, Glenn ve Marquardt(2007), 18-35 yaş arası anne-babası boşanmış ve birlikte yaşayan yetişkinleri karşılaştırdıkları çalışmalarında anne-babası boşanmış yetişkinlerin boşanmamış olanlara göre daha düşük düzeyde dua etme, dini ayinlere daha az katılma ve Tanrı'ya daha az yakınlık hissetme gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır.²⁷¹ Bu sonuçlar araştırmamızın neticesiyle benzerlik göstermektedir. Şirin (2017) üniversite öğrencilerinin anne-baba beraberlik durumu ile

²⁶⁸ Myers and Diener, a.g.m., s.13.

²⁶⁹ A.yer

²⁷⁰ Christopher G. Ellison vd., “The Effects of Parental Marital Discord and Divorce on The Religious and Spiritual Lives of Young Adults”, *Social Science Research*, S.40 (2011), s.548.

²⁷¹ Jiexia Elisa Zhai vd., “Parental Divorce and Religious Involvement Among Young Adults”, *Sociology of Religion*, C.68, S.2 (2007), s.135.

dini tutum arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında iki değişken arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulgusuna elde etmiştir²⁷².

“Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları anne-baba beraberlik durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindeki araştırma problemimize karşılık ulaşılan sonuçlara bakıldığında öğrencilerin psikolojik iyi oluş puanları ile anne-babalarının beraberlik durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde Devran(2018) da yine üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmasında bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.²⁷³ Taş ve Ateş(2020), 14-18 yaş arası ergenlerin iyi oluş ve internet bağımlılığını inceledikleri araştırmalarında ebeveyni boşanmış ve boşanmamış ergenlerin iyi oluşlarında bir farklılık bulmamıştır.²⁷⁴ Marlin(2009)’ın üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarını araştırdığı çalışmasında ebeveynlerinin evlilik durumları ile öğrencilerin öznel iyi oluş durumları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.²⁷⁵

Uluğ(2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmada anne-baba ayrılığı yaşayan öğrencilerin depresyona eğilimlerinin fazla olduğu; daha sık ruhsal yardım aldıkları, geçmişte ruhsal rahatsızlık geçirdikleri, psikotrop ilaç kullandıkları ve intihar düşünceleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁷⁶ Aytekin(2019), yetiştirme yurtlarında ve ailesi yanında büyüyen yetişkinlerin demografik özellikler ve öğrenilmiş güçlülük açısından psikolojik iyilik halini değerlendirdiği çalışmasında ailesi yanında büyüyen yetişkinlerin kurumda kalanlara kıyasla daha yüksek düzeyde psikolojik iyi oluşa sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.²⁷⁷

²⁷² Turgay Şirin, “Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutumları ile Ruh Sağlığı İlişkinin İncelenmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.4 (2017), s. 79.

²⁷³ Devran, a.g.t., s. 64.

²⁷⁴ Besra Taş ve Sedat Ateş, “Boşanmış ve Evli Ebeveynlere Sahip Ergenlerin Beş Boyutlu İyi Oluş Modeli ve İnternet Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C.11, S.25 (2020), s.3207.

²⁷⁵ Marlin, a.g.m., s. 9.

²⁷⁶ Özlem Seyda Uluğ, *Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Düzeyine Ebeveyn Kaybının ve Anne Baba Ayrılığının Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2008, s.53,100.

²⁷⁷ Nuket Özel Aytekin, *Yetiştirme Yurtlarında ve Ailesi Yanında Büyüyen Yetişkinlerin Psikolojik İyilik Halinin Demografik Özellikler ve Öğrenilmiş Güçlülük Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.63.

Amato ve Keith(1991), 81.000 kişiyi içeren 37 çalışmanın analizini yapmış, ebeveyni boşanmış yetişkinlerin ebeveyni birlikte olan yetişkinlere oranla iyi oluşlarının düşük düzeyde bulunduğu sonucunu tespit etmişlerdir.²⁷⁸

Amato ve Sobolewski(2001), 17 yıllık boylamsal çalışmalarında ebeveyni boşanan ve ebeveyni birlikte yaşamış olan evli ve 55 yaş altı iki grubu incelemişlerdir. Onlara göre, boşanma ve evlilik uyumsuzlukları bu ailelerde yetişen çocukların psikolojik iyi oluşlarını olumsuz etkilediği gibi ebeveyni ile olan ilişkilerinde de yıpratıcı bir tesir göstermektedir.²⁷⁹

Günümüz Türkiye'sinde anne-baba ayrılığı ve boşanmalar sıklıkla karşılaşılan bir sosyal olaydır. Aile, toplumun temeli olması nedeniyle büyük önem arz etmekte, ailede görülen bozulma ve çatırdamalar toplumu da etkilemektedir. Parçalanmış bir ailede yetişen çocuğun bu güç durum karşısında ister istemez ruhsal yanı yıpranmakta ve enerji ve motivasyonunun belki büyük bir kısmını da bu konu ile mücadeleye ve kendi bütünlüğünü sağlamaya ayırmaktadır. Aile bireyin en önemli sosyal destek sistemidir. Ailede yaşanan bölünme ya da kayıp bireyin sosyal destek sistemini zayıflatmaktadır.

Boşanmış ya da anne-babası ayrı yaşayan aile çocuklarında anne-babası birlikte yaşayan çocuklara göre akademik başarısızlığın daha fazla görüldüğü, davranış bozukluklarına daha sık rastlandığı ve depresif belirtilerin de daha fazla olduğu, boşanmanın olumsuz etkilerinin yetişkinlik döneminde de görülmeye devam ettiği hatta ebeveyni boşanmış yetişkinlerin kendi evliliklerinde de ayrılık ve boşanma olgusuyla karşılaşabildiği yapılan araştırma sonuçlarıyla da desteklenen bulgulardır.²⁸⁰

4.1.1.5. Eğitim Görülen Şehirde Yaşanılan Yere Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş

Katılımcıların eğitim gördükleri şehirde yaşadıkları yer ile maneviyat ve psikolojik iyi oluşları arasındaki farklılaşma incelenmiş, öğrencilerin eğitim gördükleri

²⁷⁸ Paul R. Amato ve Bruce Keith, "Parental Divorce and Adult Well-Being: A Meta-Analysis", *Journal of Marriage and Family*, C.53, S.1 (1991), ss. 43-58.

²⁷⁹ Paul R. Amato ve Juliana M. Sobolowski, "The Effects of Divorce and Marital Discord on Adult Children's Psychological Well-Being", *American Sociological Review*, C.66, S.6 (2001), ss. 900-921.

²⁸⁰ Nilgün Öngider, "Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C.5, S.2 (2013), s.157.

şehirde yaşadıkları yer 3 grupta (Aile Yanı, Yurt ve Öğrenci Evi olmak üzere) ele alınmıştır. Araştırmamız sonucunda öğrencilerin eğitim gördükleri şehirde yaşadıkları yer ile maneviyat düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. İlgili literatür incelemesinde doğrudan bu ilişkiyi araştıran bir çalışma bulunamamıştır.

Katılımcıların eğitim gördükleri şehirde yaşadıkları yer ile psikolojik iyi oluş puanları arasındaki farklılaşma incelendiğinde ikisi arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Devran(2018)²⁸¹ üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşlarını etkileyen etmenleri incelediği çalışmada, yaşanan yer ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki bulamamış, araştırmamızdakine benzer bir sonuç elde etmiştir. Savaş (2019)²⁸²'ın araştırmasında ise öğrenciler yaşadıkları yere göre ailesinin yanında ve ailesinden ayrı olmak üzere iki grupta incelenmiş ve ailesinin yanında yaşayanların psikolojik iyi oluş puanlarının ailesinden ayrı olanlardan yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Savaş bu sonucu, aile yanında yaşayan bireylerin maddi olarak zorluk çekmemeleri, sosyal destek sistemlerinin güçlü olması ve ev idaresi gibi bir sorumluluk üstlenmemelerine bağlamıştır.

4.1.2. Üniversite Öğrencilerinin Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluşlarının Eğitim Durumlarıyla İlgili Değişkenlere Göre Farklılaşmasına Yönelik Sonuç ve Tartışmalar

4.1.2.1. Mezun Olunan Lise Türüne Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş

Öğrencilerin mezun oldukları lise türünün maneviyatları ve psikolojik iyi oluşları arasındaki farklılaşmaya bakılmış ve mezun olunan lise türü 9'a ayrılarak incelenmiştir. Öğrencilerin mezun oldukları lise türüne göre maneviyat düzeylerinin değişiklik göstereceği beklenmiş ve sonuçta ikisi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş ve dini eğitim veren liselerden mezun olan öğrencilerin maneviyat puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Alanyazında bu konuda doğrudan bir çalışmaya rastlanmamış daha çok dindarlıkla ilgili incelemeler bulunduğu görülmüştür. Örneğin Akyıldız(2019) bizimkine benzer şekilde lise çeşitliliği ile dindarlık arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada İmam-Hatip Lisesi mezunlarının dindarlık düzeylerinin diğer liselerden daha yüksek

²⁸¹ Devran, a.g.t., s. 71.

²⁸² Savaş, a.g.t., s. 48.

olduğu sonucuna ulaşmıştır²⁸³. Dini eğitim veren liselerde maneviyatın da yüksek olması beklenen bir durumdur. Bu okulların müfredatı dini dersler ağırlıklı ve öğrencileri de genel itibarıyla muhafazakâr ailelerden gelmektedir. Muhafazakâr ailelerin çocuk yetiştirmedeki dini eğitime önem veren tutumu bu sonuçta etkili olabilmektedir.

Öğrencilerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin mezun oldukları lise türüne göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermeyeceği sorusuna karşılık ulaşılan sonuçlar incelendiğinde psikolojik iyi oluş puanları ile mezun olunan lise türü değişkeni arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Yapılan literatür incelemesinde bizim ele aldığımız şekilde lise türü çeşitliliğine sahip çok fazla araştırmaya rastlanmamış ve İşgör(2011)²⁸⁴, Devran(2018)²⁸⁵ ve Ekti(2019)²⁸⁶ 'nin bizimkiyle benzer lise türlerini kapsayan çalışmalarında lise türü ile psikolojik iyi oluş açısından anlamlı bir farklılığa ulaşamadıkları görülmüştür. Taş ve Ateş(2020), ergenler ile yaptıkları çalışmada, lise türlerini Anadolu Lisesi ve Mesleki lise olarak ikiye ayırmış ve bu ikisi arasında iyi oluş açısından bir farklılığa rastlanmamıştır.²⁸⁷

Kaya ve Candeğer(2019), öznel iyi oluşu farklı lise türlerine devam eden öğrenciler üzerinde incelemiş, Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi, Fen Lisesi ve İmam Hatip Lisesi olmak üzere 4 lise türünü ele aldıkları çalışmalarında liseler arasında anlamlı bir farklılığa rastlamış ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin öznel iyi oluş puanlarının diğerlerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.²⁸⁸

4.1.2.2. Eğitim Görülen Bölüme Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş

Öğrencilerin eğitim gördükleri bölümün maneviyatları ve psikolojik iyi oluşları arasındaki farklılaşma incelenmiştir. Öğrencilerin eğitim gördükleri bölümler 5 grup altında toplanmıştır (1-Dini eğitim veren bölümler, 2- Psikoloji eğitimi veren bölümler, 3-Sayısal derslerin ağırlıkta olduğu bölümler, 4- Sözel derslerin ağırlıkta olduğu

²⁸³ Yasemin Öztürk Akyıldız, *Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık Düzeyi ile Dindarlık Düzeyi Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.46,47.

²⁸⁴ İşgör, a.g.t., s. 124.

²⁸⁵ Devran, a.g.t., s. 60.

²⁸⁶ Ekti, a.g.t., s. 73.

²⁸⁷ Taş ve Ateş, a.g.m., s.3208.

²⁸⁸ Zehra Kaya ve Havva Candeğer, "Farklı Lise Türlerine Devam Eden Öğrencilerin Öznel İyi Oluş Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması", 21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Antalya, 2019, s.367.

bölümler, 5- Yetenek sınavı ile öğrenci alan bölümler). Bölümler bu 5 genel başlığa ayrılarak verilen eğitimin muhtevasının da maneviyat ile ilişkisinin olup olmayacağının görülmesi amaçlanmıştır. İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri dini eğitim veren bölümler grubu altında, PDR ve Psikoloji Bölümleri Psikoloji eğitimi verilen bölümler altında, sayısal derslerin ağırlıkta olduğu Tıp, Diş Hekimliği, Mühendislikler, İşletme gibi bölümler ayrı bir grup olarak, Türkçe Öğretmenliği, Türk Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Halkla İlişkiler ve Tanıtım gibi bölümler sözel derslerin ağırlıkta olduğu bölümler başlığı altında ve Güzel Sanat ve Spor Bilimleri Fakülteleri de yetenek ile öğrenci alan bölümler olarak gruplanarak incelemeye tabi tutulmuştur. Bu iki değişken ile ilgili araştırma sorumuz ikisi arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığı yönündedir. Yapılan analizler sonucunda eğitim görülen bölüm ile maneviyat arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yukarıda belirtilen bölümler arasında maneviyat puan ortalamaları en yüksek çıkan bölüm dini eğitim veren bölümler olmuştur. Din eğitim veren bölümler de eğitim gören öğrencilerin bu bölümleri tercih ederken belirli bir hazır bulunuşluklarının olması, nasıl ki yetenek bölümlerini tercih edenler için bölümleriyle ilgili yetenekleri ön planda ise din eğitiminin tercihinde de maneviyatı ve dindarlık düzeyi yüksek olan bireylerin burayı tercih etmesi söz konusu olabilmektedir.

Akyıldız dindarlıkla ilgili çalışmasında psikoloji ve ilahiyat bölümü öğrencileri arasında ilahiyat bölümü öğrencilerinin daha dindar oldukları bulgusuna ulaşmıştır²⁸⁹. Rakhshanderou ve Ghaffari(2017), üniversite öğrencilerinin maneviyat ve demografik değişkenlerle ilişkisini inceledikleri araştırmalarında eğitim görülen bölümü temel eğitim bölümleri ve klinik bölümler olmak üzere ikiye ayırmışlar ve iki bölüm arasında anlamlı bir farklılığa rastlamamışlardır.²⁹⁰

Öğrencilerin psikolojik iyi oluşları ve eğitim gördükleri bölüm ile alakalı alt problemimiz “Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları eğitim görülen alana göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklinde olup araştırmamız sonucunda anlamlı bir fark bulunmadığı bulgusu elde edilmiştir. Literatür incelendiğinde

²⁸⁹ Yasemin Öztürk Akyıldız, a.g.t., s.49.

²⁹⁰ Rakhshanderou ve Ghaffari, a.g.m., s.79.

Tekin(2014)²⁹¹ , Sandıkçı(2014)²⁹² , Turgut(2017)²⁹³ ve Devran(2018)²⁹⁴ 'ın çalışmalarında da benzer sonuçlara rastlanmış ve eğitim görülen bölümün psikolojik iyi oluşu etkilemediği görülmüştür.

4.1.2.3. Eğitim Görülen Döneme Göre Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş

Öğrencilerin eğitim gördükleri dönemin maneviyatları ve psikolojik iyi oluşları üzerinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Öğrenciler Hazırlık ve 1. Sınıf ile 4. Sınıf olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenmiştir. 1. Sınıf öğrencilerinden de Hazırlık sınıfına devam etmemiş olanlar tercih edilerek iki grup, üniversite eğitiminin başında olanlar ile üniversite eğitimin bitirmek üzere olanlar şeklinde ikiye ayrılmaya çalışılmış ve bulgular da bu ayrıma göre yorumlanmıştır. Yapılan istatistiksel incelemeler neticesinde maneviyat puanlarının eğitim görülen döneme göre anlamlı bir farklılık oluşturduğu bulgusuna ulaşılmıştır. 4.Sınıf öğrencilerinin maneviyat düzeyleri Hazırlık sınıfı ve 1.sınıf öğrencilerine göre daha düşük bulunmuştur. Eğitim görülen döneme ilişkin alt problemimiz olan “Üniversite öğrencilerinin maneviyat toplam puan ve alt boyut ortalama puanları eğitim görülen döneme göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusu anlamlı farklılık bulunduğu şeklinde cevaplanmıştır. İlgili literatür incelendiğinde, Lopez(2014) hemşirelik bölümü lisans öğrencileri ile maneviyat, dindarlık ve kişisel inançlar üzerine yaptığı çalışmasında, 3. sınıf öğrencilerinin 1.sınıf öğrencilerine göre daha düşük maneviyata sahip oldukları bulgusuna ulaşmıştır.²⁹⁵

Rakhshanderou ve Ghaffari(2017), üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdikleri çalışmada akademik yıl ile maneviyat arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İran’da gerçekleştirilen bu çalışmada üniversite 1.sınıf öğrencilerinin üniversite 4.sınıf öğrencilerinden manevi tutum ve davranışlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.²⁹⁶ Bu iki çalışmanın bulguları da araştırma sonucumuzu destekler niteliktedir.

²⁹¹ Emine Göçet Tekin, a.g.t., s.67.

²⁹² Sandıkçı, a.g.t., s. 51.

²⁹³ Ayşegül Turgut, a.g.t., s. 85.

²⁹⁴ Devran, a.g.t., s. 61.

²⁹⁵ Lopez vd., a.g.m., s.5.

²⁹⁶ Rakhshanderou ve Ghaffari, a.g.m., s.79.

Reymann, Fialkowski ve Stewart-Sicking(2015), üniversite öğrencilerinin manevi ve psikolojik gelişimlerini inceledikleri çalışmalarında, 18-25 yaş arası ve birinci sınıftan son sınıfa kadar çeşitli akademik yıllardan öğrencilere inanç olgunluğu ölçeği uygulamış ve inanç olgunluğunun en yüksek son sınıf öğrencilerinde bulunduğu sonucunu elde etmişlerdir. Elde edilen puanlar üçüncü sınıflarda en düşük olmasına rağmen ilk sınıftan son sınıfa bir artış gözlenmiştir.²⁹⁷

Marlin(2009), 18-27 yaş arası çeşitli akademik dönemlerden öğrencilerle yaptığı çalışmada akademik dönem ile maneviyat arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.²⁹⁸

Eğitim görülen dönem ile maneviyat puanlarının değişiklik göstermesi ilgi çekici bir bulgudur. Öğrencilerin üniversite eğitimine başladıkları dönemdeki maneviyat düzeyi yıllarla birlikte değişiklik göstererek düşmüştür. Bunda öğrencilerin ailelerinden uzakta eğitim almaları, seküler bir eğitim müfredatı, üniversite eğitim ortamının liseye kıyasla daha rahat bir ortam olması, hedefi üniversitede bir bölüme yerleşmek olan kimi öğrencilerin istedikleri bölüme girdikten sonra bir rehavete kapılmaları etkili sebepler olabilir. Maneviyatın bir başa çıkma aracı olarak kullanılması lise döneminde üniversiteye hazırlanan öğrenciler için bir güç olabilirken artık üniversiteli olmuş bir öğrenci için bu durumu git gide azalabilmektedir.

Öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarının eğitim gördükleri döneme göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediği incelendiğinde araştırma problemimiz “Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş toplam puanları eğitim görülen döneme göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” olup araştırmamız sonucunda ulaştığımız bulgu eğitim görülen dönem ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı şeklindedir. Marlin(2009)²⁹⁹, Cirhinlioğlu(2006)³⁰⁰, Turgut (2017)³⁰¹, Devran(2018)³⁰²

²⁹⁷ Linda S. Reymann, Geraldine M. Fialkowski, and Joseph A. Stewart-Sicking, Exploratory Study of Spirituality and Psychosocial Growth in College Students, *Journal of College Counseling*, C.18 (2015), s.109.

²⁹⁸ Marlin, a.g.m., s. 9.

²⁹⁹ Marlin, a.g.m., s. 9.

³⁰⁰ Cirhinlioğlu, a.g.t., s. 56.

³⁰¹ Ayşegül Turgut, a.g.t., s. 85.

³⁰² Devran, a.g.t., s. 64.

ve Basut(2020)³⁰³ da araştırmalarında bizimkine benzer bir sonuca ulaşarak psikolojik iyi oluş ile eēitim görülen dönem arasında anlamlı bir ilişki olmadıēını tespit etmişlerdir.

4.2. Sonuç ve  neriler

Maneviyat ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelediēimiz bu çalışmamız bu araştırma alanının yeni olması ve yapılan çalışmaların azlıēı nedeniyle önem arz etmektedir. Tarih boyunca felsefenin ilk yıllarından bu yana mutluluk ve onu etkileyen etmenler incelenmiş ve çeşitli farklı görüşler dile getirilmiştir. Psikolojik iyi oluşun ortaya çıkışına da bu mutluluk görüşleri temel arz etmiştir. Psikolojik iyi oluşun farklı etmenlerle ilişkisi olduēu gibi maneviyat ile olan ilişkisi ise son zamanların popüler araştırma konularından biridir. Gün geçtikçe ülkemizde de bu ikisi arasındaki ilişkiye yönelik çalışmaların artacaēı kanaatindeyiz.

Çalışmamızın en önemli ve en temel sonuçlarından birisi maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasında bir ilişki bulunduēunu göstermesidir. Yapılan  lek uygulamaları sonrası gerçekleştirilen istatistiksel hesaplamalar neticesinde maneviyat düzeyi yüksek bireylerin psikolojik iyi oluşlarının da yüksek olduēu görülmüştür. Bu da ana problemimiz “Maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasında bir ilişki var mıdır ve bir ilişki varsa bu ilişkinin yönü nedir?” sorusuna olumlu cevaplamaktadır. Dindarlıkla ilgili yapılan çalışmalarda da psikolojik iyi oluşa dindarlıēın olumlu etkisinin tespit edildiēi gibi çalışmamızda da maneviyatla psikolojik iyi oluşun olumlu ilişkisi görülmüştür.

Ulaşılan ilginç bulgulardan birisi ise  niversite Hazırlık ve 1.Sınıf  ērencileri ile son sınıf  ērencilerinin maneviyat düzeylerindeki farklılıktır. Son sınıf  ērencilerinin maneviyat düzeylerinin Hazırlık ve 1.Sınıf  ērencilerinden düşük olduēu bulunmuştur. Bu konuda  ērencilerin büyük kısmının ailesinden uzakta eēitim görmeleri,  niversite eēitiminin seküler olması gibi olası nedenler sıralanabilir.

Psikolojik iyi oluşu etkileyen unsurlardan birisi olan maddi durum, imkân ve olanaklar ve bunların iyi oluşa etkisi de her zaman merak edilen bir konu olmuştur. Araştırmamızda gelir düzeyi yüksek  ērencilerin psikolojik iyi oluşlarının da yüksek olduēuna rastlanması dikkat çekici bir bulgudur ancak gelir düzeyi en yüksek olarak tespit

³⁰³ Basut, a.g.t., s. 52.

edilen öğrencilerin en yüksek psikolojik iyi oluşa sahip olmadıkları ve ortalamanın üstü gelir düzeyindeki öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarının en yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç bu konudaki genel görüş ile de paralellik arz etmektedir.

Öğrencilerin anne-babalarının beraberlik durumları ile maneviyat ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki incelendiğinde anne-babası birlikte olan bireylerin maneviyat ve psikolojik iyi oluş puanlarının her ikisinin de yüksek çıkması beklenirken araştırmamız da maneviyat puanları yüksek bulunmuş ancak psikolojik iyi oluş puanları ile arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Özellikle günümüzde artan boşanma vakaları ve çocukların parçalanmış ailelerde büyümeleri boşanmanın olumsuz etkilerinin incelenmesi ve bu konuda önleyici ve çocukları koruyucu hizmet politikalarının belirlenip uygulanması adına önem arz etmektedir. Bu bulgu ve sonuçlar ışığında araştırmacılara şu önerilerde bulunabiliriz:

- ❖ Maneviyat ve psikolojik iyi oluş ilişkisi ülkemizde yeni yeni çalışılmaya başlanan bir konu olması nedeniyle bu konuyla ilgili çalışmaların artırılması yeni ve farklı sonuçlara ulaşılmasına da yardımcı olacaktır. Yapılacak yeni çalışmaların paralelinde koruyu ve önleyici ruh sağlığı çalışmaları için bir manevi rehberlik programı oluşturulabilir.
- ❖ Çalışmamız üniversite öğrencileri ile sınırlı tutulmuştur. Daha geniş kapsamlı yurtdışında da yapıldığı gibi, çocuklarla, ergenlerle ve daha kapsamlı olarak yetişkin gruplarıyla da konumuz çalışılabilir.
- ❖ Yapılacak yeni çalışmalarda çalıştığımız değişkenlere ek olarak farklı değişkenler de eklenerek yeni bulgulara ulaşılabilir.
- ❖ Çalışmamızda öğrencilerden akademik başarı bilgisi alınmamıştır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda bu bilgi de eklenerek maneviyat ve psikolojik iyi oluş ile akademik başarı ilişkisi de incelenebilir.
- ❖ Öğrencilerin anne-baba beraberlik durumu ile maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkinin gerçekleştirilecek yeni çalışmalarda incelenmesi önerilebilir. Ebeveyn ayrılığı ve dolayısıyla parçalanmış aile çocukları günümüzde sıklıkla karşılaştığımız bir durumdur Toplumun temel taşı olan ailenin karşılaştığı bu durum konuyla ilgili önlemlerin alınmasını da gerektirmektedir. Devlet politikalarında alınacak önlemler için öncelikle gerekli bilimsel çalışmaların

da yapılarak boşanma sebepleri ve bunları önlemeye yönelik olarak neler yapılabileceği akademik camiaca ele alınıp öneriler de ilgili devlet kurumlarıyla paylaşılabilir.

- ❖ Üniversite öğrencilerinin yaşadığı yer ile maneviyat düzeyleri arasındaki ilişki araştırmacılar tarafından yapacakları yeni çalışmalarda ele alınabilir.
- ❖ Mezun olunan lise türüne göre maneviyat puanlarında anlamlı bir farklılaşma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Maneviyatla psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki ve maneviyatın psikolojik iyi oluş üzerinde etkisi olan bir unsur olduğu kabul edildiğinde lise müfredatlarının hazırlanmasında maneviyatın da göz önüne alınması hem öğretmenler hem öğrenciler için daha huzurlu, güvenli ve pozitif eğitim ortamları oluşturulmasında etkili olabilecektir.
- ❖ Üniversitede eğitim görülen bölüm ile maneviyat arasındaki ilişkinin yapılacak yeni çalışmalarda da incelenmesi önerilebilir.
- ❖ Üniversitede eğitim görülen dönem ile maneviyat arasındaki ilişkinin gerçekleştirilecek yeni araştırmalarda incelenmesi araştırmacılara önerilebilir.

KAYNAKÇA

- ADLER Alfred, *İnsanı Tanıma Sanatı*, çev. Kamuran Şipal, 8.b., İstanbul: Say Yay., 2001.
- AKMAN Afra Esmâ, *Maneviyat Düzeylerine Göre Stres, Bilgece Farkındalık ve Ayrışma-Bütünleşme Farklılıkları*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- AKSEKİ A. Hamdi, *İslam Dini*, 20.b., Ankara: D.İ.B. Yay., 1969.
- ALLES Gregory D., “Religion: Further Considerations”, *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, C.11, 2.b., Detroit: Macmillan Reference, 2005.
- ALLPORT Gordon W. ve J. Michael ROSS, “Personal religious orientation and prejudice”. *Journal of Personality and Social Psychology*, C.5, S.4, 1967, ss. 432-443.
- AMATO Paul R. ve Bruce KEITH, “Parental Divorce and Adult Well-Being: A Meta-Analysis”, *Journal of Marriage and Family*, C.53, S.1, 1991, ss. 43-58.
- AMATO Paul R. ve Juliana M. SOBOLOWSKI, “The Effects of Divorce and Marital Discord on Adult Children's Psychological Well-Being”, *American Sociological Review*, C.66, S.6, 2001, ss. 900-921.
- ANLI Gazanfer, *Kendini Sabotaj ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2011.
- ARGYLE Michael ve Benjamin BEIT-HALLAHMI, *The Social Psychology of Religion*, London&Boston: Routledge& Kegan Paul, 1975.
- ARMANER Neda, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980.
- AYTEKİN ÖZEL Nuket, *Yetiştirme Yurtlarında ve Ailesi Yanında Büyüyen Yetişkinlerin Psikolojik İyilik Halinin Demografik Özellikler ve Öğrenilmiş Güçlülük Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- BAGGINI Juliani, “The Lost Rewards of the Spiritual Life”, *Free Inquiry*, C.28, S.4, 2008, ss. 41– 43.

- BASUT İclal, *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Düzeylerinin Damgalama ve Psikolojik İyi Olma Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- BAŞDEMİR Hasan Yücel, “İnsan Üzerine Felsefe”, *Felsefe Tarihi*, ed. Celal Türer, Ankara: Bilay Yay., 2019, ss. 117-131.
- BEE Helen, BOYD Denise, *Çocuk Gelişim Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kaknüs Yay., 2009, ss.591-651.
- BERGER Peter L., "Dini Kurumlar", çev. Adil Çiftçi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1995, S.IX, ss.425-465.
- BRUYNEEL Sabrina, Alfons MARCOEN, and Bart SOENENS, “Gerotranscendence: Components and spiritual roots in the second half of life”, 2005.
- CANAN İbrahim, “İmanın Hakikati”, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, İstanbul: Akçağ Yay., 1993, C.1.
- CARR Alan, *Pozitif Psikoloji*, çev. Ümit Şendilek, İstanbul: Kaknüs Yay., 2016.
- CHITTICK William C., “Tasavvuf ve İslam”, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, haz. Jean-Louis Michon, Roger Gaetani, çev. Nurullah Koltas, İstanbul: İnsan Yay., 2012.
- CONKLIN Grand, *İlim, Ahlak, İman*, der. M. Rahmi Balaban, Ankara: D.İ.B. Yay., 1975.
- CENGİZ Ayşe İklim, *İç-Dış Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Oluş ve Depresif Belirtiler Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- CENKSEVEN Fulya, *Üniversite Öğrencilerinde Öznel ve Psikolojik İyi Olma Yordayıcılarının İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- CİRHİNLİOĞLU Fatma Gül, *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyi Hali Arasındaki İlişkiler*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- CSIKSZENTMIHALYI Mihaly, “Flow”, *The Encyclopedia of Positive Psychology*, ed. S. Lopez, Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2009, ss. 394-400.

- ÇETİNKAYA Bengü, Sebahat ALTUNDAĞ, Arife AZAK, “Spiritüel Bakım ve Hemşirelik”, *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C.8, S.1, 2007, ss. 47-50.
- ÇINAR Fadime, Fatma Eti ASLAN, “Spiritüalizm ve Hemşirelik: Yoğun Bakım Hastalarında Spiritüel Bakımın Önemi”, *Jaren Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul, C.3, S.1, 2017, ss. 37-42.
- DEB Sibnath, Kevin McGIRR, Jiandong SUN, “Spirituality in Indian University Students and its Associations with Socioeconomic Status, Religious Background, Social Support, and Mental Health”, *J Relig Health*, S.55, 2016, ss. 1623–1641.
- DEL RIO C.M., L.J. WHITE, “Separating Spirituality From Religiosity: A Hylomorphic Attitudinal”, *Psychology of Religion and Spirituality*, 2012, ss.1-20.
- DEMİR Doğan, *Bilişim Öğretmenlerinin Sanal Yalnızlık, Mesleki Tükenmişlik ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon: Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018.
- DEMİRCİ İbrahim, *Öğretmen Adaylarının Öz Bilgi ve Psikolojik İyi Olma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012.
- DEMİRTAŞ Serkan, *Okul Yöneticilerinin Psikolojik İyi Olma ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Mevlâna Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- DEVİRAN Hacer, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fakültelerinde Eğitim Gören Öğrencilerde Psikolojik İyi Oluş Düzeyi ve Etkileyen Etmenler*, (Tıpta Uzmanlık Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2018.
- DIENER Ed, “Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index”, *American Psychologist*, C.55, S.1, 2000, ss. 34-43.
- DIERENDONCK Dirk Van, Krishna MOHAN, “Some Thoughts on Spirituality and Eudaimonic Well-Being”, *Mental Health, Religion & Culture*, C.9, S.3, 2006, ss. 227-238.

- DOĞAN Türkan, Üniversite Öğrencilerinin İyilik Halinin Maneviyat ve Serbest Zaman Boyutlarının İncelenmesi, *Türk PDR (Psikolojik Danışma ve Rehberlik) Dergisi*, C.3, S.26, 2006, ss. 1-16.
- DURSUN Neslihan, *Evli ve Bekâr Bireylerin Yaşamın Anlamı ve Maneviyat Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- DÜZGÜNER Sevde, “Psikoloji Literatüründe Maneviyat Kavramı”, *Maneviyat Psikolojisi*, ed. Mustafa Atak, İstanbul: Türdav Yay., 2016.
- ECMEL Muhammed, “Sufi Ruh Bilimi”, *Sufi Psikolojisi*, Kemal Sayar, 2.b., İstanbul: İnsan Yay., 2000.
- EKTİ Fatma Betül, *Ergenlerde Psikolojik İyi Olma ve Şükür Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma Diyarbakır Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- EKŞİOĞLU Hasan, *İnanç ve Dünya Görüşüne Sahip Olma Tarzlarıyla Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- ELLISON C. G. vd., “The Effects of Parental Marital Discord and Divorce on The Religious and Spiritual Lives of Young Adults”, *Social Science Research*, S.40, 2011, ss.538-551.
- ENÇ Mithat, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, 6.b., Ankara: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1976.
- ERDEN Münire ve Yasemin AKMAN, *Gelişim Öğrenme-Öğretme*, 8.b., Ankara: Arkadaş Yay., 2000.
- ERIKSON Erik H., *Childhood and Society*, London: Paladin Grafton Books, 1987.
- EROL Abdulkadir, *Rehber Öğretmenlerin Manevi Yönelim Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mardin: Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- FRAGER Robert, *Kalp, Nefs ve Ruh: Tasavvuf Psikolojisinde Gelişim, Denge ve Uyum*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, 1.b., İstanbul: Sûfi Kitap, 2018.

- FRANKL Victor, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak, 3.b., İstanbul: Okuyan Us Yay., 2009.
- FREUD Sigmund, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, çev. Aziz Yardımlı, 2.b., İstanbul: İdea Yayınları, 2011.
- FROMM Erich, *İnsan Olmak Üzerine*, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Say Yay., 2018
- FROMM Erich, *Psikanaliz ve Din*, çev. Aydın Arıtan, İstanbul: Arıtan Yay., 1996.
- FROMM Erich, *Tanrılar Gibi Olacaksınız*, çev. Bozkurt Leblecioğlu, İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- GALLAGHER Stephen&Warren TIERNEY, “Religiousness/Religiosity”, eds. M.D. Gellman & J.R. Turner, *Encyclopedia of Behavioral Medicine*, New York: Springer Science+Business Media, 2013.
- GEÇTAN Engin, *Psikanaliz ve Sonrası*, 9.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- GEDİKSİZ Emel, *Alçakgönüllülük ile Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.
- GIACALONE R. A., C. L. JURKIEWICZ, ‘Toward a science of workplace spirituality’, *Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance*, Eds. R.A. Giacalone and C.L. Jurkiewicz, Armonk, New York, NY: M. E. Sharpe, 2010.
- GİRGİN Yılmaz, *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Anlamı ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- GÖCEN Gülüşan, *Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*, İstanbul: Dem Yay., 2014.
- GÖRMEZ Mehmet, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=8807> (09.09.2020)
- GÜRBÜZ Sait, Faruk ŞAHİN, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe, Yöntem ve Analiz*, 4.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.

- GÜREL Nergis Ayşe, *Effects of Thinking Styles And Gender On Psychological Well-Being*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, 2009.
- HALİSDEMİR Derya, *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları, Kendini Affetme Düzeyleri ve Geçmişe Yönelik Anne Kabul Red Algıları Arasındaki İlişkiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.
- HANDA M.L., *Manifesto for a peaceful world order: A Gandhian perspective*, Delhi: Gandhi Bhavan, University of Delhi, 1982.
- HEFFERON Kate ve Ilona BONIWEL, *Pozitif Psikoloji, Kuram, Araştırma ve Uygulamalar*, trc. ed. Tayfun Doğan, Ankara: Nobel Yay., 2014.
- HEXHAM Irving, *Concise Dictionary of Religion*, Canada: Regent College Publishing / Vogelstein Press, 1999.
- HILL Peter C. vd. “Conceptualizing Religion and Spirituality: Points of Commonality, Points of Departure”, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, C.30, S.1, 2000, ss. 51-77.
- HIMMELFARB Harold S., “Measuring Religious Involvement”, *Social Forces*, C.53, S.4, 1975, ss. 606-618.
- HODGES Shannon, “Mental Health, Depression and Dimensions of Spirituality and Religion”, *J Adult Develop*, C.9., S.2., 2002, ss. 109-115.
- HOLDER Mark D., Ben COLEMAN, Judi M. WALLACE, “Spirituality, Religiousness, And Happiness in Children Aged 8–12 Years”, *Journal of Happiness Studies*, C.11, S.2, 2010, ss. 131-150.
- HORI Makiko, *Gender Differences and Cultural Contexts: Psychological Well-Being in Cross-National Perspective*, (Doktora Tezi), Louisiana: Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College the Department of Sociology, 2010.
- HORNEY Karen, *Nevrozlar ve İnsan Gelişimi Öz Geliştirme Kavgası*, çev. Selçuk Budak, Ankara: Öteki Psikoloji Yay.

- HOROZCU Ümit, “Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki”, *Milel ve Nihal; İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.1, 2010, ss. 209-240.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisi*, 8.b, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- İŞGÖR İsa Yücel, *Üniversite Öğrencilerinin Muhafazakâr Yaşam Tarzları ile Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2011.
- JACOPSON Jennifer L., *An Exploratory Study Regarding The Effects Of Praying For Others On Physical And Mental Health In Older Adults*, (Doktora Tezi), Louisville, Kentucky: Spalding University, 2002.
- JAHAN Musaddiq ve Sabira KHAN, “Psychological Well-being: Spirituality and Successful Aging”, *Indian Journal of Health and Wellbeing*, C.5, S.7, 2014, ss. 68-71.
- JOHNSTONE Brick vd., “Relationships Among Spirituality, Religious Practices, Personality Factors, and Health for Five Different Faith Traditions”, *J Relig Health*, C.51, 2012, ss. 1017–1041.
- JUNG Carl Gustav, *Kişiliğin Gelişimi*, çev. Duygu Olgaç, İstanbul: Pinhan Yay., 2015.
- KALAYCI Ahmet, *Maneviyat ve Ödomanik İyi Oluş Arasındaki İlişkide Bilgeliğin Aracılık Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi) Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2019.
- KARA Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 5.b., İstanbul: Dergâh Yay., 1999.
- KARA Mustafa, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, 3.b., İstanbul: Dergâh Yay., 1990.
- KARASAR Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 7.b., Ankara:3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti, 1995.
- KASHDAN Todd B. and John B. NEZLEK, “Whether, when, and how is spirituality related to wellbeing? Moving beyond single occasion questionnaires to

understanding daily process”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, C.38, S.11, 2012, ss. 1523–1535.

KAYA Zehra ve Havva CANDEĞER, “Farklı Lise Türlerine Devam Eden Öğrencilerin Öznel İyi Oluş Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması”, 21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Antalya, 2019.

KHAN Yasmin, Muhammad Hussain TAGHDISI, Keramat NOURIJELYANI, “Psychological Well-Being (PWB) of School Adolescents Aged 12-18 yr, Its Correlation With General Levels of Physical Activity (PA) and Socio-Demographic Factors In Gilgit, Pakistan”, *Iran J Public Health*, C.44, S.6, 2015, ss. 804-813.

KILAVUZ A. Saim, *Ana Hatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, 21.b., İstanbul: Ensar Yay, 2014.

KILIÇ Fatma, *Çocuk Evlerinde Çalışan Bakım Elemanlarında Psikolojik Sermaye Algısı, İş Doyumu ve Maneviyat Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

KILIÇ Mahmud Erol, “İbn-i Arabî’yle Zamanın Ruhunu Okumak”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2)*, Ankara, 2009, S.23, ss.53-63.

KILIÇ Mahmud Erol, *Tasavvufa Giriş*, 6.b., İstanbul: Sufi Kitap, 2015.

KOCAMAN Eda Nur, *Bir Grup Yetişkinde Umut ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

KOÇ Mustafa, *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

KOENIG Harold G., Adam B. COHEN, “Religion and Mental Health”, *Encyclopedia of Applied Psychology*, C.3, 2004, ss. 255-257.

KOENIG Harold G. vd., *Handbook of Religion and Health*, New York: Oxford University Press, 2000.

KÖKNEL Özcan, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 4.b., İstanbul: Altın Kitaplar Yay., 1983.

- KÖSE Ali, “Psikoloji ve Din: Bir Dargın Bir Barışık Kardeşler”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.19, S.3, 2006, ss. 1-2.
- KURT Ali Osman, Mehmet Emin GÖLER, “Anadolu’da İlk Tapınak: Göbeklitepe”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, S.2, Sivas, 2017, ss. 1107-1138.
- KUTSAL KİTAP, New York: Watchtower Bible and Tract Society of New York, Inc. Wallkill, 2019.
- KÜÇÜ Elif, *Lise Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik, İhtiyaç Doyumu ve Psikolojik İyi-Oluş Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2018.
- KÜÇÜK Abrurrahman, Günay TÜMER, Mehmet A. KÜÇÜK, *Dinler Tarihi*, 10.b., Ankara: Berkan Yayınevi, 2018.
- LIFSHITZ Rinat, Galit NIMROD & Yaacov G. BACHNER, “Spirituality And Wellbeing In Later Life: A Multidimensional Approach”, *Aging&Mental Health*, C.23, S.8, 2019, ss. 984-991.
- LOPEZ Violeta vd., “Spirituality, Religiosity, and Personal Beliefs of Australian Undergraduate Nursing Students”, *Journal of Transcultural Nursing*, 2014, ss. 1-8.
- MARLIN Matthew, “Spirituality and Subjective Well-Being Among Southern Adventist University Students”, *Journal of Interdisciplinary Undergraduate Research*, C.1, Makale 3, 2009, ss. 1-16.
- MASAT Sevil, *Onkoloji Hastalarında Psikososyal Sorunlar ile Manevi Yönelim ve Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2018.
- MASLOW Abraham, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kuraldışı Yay., 2001.
- MATA Jennifer, “Sharing My Journey and Opening Spaces: Spirituality in The Classroom”, *International Journal of Children's Spirituality*, C.19, S.2, 2014, ss. 112-122.
- MATSUMOTO David Ricky, ed., *The Cambridge Dictionary Of Psychology*, Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009.

- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, “C. G. Jung’un Tanrı Anlayışı”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, C.7, S.14, 2013, ss. 15-26.
- MERAVİGLİA M. G., “Critical Analysis of Spirituality and Its Empirical Indicators: Prayer and Meaning in Life”, *Journal of Holistic Nursing*, Orange,CA, C.17, S.1, 1999, ss. 18-33.
- MYERS David G. and Ed DIENER, “Who is Happy?”, *Psychological Science*, C.6, S.1, 1995, ss. 10-19.
- NASR Seyyid Hüseyin, “Batılı İnsanın Manevi İhtiyaçları ve Tasavvufun Mesajı”, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, haz. Jean-Louis Michon, Roger Gaetani, çev. Nurullah Koltaş, İstanbul: İnsan Yay., 2012.
- NEAL A. J., “Spirituality: The Secret in Project Management”, *Industrial Management*, Norcross, C.55, S.4, 2013, ss. 10-15.
- NELSON James M., *Psychology, Religion and Spirituality*, B.1, New York: Springer Science+Business Media, 2009.
- ONDECK, D. M., “Religion and Spirituality”, *Home Health Care Management and Practice*, C.14, S.3, 2002, ss. 231-232.
- ÖNGİDER Nilgün, “Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C.5, S.2, 2013, ss. 140-161.
- ÖZTÜRK AKYILDIZ Yasemin, *Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık Düzeyi ile Dindarlık Düzeyi Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- PARGAMENT Kenneth I., “The Bitter and the Sweet: An Evaluation of the Costs and Benefits of Religiousness”, *Psychological Inquiry*, C. 13, S. 3, 2002, ss. 168–181.
- PARGAMENT Kenneth I., *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*, New York: The Guilford Press, 1997.
- PAZARLI Osman, *Din Psikolojisi*, 2.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.
- PEKER Hüseyin, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- PLOTNIK Rod, *Psikoloji’ye Giriş*, çev. Tamer Geniş, İstanbul: Kaknüs Yay., 2009.

- PUTTICK Elizabeth, "The Rise of Mind-Body-Spirit Publishing: Reflecting or Creating Spiritual Trends", in *Journal of Alternative Spiritualities and New Age Studies*, C. 1, 2005, ss. 129-149.
- RAKHSHANDEROU Sakineh ve Mohtasham GHAFARI, "The Relationship Between Spirituality and Demographic Factors Among Students Living in Dormitory of Shahid Beheshti University of Medical Sciences", *Journal of Research on Religion & Health*, C.3, S.4, 2017, ss. 78-88.
- REYMANN Linda S., Geraldine M. FIALKOWSKI, and Joseph A. STEWART-SICKING, "Exploratory Study of Spirituality and Psychosocial Growth in College Students", *Journal of College Counseling*, C.18, 2015, ss. 103-15.
- RIDGE Ann, "Spirituality. A Brief History, by Philip Sheldrake: Spirituality, Theology and Mental Health: Multi-Disciplinary Perspectives, by Christopher Cook Studying Christian Spirituality, by David Perrin (Book Review)", *Journal of Spirituality in Mental Health, Religion and Culture*, C.17, S.3, 2015, ss. 212-22.
- RODRIGUES Leiner Resende vd., "Spirituality And Religiosity Related To Socio-Demographic Data Of The Elderly Population", *Rev Rene*, C.18, S.4, 2017, ss.429-36.
- ROGERS Carl R., *Kişi Olmaya Dair*, çev. Selçuk Budak, İstanbul: Okuyan Us Yay., 2011.
- RYAN Richard M. and Edward L. DECI, "On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being", *Annu. Rev. Psychol.*, S.52, 2001, ss. 141-66.
- RYFF Carol D., Burton H. SINGER, "Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being", *Journal of Happiness Studies*, C.9, S.1, 2008, ss.13-39.
- SALEEM Razia, "Spirituality in Relation To Quality Of Life And Psychological Well-being Among Religious And Non-religious Persons", *Indian Journal of Positive Psychology*, C.8, S.3, 2017, ss. 420-424.

- SAVAŞ Osman, *Üniversite Öğrencilerinde Ahlaki Olgunluk, Sosyal İyi Oluş ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- SANDIKÇI Merve, *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma Düzeyleri ile İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- SCHULTZ Duane P., Sydney Ellen SCHULTZ, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev.Yasemin Aslay, 2.b., İstanbul:Kaknüs Yay., 2002.
- SHELDRAKE Philip, *A Brief History of Spirituality*, Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007.
- SKINNER B. F., *Beyond Freedom and Dignity*, 5.b., Australia: Penguin Books, 1976.
- SOLMAZ Abdullah, *Psikolojik İyi Oluş ve Manevi Yönelimin Üniversite Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı Düzeyi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- STEVENS Bruce A., “Do We Become More Spiritual with Age?”, *Journal of Aging and Geriatric Medicine*, C.1, S.2, 2017, ss.1-6.
- ŞAHİN Meryem, *Affedicilik ile Psikolojik İyi Olmanın Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.
- ŞİRİN Turgay, “Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutumları ile Ruh Sağlığı İlişkisinin İncelenmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.4, 2017, ss.65-88.
- ŞİRİN Turgay, “Maneviyat Ölçeği’nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ankara, Turkish Studies Dergisi*, S.13/18, 2018, ss. 1283-1309.
- TAŞ Besra ve Sedat ATEŞ, “Boşanmış ve Evli Ebeveynlere Sahip Ergenlerin Beş Boyutlu İyi Oluş Modeli ve İnternet Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C.11, S.25, 2020, ss. 3188-3232.
- TATLIOĞLU Kasım, “Üniversite Öğrencilerinin Kardeş Sayıları ile Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *International Periodical For The*

- Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.4, S.7, Ankara, 2012, ss. 2857-2872.
- TEK Abdürrezzak, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2.b., Bursa: Bursa Akademi Yay., 2017.
- TEKİN Emine Göçet, *Üniversitesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma Duygusal Zekâ ve Sosyal İyi Olma Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- TEKİN Mustafa, “Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Dindarlık Olgusu: (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, ed. Hayati Hökelekli, İstanbul: Kur’an Araştırmaları Vakfı, 2004, ss. 49 – 63.
- TELEF Bülent Baki, “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ankara, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.28, S.3, 2013, ss. 374-384.
- THAUVOYE Evalyne vd., “Spirituality and Well-Being in Old Age: Exploring the Dimensions of Spirituality in Relation to Late-Life Functioning”, *Journal of Religion and Health*, S.57, 2018, ss. 2167-2181.
- TISDELL Elizabeth J., *Exploring Spirituality and Culture in Adult and Higher Education*, San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2003.
- TOPÇU Nurettin, “İslam ve İnsan, Mevlâna ve Tasavvuf”, İstanbul: Dergâh Yay., 1998.
- TOPRAK Yasin, *Maneviyat, Yaşam Amaçları ve İyi Oluş Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2018.
- TORNSTAM Larns, “Gero-transcendence: A reformulation of the disengagement theory”, *Aging*, C.1, 1989, ss. 55-63.
- TURAN Yahya, Orhan İYİBİLGİN, “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur’an’a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örnekleme)”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.8, S.2, Ordu, 2018, ss. 409-420.

- TURGUT Ayşegül, *İlk Yetişkinlerde Dua Tutumları—Psikolojik İyi Olma İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- TURGUT Döndü, *7-17 Yaş Arasındaki Normal Gelişim Gösteren ve Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Aile Bireylerinin Psikolojik İyi Olma Hali ve Başa Çıkma Yöntemlerinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- TÜMER Günay, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.9, TDV Yayınları, Ankara, 1994, ss. 312-320.
- TÜTÜNCÜ Mehmet, *Yönetici ve Çalışanların Psikolojik İyi Olma ve Stres Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- ULUDAĞ Süleyman, *İslam Düşüncesinin Yapısı: Selef, Kelâm, Tasavvuf, Felsefe*, İstanbul: Dergâh Yay., 1979.
- UYSAI Veysel, “İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslami Araştırmalar*, 8 (3-4), 1995, ss. 263-278.
- VAUGHAN Frances, “Spiritual Issues in Psychotherapy”, *The Journal of Transpersonal Psychology*, C. 23, S.2, 1991, ss. 105-119.
- WESTGATE Charlene E., “Spiritual Wellness and Depression”, *Journal of Counseling & Development*, C.75, 1996, ss. 26-35.
- WINK Paul and Michelle DILLON, “Spiritual Development Across The Adult Life Course: Findings From a Longitudinal Study”, *Journal of Adult Development*, C.9, S.1, 2002, ss. 79-94.
- YAPAREL Recep, “Dinin Tarifi Mümkün mü?”, *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4 [Prof. Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan] 1987, ss. 403-417.
- YAPICI Asım, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Adana: Karahan Kitabevi, 2007.
- YOON Eunju vd., “Religiousness, Spirituality and Eudaimonic and Hedonic Well-being”, *Counselling Psychology Quarterly*, C.28, S.2, 2015, ss. 132-149.

YÖRÜKOĞLU Atalay, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 8.b., İstanbul: Özgür Yay., 1993.

ZHAI Jiexia Elisa vd., “Parental Divorce and Religious Involvement Among Young Adults”, *Sociology of Religion*, C.68, S.2, 2007, ss. 125-144.

ZINNBAUER Brian J., Kenneth I. PARGAMENT, “Religiousness and Spirituality”, *Handbook of the Psychology*, ed. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, New York: The Guilford Press, 2005.

ZINNBAUER Brian J. vd., “Religion and Spirituality: Unfuzzifying the Fuzzy”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, C. 36, S. 4, 1997, ss. 549-564.

<https://www.takingcharge.csh.umn.edu/what-spirituality> (12.07.2020)

<http://www.tdk.gov.tr> (06.08.2020)

<https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/mental-health> (13.07.2020)

<https://www.who.int/about/who-we-are/constitution> (13.07.2020)

EKLER

Ek 1: Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu

Değerli Arkadaşlar,

Bu form ve ölçekler, hazırlanan bilimsel bir araştırmaya aittir. Size en uygun seçeneğe (X) koyarak işaretleyiniz. İsim belirtmenize gerek yoktur. Bilgiler yalnızca araştırma amaçlı kullanılacak olup başka hiçbir kişi veya kurum tarafından görülmeyecektir. Araştırmalarımızda kişisel bilgilerin korunması ve özel hayatın mahremiyetinin korunması esastır. Araştırmanın sağlıklı ve geçerli sonuçlara ulaşabilmesi için vereceğiniz cevapların **samimi ve doğru** olmasının çok büyük önemi bulunmaktadır. Bu aynı zamanda sizin bilime yapacağınız müspet bir katkı olacaktır. Bu formlarla ilgili özel görüşünüz varsa görüşlerinizi soru kâğıtlarının arkasına okunaklı bir şekilde yazabilirsiniz. Değerli katkılarınız, samimi yanıtlarınız ve ayırdığınız zaman için teşekkür ederiz.

M.Burak TOSYALIOĞLU

Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK

Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Bölümü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Danışman

1. Cinsiyetiniz: () Kadın – Erkek ()
2. Yaşınız:
3. Eğitim Gördüğünüz Bölüm:
4. Eğitim Gördüğünüz Dönem. Hazırlık Sınıfı () 1. Sınıf () 4. Sınıf ()
5. Mezun Olduğunuz Lise Türü.
Belirtiniz:
6. Ailenizin Aylık Geliri:
 - a. 2,500 TL Altı ()
 - b. 2,501 TL – 3,500 TL Arası ()
 - c. 3,501 TL – 6,000 TL Arası ()
 - d. 6,001 TL – 8,000 TL Arası ()
 - e. 8,001 TL ve Üstü ()
7. Eğitim gördüğünüz şehirde yaşadığınız yer:
Aile yanı () Yurt () Öğrenci evi () Yakının yanı () Diğer ().....
8. Ailevi durumunuz:
 - a) Anne-Baba birlikte. ()
 - b) Anne-Baba ayrı. ()
 - c) Anne-Baba boşandı. ()

Ek 2: Maneviyat Ölçeği

MANEVİYAT ÖLÇEĞİ

Elinizdeki ölçek bireyin maneviyatının farklı boyutlarını ölçmek üzere hazırlanmıştır. Ölçekte 27 Adet soru bulunmaktadır. Her bir ifadeyi okuduktan sonra, kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin numarasını işaretleyiniz Lütfen her ifadeye mutlaka tek yanıt veriniz ve kesinlikle boş bırakmayınız. Katkılarınız için teşekkür ederiz. En uygun yanıtları vereceğinizi ümit eder katkılarınız için teşekkür ederiz.		(1) Bana Hiç Uygun Değil	(2) Bana Uygun Değil	(3) Bana Biraz Uygun	(4) Bana Oldukça Uygun	(5) Bana Tamamen Uygun
1.	Allah'ın beni sevdiğini hissediyorum					
2.	Bir sorunla karşılaştığımda dua ederim					
3.	Dini etkinliklere katılırım					
4.	Dua ettiğimde Allah'a kendimi yakın hissederim					
5.	Enerjisine inandığım şeyleri üzerimde taşıyım					
6.	Hayata dair bir hoşnutluk duygusu hissediyorum					
7.	Hayata gelmemin bir amacı olduğuna inanırım					
8.	Hayatımda büyük bir boşluk varmış gibi hissediyorum *					
9.	Maneviyatım bana güç verir.					
10.	Yediğim şeylerin enerjisinin beni etkilediğine inanıyorum					
11.	Hayatımı manevi kabullerime göre yaşarım					
12.	Maneviyat stresli durumlarla başa çıkmanızı sağlar.					
13.	Hayatımın amacını halen bulabilmiş değilim *					
14.	Hayatta hiçbir şey sebepsiz olmaz					
15.	Hayatta iyilikle kötülüğün bir savaşı var					
16.	Her canlının taşıdığı bir enerji vardır					
17.	Her insan hayatının anlamını bulmaya çalışmalıdır					
18.	İlâhî bir gücün beni koruduğunu hissederim.					
19.	Kâinatta, aşkın (ilâhî) bir varlığın olduğuna inanıyorum.					
20.	Maneviyat hayatın anlamıyla ilişkilidir.					
21.	Maneviyata önem veririm.					
22.	Kâinatta her şeyin bir bütünün parçası gibi birbirine bağlı olduğuna inanırım.					
23.	Maneviyatım davranışlarım üzerinde etkilidir.					
24.	Maneviyatımı güçlendirmek için bazı manevi egzersizler (zikir, meditasyon, dua vb.) yaparım.					
25.	Maneviyatla ilgili bir eğitim olduğuna görürsem katılmaya çalışırım.					
26.	Olduğum kişi olmaktan mutlu değilim.*					
27.	Maneviyat konusunda eğitim almak gerektiğine inanıyorum.					

Ek 3: Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Psikolojik İyi Olma Ölçeği

Aşağıda katılıp ya da katılamayacağınız 8 ifade vardır. 1–7 arasındaki derecelendirmeyi kullanarak, her bir madde için uygun olan cevabınızı belirtiniz.

1	2	3	4	5	6	7
Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Kararsızım	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum

P.İ.O.Ö.	
1. Amaçlı ve anlamlı bir yaşam sürdürüyorum	
2. Sosyal ilişkilerim destekleyici ve tatmin edicidir	
3. Günlük aktivitelereime bağlı ve ilgiliyim	
4. Başkalarının mutlu ve iyi olmasına aktif olarak katkıda bulunurum	
5. Benim için önemli olan etkinliklerde yetenekli ve yeterliyim	
6. Ben iyi bir insanım ve iyi bir hayat yaşıyorum	
7. Geleceğim hakkında iyimserim	
8. İnsanlar bana saygı duyar	